

Lunds universitet

Institutionen för kulturvetenskaper

Kandidatuppsats i idé- och lärdoms historia

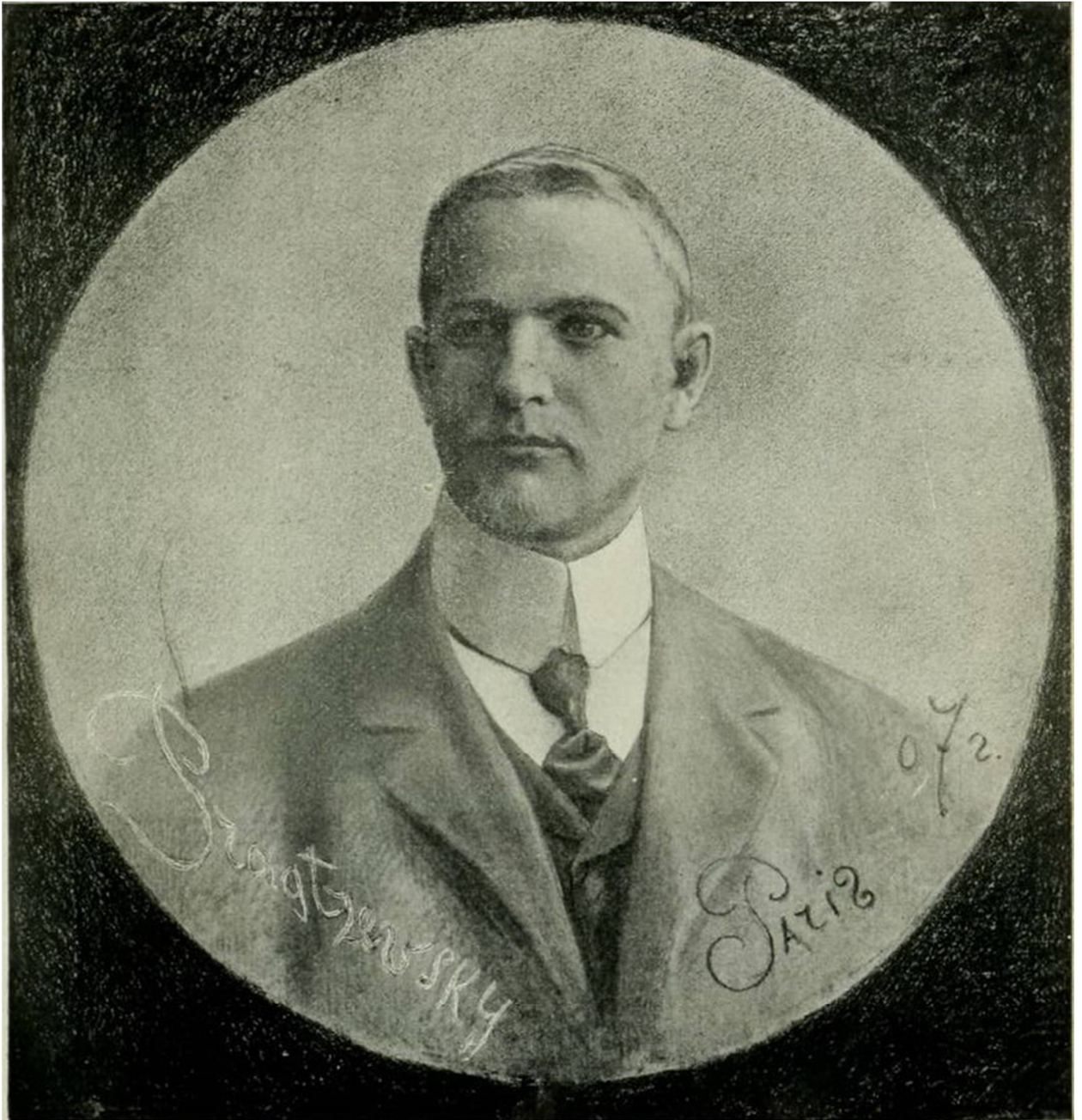
ILHK02

Handledare: Jonas Hansson

VT 2018

Att förverkliga ”det tillhöriga”

Socialistrevolutionärernas-maximalisternas terroristiska etik

Михаилъ Ивановичъ СОКОЛОВЪ.
(„Медвѣдь“, „Анатолій“, „Петръ Васильевичъ“).

Bilden på Mikhail Sokolov från Grigorij Nestroevs *Från maximalistens dagbok*

Abstract

To Implement "The Obligatory". The Socialist-Revolutionaries Maximalists Terrorist Ethics

The purpose of this essay is to investigate the ethics of the Union of Socialists-Revolutionaries Maximalists. The SR Maximalist, a political organization which belongs to the Narodniks' ideological tradition, became widely known because of their terrorist activities and robberies, the so-called expropriations. Maximalists' declared to go "directly to the goal"– to realize political and economic upheaval immediately. The basis of the SR Maximalists ethics was the idea about "the obligatory". Understanding "the obligatory" shaped reality itself, according to the Maximalists' accounts. This idea was applied for both their views on both the individual and the society; according to Maximalists' accounts the ethical idea about "the obligatory" formed the theoretical foundation for the terror and the definition of the Socialist goals of the Revolution. "The obligatory" formed also the idea of duty for the individual and the ethical group's rules. The meaning of the essay is to research the Maximalists' ethical principle implementation in theoretical approach to terror and in their practical militant activity. The method in the essay is hermeneutic; the purpose with this is to consider Maximalists ethic as they themselves imagined and described it. The Maximalists' own sources produced between 1906 and 1910 are used in the research. The result is discussed in a more extensive historiographical context.

Key words: Ethics, History of Russia, Maximalists, Mikhail Sokolov, Narodniks, Socialists-Revolutionaries, Terrorism, Russian Revolution, Revolutionary movements, The Revolution of 1905 – 1907.

Nyckelord: Etik, Rysslands historia, Maximalisterna, Mikhail Sokolov, Narodnikerna, Socialistrevolutionärerna, Terrorism, Den ryska revolutionen, Revolutionära rörelser, Revolutionen 1905 – 1907.

Innehåll

Tackord.....	1
Inledning.....	1
Bakgrund	1
Uppsatsens syfte.....	1
Uppsatsens relevans	2
Frågeställning.....	3
Metod, teoretiska antagande och källmaterial	3
Tidigare forskning	9
Socialistrevolutionärernas-maximalisternas förbunds ideologiska ståndpunkter.	14
SR-maximalisternas förbunds storlek	16
Disposition	17
Undersökning	17
Den framstående individens etiska plikt.....	17
Det etiska våldet och folket.....	25
Sprängningen på Aptekarskij ön	25
Den politiska, ekonomiska och agrara terrorns etiska sidor i de maximalistiska artikelsamlingarna	30
Det etiska rånet.....	35
Terrorns och exproprieringarnas etiska sidor i Grigorij Nestroevs senare skrifter.....	43
"Det tillbörliga" och den enskilde.....	48
"Människogestalten som fullständigt förenades med revolutionärens gestalt".....	49
De "heliga"	50
"Om de vill ta era liv från er – förakta döden"	54
"Det tillbörliga" i ett maximalistiskt skönlitterärt verk	60
Slutdiskussion med sammanfattning.....	64
Linjer för nya forskningar	70
Käll- och litteraturförteckningar	71
Otryckta källor:	71
Tryckta källor:	71
Litteratur:	71
Digitaliserad litteratur:	72

Tackord

Först och främst! Min största tacksamhet riktar jag till mina vänner Vladimir Akimenkov och Aleksej Polihovitj, mina kamrater Jaklin från Msk och Tanja från SPb och till min syster Elena som skickade mig källmaterialet i ett fotograferat format. Er insats var enormt betydelsefull. Tack!

Inledning

Bakgrund

Socialistrevolutionärernas-maximalisternas förbund (Sojuz socialistov-revolutsionerov maximalistov) som behandlas i denna uppsats var en politisk organisation som grundades 1906, mitt under den pågående revolutionen. Teoretiskt hörde maximalisterna till den narodnikiska idétraditionen. Under 1800-tals andra halva föddes i det ryska kejsardömet ett komplex av socialteoretiska, filosofiska och etiska idéer - narodnichestvo (en ofta förekommande svensk benämning är ”folkvänner”). I grunden för denna världsåskådning mer radikala teoretiska uttryck befann sig en tanke att Ryssland kunde och borde övergå till socialismen utan att genomlida den kapitalistiska samhällsformen. Redan på 1860-80- talet började narodnikiska organisationer att använda sig av terroristiska metoder. Socialistrevolutionära partiet (Partija socialistov-revolutsionerov; SRP) grundades av medlemmar i flera narodnikiska grupper 1902. Socialistrevolutionärernas-maximalisternas förbund bildades av f.d. SRPs medlemmar 1906. Under den första ryska revolutionen genomförde SR-maximalisterna några stora terroristiska aktioner som fick omfattande uppmärksamhet både i Ryssland och utomlands. De etiska föreställningar som utgjorde grunden för dessa handlingar kommer att uppmärksammas i arbetet.

Uppsatsens syfte

Mitt arbetes syfte är att begripliggöra och frilägga Socialistrevolutionärernas-maximalisternas syn på den revolutionära terrorns etiska sidor så som de själva framställde dessa i sina texter. Hur hänger etiken och terrorn ihop? Etiken hade en bärande funktion i SR-maximalisternas teori. Förbundets ledande teoretiker Grigorij Nestroev (Hirsch Tsjipin) karakteriserade maximalisternas program som ”etiskt-socialistiskt” i sin artikel ”Maximalismens grundsatser (Svaret till «*Den revolutionära tankens*» redaktion)”.¹ På så sätt betonade han att förbundet fastställer sina ståndpunkter utifrån en etisk princip om ”det tillbörliga” som måste förverkligas, inte utifrån begränsade politiska mål. Detta är anledningen varför maximalisterna förkastade alla minimalprogram. Den etiska principen som den enskilde medvetet bekänner sig till får en

¹ Grigorij Nestroev, ”Maximalismens grundsatser (Svaret till «*Den revolutionära tankens*» redaktion)”, (Paris, Arbetets frihet, 1910), s. 83.

avgörande betydelse för maximalisterna. ”Du har förstått det tillbörliga [...] det är därför du vill detta, och det är därför detta är möjligt”² skrev maximalisten I. (Ivan) Petrov (Aron/Arsenij Zverin) i sin levnads teckning över den framstående medlemmen i förbundet Mikhail Sokolov. Synen på terrorn formulerade maximalisterna också utifrån ”det tillbörligas” princip, inte utifrån begränsade mål, skrev Nestroev i sin artikel ”Maximalismen och maximalisterna inför Viktor Tjernovs rättegång”.³ Taktiken och det yttersta målet förenades på detta sätt, enligt maximalistens framställningar. Terrorns praktiska utövande hängde även ihop med den enskildes medvetande om ”det tillbörliga”. Vi ser alltså ett slags etikens cirkelform. Idén om ”det tillbörliga” blev grunden för de kollektiva etiska föreställningarna i alla aspekter. Syftet med min uppsats är att sätta mig djupare in i maximalisternas etiska föreställningar med hjälp av källmaterialet. I centrum för undersökningen befinner sig perioden mellan 1906 och 1910, dvs. den tidsperiod när maximalisterna genomförde sina mest betydelsefulla aktioner och de första åren efter denna.

Uppsatsens relevans

Jag kan hävda mitt arbetes relevans utifrån tre synvinklar.

Arbetet bidrar i en viss mån till förståelse av den ryska revolutionen. Det råder en väldigt förenklad bild av händelserna som utspelades i Ryssland i början av 1900-talet. Uppsatsen framhåller komplexiteten, den demonstrerar att den socialistiska oppositionen mot tsarismen inte var monolitisk och inkluderade flera olika samhällsteorier.

Mitt arbete ökar på sätt och vis kunskap om den internationella socialistiska rörelsens historia. SR-maximalisternas förbunds idéer tillhör socialismens teoretiska arv och är värda att uppmärksammas.

Den tredje synvinkeln handlar just om terrorismen. Även om jag förespråkar det idéhistoriska förhållningsättet i relation till mitt ämne, dvs. att behandla aktörer, politiska åtgärder och samhällsteorier i deras aktuella kontext kan min uppsats anses som ett bidrag till den ”allmänna” terrorismens historia. Men man måste vara försiktig med analytiska kategorier i så fall. Ordet ”terrorismens” användning måste problematiseras och sättas i ett relevant ide- och begreppssammanhang. Jag anser även att forskaren som vill skriva ”terrorismens historia” bör fråga sig om en sådan historia funnits eller att man snarare kommer in på olika teorier och praktiker som satt sin prägel på samhällsutvecklingen i olika tider.

Uppsatsens syfte är även förankrat i forskningsläget. Jag återkommer till dessa renodlade vetenskapliga aspekter så småningom.

² I. Petrov. ”Till Mikhail Sokolovs minne” i *Arbetets frihet*, (Moskva, boktryckeriet ”Strålen”, 1907) s. 172.

³ Grigorij Nestroev, ”Maximalismen och maximalisterna inför Viktor Tjernovs rättegång”(Paris, *Arbetets frihet*, 1910), s. 71.

Frågeställning

Huvudfrågan i min undersökning formuleras på följande sätt: vad utmärkte socialistrevolutionärernas-maximalisternas terroristiska etik, enligt deras egna framställningar som nedtecknades åren 1906 - 1910? Med etik menar jag idéer som utgjorde gruppregler och gruppöreställningar. Detta kan besvaras genom en analys av SR-maximalisternas teoretiska syn på terrorn. Denna taktik intog en central plats i maximalismens historia rent praktiskt. Dessutom integrerades terrorns utövande i maximalisternas politiska filosofi.

Huvudfrågan skall avskiljas i delar som berör förhållande mellan individen och folket, mellan det revolutionära våldet och folket, mellan terrorn och individen. Maximalisterna strävade efter helheten mellan de revolutionära idéernas alla aspekter och denna cirkelkonstruktion är ett lämpligt verktyg för att åstadkomma deras etiska föreställningar.

Frågorna är följande:

1. Hur bör en framstående individ påverka de sociala och politiska villkoren, enligt maximalisterna?
2. Vilka etiska funktioner bör uppfylla förbundets viktigaste kampmetoder, terrorattentat och väpnade rån, s.k. ”exproprieringar”⁴?
3. Vilka individuella egenskaper och handlingar av etisk karaktär bör eftersträvas och fullföljas av den enskilde, enligt medlemmarna i förbundet?

Frågan om den revolutionära terrorns plats i Rysslands historia och ”bedömningen” av revolutionärernas personliga egenskaper hör inte bara till den vetenskapliga diskussionen men intog även en plats i samhällsdebatten vilket poängterats bl.a. i tidigare forskning. Det är intressant och viktigt för mig att presentera egna slutsatser. Samtidigt inser jag att mitt perspektiv innebär metodologiska och empiriska avgränsningar.

Metod, teoretiska antagande och källmaterial

Uppsatsens syfte avgör metoden. Om jag vill beskriva maximalisternas etik som de själv framställde denna måste jag använda mig av en metod som tillåter en sådan uppgift. Jag skulle definiera denne som hermeneutisk; syftet med metoden är att förstå dåtidens aktörer utifrån deras framställningar. Metoden är alltså förankrat i empirin. En inspiration för mig inom detta område utgör den amerikanske historikerns Joseph Levines vetenskapliga essä ”Method in the History of Ideas: More, Machiavelli and Quentin Skinner”. Meningen med denna skrift är att invända mot Skinners metodologi. Enligt Levine har denne rätt när han betonar samband mellan idéerna och

⁴ En väpnade rån som genomförs av medlemmar i en revolutionär organisation. Vidare kommer begreppet att skrivas utan citationstecken om de inte används i källmaterialet.

det aktuella sammanhanget. Han fortsätter sitt resonemang: *The Foundations of Modern Political Thoughts* författare har däremot fel när han hävdar den lingvistiska kontextens avgörande roll.⁵ Skinner missar det sociala och politiska sammanhangets betydelse, argumenterar Levine. Men detta sammanhang är nödvändigt för att begripa handlingar och tankegångar, enligt essäförfattaren. Vidare dras en slutsats att Skinners metod inte är riktigt historisk därför att en historiker eller en idéhistoriker egentligen vill beskriva aktörens avsikter och idéer och "has little interest in the text as an end in itself to be appreciated and understood".⁶ Han eller hon letar i en text snarare efter kopplingar mellan idéer, handlingar och kontexten, anser Levine. Så förklarar han detta:

The history of ideas from this standpoint is the record of what men have thought in concrete circumstances; how they have tried to solve the real problems that confronted them in their actual lives; and how these ideas and problems were in fact related to each other and to those of other men before and since.⁷

Utifrån Levines upplysande resonemang formulerar jag mitt metodologiska tillvägagångsätt. Min metod innebär att jag kommer att frilägga SR-maximalisternas idéer som de själva framställde dessa i sina skrifter. Maximalisternas etiska syn på terrorn, deras plats i den ryska revolutionen och i den socialistiska idétraditionen kommer att uppmärksammas utifrån förbundets medlemmars egna uppfattningar och inte utifrån någon annan politisk eller filosofisk teori eller utifrån "allmänmoralen". Jag kommer även att hålla mig till begrepp som maximalisterna själva använde. Det gäller också begreppen "terrorn" och "terrorismen". För maximalisternas hade dessa ord ingen negativ laddning. Min användning av begreppen innehåller alltså inget syfte att fördöma.

Om uppsatsens syfte avgör metod då förbestämmer metoden det teoretiska antagandet. Det handlar om två kontexter som spelade särskild viktig roll i maximalisternas ideologiska och etiska ståndpunkternas utkristallisering. Dessa kontexter uppger själva medlemmarna i förbundet i sina texter. Det första handlar om den ideologi och etik som formulerades inom den narodnikiska sektorn av den ryska revolutionära rörelsen. När maximalisterna argumenterar för den breda terroristiska taktiken som inkluderar även ekonomisk och agrar terror hänvisar de till "våra faddrar -narodniker"⁸, till de narodnikiska 1800-tals ideologerna Pjotr Lavrov och Nikolaj Michailovskij. Förbundets teoretiker hävdade explicit sin kontinuitet med 1870–80-talets

⁵ Joseph M. Levine, "Method in The History of Ideas: More, Machiavelli and Quentin Skinner" i *Annals of Scholarship* 3. New York 1986 // Joseph M. Levine, *Re-enacting the Past: Essays on the Evolution of Modern English Historiography* (Aldershot, Ashgate, 2004) s. 38 – 39.

⁶ Levine, "Method in The History of Ideas: More, Machiavelli and Quentin Skinner", s. 42.

⁷ Levine, "Method in The History of Ideas: More, Machiavelli and Quentin Skinner", s. 42.

⁸ S. Svetlov, "Organiseringen av våra styrkor och den sociala revolutionen" i *Artikelsamlingen* (Moskva, förlaget "Arbetets frihet", Ivanovs boktryckeri, 1907), s. 17.

narodniker och de ansåg att de fortsätter samma strid som Folkets Viljas medlemmar förde. De föregående generationerna av narodnikiska terrorister uppfattade maximalisterna också som en moralisk förebild. I förbundets källor förekommer t.o.m. idealiseringar av de föregående revolutionärernas generationer; maximalisterna fann dessas moral överlägsen i förhållande till sina samtidas. Det som ansågs vara etiskt för de första narodnikiska terroristerna ansåg maximalisternas etiskt för sig själva.

Den ryske historikerns Konstantin Morozovs tes om ”revolutionärernas subkultur” står ganska nära min syn på den ”narodnikiska” kontextens betydelse även om jag inte kommer att använda mig av hans begrepp ”subkultur”. I sina artiklar ”Fenomen, utvecklingstendenser och transformeringar av den ryska revolutionärens subkultur (1800-talets andra halva – 1900-talets första halva)” och ”Man behöver lära sig att förstå den ryska revolutionärens värld” argumenterar han att alla deltagare i den ryska revolutionära rörelsen agerade inom vissa etiska ramar om det rätta och det orätta. Den revolutionära rörelsen inkluderade olika individer med olika ideologiska uppfattningar, temperament och psykologi, skriver han. Men dessa etiska ramar omfattade på sätt och vis alla som medvetet anslöt sig till denna miljö. Oavsett organisationstillhörighet ansågs det oacceptabelt att t.ex. att samarbeta med utredaren under en polisförhör.⁹ Sådana handlingar kunde leda till sanktioner av olika grad inom den revolutionära miljön. Detta benämner han med begreppet ”subkultur”.¹⁰ Att begripa dessa ramar som omfattade i princip alla livets aspekter är nödvändigt för att inse motiven bakom revolutionärernas handlingar, menar historikern; samtidigt genomgick ramarna förändringar och kunde se ut på olika sätt i olika perioder, inom olika organisationer och även inom samma organisations olika avdelningar, tillägger han.¹¹ Sina slutsatser om ”den revolutionära subkulturen” drar Morozov genom att behandla Socialistrevolutionära partiet i första hand.

Morozov har en mycket viktig poäng här. Med sin anslutning till en viss fraktion inom den revolutionära rörelsen gav den enskilde sitt samtycke till att agera inom vissa gruppregler, eller, med finare ord, inom vissa etiska ramar. Etiken var ett motiv bakom handlingarna. Här ser vi en ytterst anledning till varför terroristiska organisationers etiska föreställningar överhuvudtaget skall studeras.

⁹ Konstantin Morozov, ”Fenomen, utvecklingstendenser och transformeringar av den ryska revolutionärens subkultur (1800-talets andra halva – 1900-talets första halva)” i N. Pushkareva (red.) *Socialhistorien: Årsskriften* (Sankt Petersburg, Aleteja, 2012), s. 158- 167.

¹⁰ Morozov, ”Fenomen, utvecklingstendenser och transformeringar av den ryska revolutionärens subkultur (1800-talets andra halva – 1900-talets första halva)”, s. 148; Konstantin Morozov, ”Man behöver lära sig att förstå den ryska revolutionärens värld” i I. Khristoforov (red.) *Rysslands historia*, 2014. № 1, (Moskva, Nayka, 2014), s. 168 – 169.

¹¹ Morozov, ”Fenomen, utvecklingstendenser och transformeringar av den ryska revolutionärens subkultur (1800-talets andra halva – 1900-talets första halva)”, s. 155 – 156.

Den andra kontexten handlar om social och politisk sammanhang i en bredare mening. Detta är den första ryska revolutionen 1905 – 1907.¹² I källorna som nedtecknades 1906-07 hävdade medlemmarna i förbundet att denna revolution utgjorde den sista striden för de arbetande klasserna, dvs. att denna revolution har en socialistisk karaktär och bör inte begränsas med politiska mål. Samtidigt krävde tsarregeringens grymheter en omedelbar hämnd, argumenterade medlemmarna i SR-maximalisternas förbund.

Utifrån mitt teoretiska antagande ställer jag mig skeptisk till ”allmänna terroristteorier”. En sådan teori presenteras t.ex. i statsvetaren Walter Laqueurs ganska kända bok *A History of Terrorism*. Laqueur försöker att precisera ideologiska och etiska drag som har utmärkt alla terroristiska grupper och rörelser i alla tider. Även maximalisterna berörs i hans arbete i några meningar. I sin inledning till bokens tredje upplaga menar han bl.a. att alla former av terrorism handlar om små grupper som försöker nå stor uppmärksamhet. Detta sociala fenomenens existens i det förflutna och i nutiden förklarar han på ett följande sätt: ”Terrorism was always, to a large extent, about public relations and propaganda”.¹³ Påståendet uppfattar jag inte som någon vägledning i mitt arbete även om det inte saknar substans. En politisk filosofi och etiska föreställningar hänger däremot ihop med denna (terroristiska) taktik som en organisation använder sig av.

Mina metodologiska och teoretiska utgångspunkter bestämmer valet av källor. Syftet med min uppsats, som jag redan har sagt, är att undersöka SR-maximalisternas terroristiska etik under tidsperioden mellan 1906 och 1910 som de själva framställde denna. Reglerna för valet är följande: jag kommer att använda mig av källor som skrevs av medlemmar i förbundet och som publicerades i organisationens namn mellan 1906 och 1910. Undantaget är SRPs ideologers Viktor Tjernovs artikel ”Till maximalismens karaktäristik”. Den kritik som narodnikern och terrorns teoretiker riktade mot maximalisterna hjälper till att behandla maximalisternas egna idéer genom att behandla polemiken. Maximalisternas verksamhet under denna tidsperiod diskuterades även i förbundets litteratur som utgavs under de första åren efter oktoberrevolutionen. Men då har vi en annan kontext vilket naturligtvis påverkar framställningarna. I fotnoterna förekommer även hänvisningar till polisens beskrivningar av maximalisterna. Men syftet med dessa är bara den kronologiska tydligheten.

Vad ”medlem i förbundet” innebär illustrerar jag med ett exempel. I artikeln ”Maximalismen och maximalisterna inför Viktor Tjernovs rättegång” besvarar Grigorij Nestroev

¹² Dessa kronologiska ramar betraktas som konventionella i den ryska historiografin. Nestroev fastställde samma kronologiska ramar för revolutionen i sina framställningar; se t.ex. Nestroev, ”Maximalismen och maximalisterna inför Viktor Tjernovs rättegång” (Paris, Arbetets frihet, 1910), s. 29.

¹³ Walter Laqueur, *A History of Terrorism*, tredje upplagan, (New Brunswick, New Jersey, Transaction publishers, 2002), s. XI.

denne ledande socialistrevolutionärs kritik. Tjernov går helt vilse och angriper massor av texter med tanken att han kritiserar maximalisterna, skriver Nestroev. Men om han har en avsikt att rikta sin kritik mot förbundet bör han först kontrollera att det är en maximalist som står bakom skriften som han kritiserar. Ett av Nestroevs exempel var en framträdande maximalistisk publicist, Tagin (Alexander Troitskij). Denne blev verksam i förbundets press efter konferensen i oktober 1906, förtydligade Nestroev. Förbundet i sin helhet hade alltså inget som helst ansvar för de av hans skrifter som utgavs tidigare och Tjernov kritiserade Tagin men inte maximalisterna när han angrep dessa skrifter, poängterade den maximalistiske teoretikern.¹⁴ Exakt samma ståndpunkt hade artikelsamlingen *Arbetets frihets* redaktion tidigare demonstrerat. Redaktörerna förklarar att de gav utrymme att försvara Tagins broschyr *Arbetarteorins principer* från socialistrevolutionärernas kritik på artikelsamlingens sidor men förtydligade att själva broschyren inte kunde vara ett riktigt uttryck för maximalisternas idéer.¹⁵

Efter vi har fått någorlunda klarhet om principen bakom valet av källmaterial övergår jag till dettas presentation. Maximalisternas egna källor indelar jag i fyra kategorier. I den första två ingår texter som undertecknas av ett kollektiv. Man kan betrakta dem som mer representativa än de texter som har en personifierad författare. Till den första kategorin hör förbundets viktigaste programbroshyr *Maximalismens väsen*. Broschyrens syfte är att informera om SR-maximalisternas förbunds första konferens i slutet av oktober – början av november 1906. Dennes inledande del, ”Meddelandet”, undertecknas av maximalisternas Centrala verkställande byrå. Den andra delen, ”Maximalismens väsen”, består av de sju konferensens resolutioner som antogs genom en enkel majoritet av röster.¹⁶ Den andra kategorin består av två andra dokument som undertecknas av ett kollektiv. Dessa är maximalisternas proklamationer ”Kamrater bönder och arbetare” och ”Till hela arbetarfolket” som bevaras i polisdepartementets avdelning i Ryska federationens statliga arkiv.¹⁷ Proklamationernas undertecknare är maximalisternas kamporganisation. Den första av de två handlar om attentatet mot Stolypin på Aptekarskij ön den 12 augusti 1906, den andra berör samma attentat och den berömda exproprieringen på Fonarnajagränden i Sankt Peterburg den 14 oktober 1906. Polisdepartementets rapport till inrikesministern om proklamationernas upphittande som föregår själva maximalisternas texter dagtecknades till den 5 november 1906.¹⁸

¹⁴ Nestroev, ”Maximalismen och maximalisterna inför Viktor Tjernovs rättegång”(Paris, Arbetets frihet, 1910), s. 35.

¹⁵ *Arbetets frihet* (Moskva, boktryckeriet ”Strålen”, 1907), fotnot s. 68.

¹⁶ Grigorij Nestroev, *Från maximalistens dagbok* (Paris, Det ryska bokförlaget, 1910), s. 112.

¹⁷ Ärende 20 del 12 ”Om maximalisternas grupp i Socialistrevolutionära partiet”, förteckning 235, år 1906 (1), fond 102 00 (Polisdepartementet), Ryska federationens statliga arkiv (GARF).

¹⁸ Blad 23 ”Meddelandet till inrikesministern”, ärende 20 del 12 ”Om maximalisternas grupp i Socialistrevolutionära partiet”, förteckning 235, år 1906 (1), fond 102 00 (Polisdepartementet), GARF.

Den tredje kategorin består av den maximalistiska publicistiken. Hit hör fyra artikelsamlingar som publicerades 1907: *Arbetets frihet* (Moskva, boktryckeriet "Strålen", 1907), *Artikelsamlingen* (Moskva, förlaget "Arbetets frihet", Ivanovs boktryckeri, 1907), *Arbetets frihet* (Sankt Petersburg, förlaget "Den unga strömningen", Luries&Co boktryckeri, 1907), *Vår väg* (Sankt Petersburg, förlaget "Den unga strömningen", Luries&Co boktryckeri, 1907).¹⁹ De flesta texterna undertecknas med författarpseudonymer men anonyma texter finns också. I samlingarna diskuteras teoretiska, bl.a. etiska frågor och aktuella politiska problem, förs polemik mot SRPs ledning och socialdemokraterna. Även kortare noveller och dikter förekommer. En dikt och en novell kommer att beröras i uppsatsen därför att det tydligt uttrycker medlemmarnas i förbundet etiska föreställningar.

Enligt Nestroev artikel "Maximalismen och maximalisterna inför Viktor Tjernovs rättegång" var alla maximalistiska publicister medlemmar i förbundet vilket innebär, i enlighet med organisationens stadgar, att de deltog på ett eller annat sätt i dettas vardagsverksamhet.²⁰ Förbundets publicistiska verk kan definitivt uppfattas som ett uttryck för SR-maximalisternas etik. När det gäller formell samverkan mellan redaktörerna och det övriga förbundet förklaras i en av samlingarna att redaktionen var vald under konferensen i oktober 1906.²¹

Den fjärde kategorin inkluderar Grigorij Nestroevs memoarverk *Från maximalistens dagbok* och samlingen som inkluderar tre artiklar av samma författare som publicerades i Paris 1910. Artiklarna är "Maximalismen och maximalisterna inför Viktor Tjenov rättegång", "Den obligatoriska förklaringen" och "Maximalismens grundsatser (Svaret till «*Den revolutionära tankens*» redaktion)". I analogi med den maximalistiska publicistiken i Ryssland kallas förlaget som tryckte denna samling för "Arbetets frihet". Varför är dessa skrifter relevanta utifrån uppsatsen syfte, nämligen maximalisternas kollektiva etik? SR-maximalisternas förbund hade ju redan blivit nästan förstörd av tsarismen och den första ryska revolutionen hade förlorat. Det finns flera anledningar. Nestroev berättar själv att han hade avsikt att framställa de vanliga maximalisterna, framför allt de som dog under revolutionen. Deras handlingar och idéer, som de framställs i boken uttrycker alltså maximalisternas etiska föreställningar. *Från maximalistens dagbok* som avslutades 1909²² innehåller dessutom skildringar av flera medlemmar i SR-maximalisternas kamporganisation, bl.a. direkta deltagare i attentatet mot Stolypin den 12 augusti 1906, som författaren var nära bekant med. På så sätt är *Från maximalistens dagbok* ett helt unikt verk. Dessutom hade Nestroev en klar intention att tala i förbundets namn. Och detta

¹⁹ Jag återger uppgifter från titelsidor. Med dessa titlar kommer artikelsamlingarna att förekomma i fotnoter.

²⁰ Nestroev, "Maximalismen och maximalisterna inför Viktor Tjernovs rättegång", (Paris, Arbetets frihet, 1910), s. 45.

²¹ *Arbetets frihet* (Moskva, boktryckeriet "Strålen", 1907), fotnot s. 68.

²² Nestroev, "Maximalismen och maximalisterna inför Viktor Tjernov rättegång", (Paris, Arbetets frihet, 1910), s. 5; *Från maximalisten dagbok* publicerades 1910.

påverkade bokens bemötande. Maximalismens ivriga opponent, den ledande socialistrevolutionären Viktor Tjernov kritiserade *Från maximalistens dagbok* i sin artikel "Till maximalismens karaktäristik" (1910) som en manifestation av maximalisternas kollektiva idéer, inte bara som författarens egna. Texten "Maximalismen och maximalisterna inför Victor Tjernovs rättegång" är memoarförfattarens försvar mot detta angrepp. Där påpekar förbundets teoretiker att den ledande socialistrevolutionären gör fel när han "överför mina personliga brister på alla."²³ Men samtidigt talar Nestroev klart och tydligt i organisationens namn i texten, vilket speglas bl.a. i skriftens titel. I artikeln "Den obligatoriska förklaringen" som ingår i samma samling som "Maximalismen och maximalisterna inför Victor Tjernovs rättegång" omnämner han den maximalistiska lokalgruppens konferens i Paris för att bevisa den levande politiska organisationens existens.²⁴ Nestroevs texter som publicerades i Frankrike 1910 är alltså relevanta utifrån arbetets syfte även om SR-maximalisternas förbund redan hade lämnat sina mest ärorika år bakom sig då. Det bör även tilläggas att Grigorij Nestroev fortsatte sin revolutionära verksamhet i förbundets led i Ryssland efter 1917 vilket slutligen kostade honom frihet och liv.

Huvudprinciperna bakom uppdelningen av källmaterialet i dessa fyra kategorier är författarnas direkta avsikt och kontexten. Metoden dikterar detta tillvägagångssätt. Alla dessa skrifter hade syfte att belägga maximalisternas ståndpunkter. Författarnas omedelbara intentioner skiljdes emellanåt däremot. Broschyren *Maximalismen väsen* är förbundets huvudprogramdokument. Det uttrycker denna teoris essens. Proklamationerna hade syfte att övertyga läsaren snabbt i sina idéer. Förbundets publicistik bedrev teoretisk diskussion på ett mer detaljerat sätt. Men dessa maximalistiska publicister ville belägga en teoretiskt poäng relativt snabbt. De hänvisade konsekvent till sammanhanget, till revolutionen när de hävdade sina teser. Grigorij Nestroev avslutade sin historieskrivning och förde sin teoretiska argumentation när revolutionen redan förlorade.

Ett par ord om källmaterialets representativitet. Det inkluderar nästan alla maximalistiska publicistiska verk som skrevs 1906 – 1910 och det enda maximalistiska memoarverket som publicerades under samma period. Källmaterialet bedömer alltså jag som tillräckligt representativt utifrån uppsatsens syfte.

Tidigare forskning

Den revolutionära terrorn i Ryssland har uppmärksammas tidigare i forskningslitteraturen. Relativt nära min uppsats ligger den sovjetiske och ryske historikern Dmitrij Pavlovs avhandling *Socialistrevolutionärerna-maximalisterna i den första ryska revolutionen* som publicerades 1989. Pavlov involverar ett brett källmaterial i sitt arbete. Han behandlar maximalisternas egna

²³ Nestroev, "Maximalismen och maximalisterna inför Viktor Tjernov rättegång", (Paris, Arbetets frihet, 1910), s. 3.

²⁴ Grigorij Nestroev, "Den obligatoriska förklaringen", (Paris, Arbetets frihet, 1910), s. 73.

källor, källor som lämnades av andra socialistiska grupper men även polisdepartementets arkiv för att behandla maximalisternas aktioner under revolutionen 1905-1907. Han redogör också för organisationens utveckling och struktur. Även om ett sådant arbetes förtjänster inte kan förminska innehåller detta en del otillräckligheter, finner jag. Forskaren definierar sin avhandlings syfte som just kritik av maximalisternas ideologi utifrån de "rätta" marxistiska-leninistiska ståndpunkterna.²⁵ Pavlov löser denna uppgift genom att referera till Lenins kritik av narodnikernas idéer överhuvudtaget och SR-maximalisternas idéer speciellt.²⁶ Maximalisternas etik som analyseras i detta arbete undersöktes inte på ett systematiskt sätt i Pavlovs avhandling.

Historikern Anna Geifmans empiriskt övergripande arbete *Thou Shalt Kill: Revolutionary Terrorism in Russia 1894 – 1917* anses vara ytterst inflytelserikt. Det förekommer i såväl vetenskapliga som utomvetenskapliga sammanhang. I sin bok behandlar hon även revolutionärernas etiska (eller snarare icke-etiska, enligt henne) föreställningar. Geifman hävdar att hennes forskning fastställer ett slags paradig i fältet. Så skriver hon i inledningen till *Thou Shalt Kill*: "This study seeks to demystify and to deromanticize the Russian revolutionary movement".²⁷ Arbetet ansågs således som ett bidrag till forskningsfältet men även som ett inslag i den allmänna debatten om den revolutionära terrorn och den ryska revolutionen. Hon använder sig inte av en speciell teori eller metod utan genomför en omfattande empirisk forskning. Oleg Budnickij, historikern från Ryssland, kallar *Thou Shalt Kill: Revolutionary Terrorism in Russia 1894 – 1917* för den mest övergripande empiriska undersökningen i detta fält.²⁸ Men Geifmans framställning av maximalisterna innehåller otillräckligheter. I sin bok skriver hon om den påstådda "one of the chief theoreticians of Maximalism"²⁹ Ivan Pavlov (pseudonym) som publicerade en broschyr *Rensningen av mänskligheten* i Moskva 1907. Broschyren som jag har läst överensstämmer inte med maximalisternas ideologi i de flesta aspekter. Det är viktigt att veta på vilket sätt kom Anna Geifman på att Ivan Pavlov hade en sådan framträdande roll. Detta påstående förses med en fotnot. Geifman refererar till gendarmöversten Spiridovich; han underhöll sig med amatörhistoria.³⁰ I sin bok *Socialistrevolutionära partiet och dettas föregångare* utnämner han denna publicist Pavlov till SR-maximalisternas ideolog. Och Geifman upprepar gendarmens åsikt. Samtidigt lyser maximalisternas egen teoretiska syn på deras verksamhet med sin frånvaro i *Thou Shalt Kill*.

²⁵ Dmitrij Pavlov, *Socialistrevolutionärerna-maximalisterna i den första ryska revolutionen*, (Moskva, Sovjetunionens polytekniska instituts förlag, 1989), s. 4.

²⁶ Pavlov (1989), s. 4; Pavlov (1989), s. 102.

²⁷ Anna Geifman, *Thou Shalt Kill: Revolutionary Terrorism in Russia, 1894 – 1917*, (Princeton, Princeton university press, 1995), s. 7.

²⁸ Oleg Budnickij, *Terrorismen i den ryska befrielseörelsen: ideologi, etik, psykologi (1800-talets andra halva – 1900 talets början)* (Moskva, ROSSPEN, 2000), s. 25.

²⁹ Geifman, s. 81.

³⁰ Geifman, s. 83.

I maximalisternas egna källor finns inga hänvisningar till ”huvudteoretikern” Ivan Pavlov. Men inte bara så. I artikeln ”Maximalismen och maximalisterna inför Viktor Tjernovs rättegång” kommenterade förbundets teoretiker Grigorij Nestroev (den riktiga teoretikern alltså) Pavlovs organisationstillhörighet. Hans kommentar är rätt kortfattad. Pavlov har aldrig varit medlem i SR-maximalisternas förbund och dennes skrift uttryckte inte maximalisternas åsikter, fastställer Nestroev.³¹

Förutom denna brist som jag tog upp är andra anmärkningar angående *Thou Shalt Kill* också nödvändiga. Geifman kallar maximalisterna som undersöks i detta arbete för ”kriminella”³² och att deras aktioner för ”pogrom-like mass killings”.³³ Hon hävdar att en stor del av den ryska revolutionära rörelsen bestod av psykiskt sjuka individer.³⁴ Historiografins etiska aspekter bör således omprövas, enligt henne. Mitt teoretiska tillvägagångssätt att behandla motiv bakom den revolutionära terrorn skiljer sig från Geifmans. Men hennes inflytelserika boks närvaro är viktig att komma ihåg. Dennes påverkan bekräftas även med att Oleg Budnickij upprepar några av Geifmans slutsatser i sin *Terrorismen i den ryska befrielseörelsen: ideologi, etik, psykologi (1800-talets andra halva – 1900-talets början)*.

Analytiskt står min uppsats nära Budnickijs avhandling. Historikern preciserar verkets syfte i dettas inledning: att behandla ideologiska och etiska frågor istället för att fokusera sig på ett historiskt händelseförlopp. På så sätt vill han behandla ”terrorismens teoretiska sida”.³⁵ Varför anser han detta tillvägagångssätt nödvändigt? Terrorismen som en revolutionär metod skulle kunna förlora sin ”trovärdighet” redan den 1 mars 1881, påstår Budnickij. Anledningen är att mordet på tsaren Alexander II inte hade blivit inledningen till en folklig revolt, som revolutionärerna förväntade sig, enligt historikern.³⁶ Tvärtom, skriver Budnickij, det var Folkets Vilja som drabbades av nederlaget. Trots detta återföddes den revolutionära terrorismen. Denna återkom i ännu mer brutala former och fick ännu bredare karaktär. Den terroristiska ideologin, etiken och psykologin som satt sin prägel på den ryska revolutionära rörelsen ser Budnickij som anledningen till denna återkomst. Enligt honom är dessa ideologiska, etiska och psykologiska aspekter i sig en förklaring till terrorismens närvaro i det ryska kejsardömetets samhällsliv under dettas sista decennier och inte de renodlade sociala och politiska omständigheterna.³⁷ Detta ideologiska och etiska system undersöker han.

³¹ Nestroev, ”Maximalismen och maximalisterna inför Viktor Tjernovs rättegång”, (Paris, Arbetets frihet, 1910), s. 35.

³² Geifman, s. 78.

³³ Geifman, s. 74 - 75.

³⁴ Geifman, s. 177.

³⁵ Budnickij, s. 15.

³⁶ Budnickij, s. 14.

³⁷ Budnickij, s. 14 – 15.

Men historikern är egentligen motsägelsefull här. Senare i inledningen hävdar han att de terroristiska aktionerna faktiskt påverkade kejsardömet politik. Alla de små stegen mot en politisk liberalisering gjordes under ett starkt terroristiskt hot, anmärker Budnickij. De historiska perioder, när terrorismen i stort sett var frånvarande i det ryska samhällslivet, präglades däremot av reaktion och stagnering, enligt honom.³⁸ I sin avhandlings avslutning sammanfattar Budnickij att den revolutionära terrorn effektivt uppfyllde en av sina huvudfunktioner, nämligen spred djup rädsla och panik hos statens styrelsemän.³⁹ Revolutionärernas aktioner bidrog således till kejsardömet destabilisering. På så sätt undermineras hans eget antagande att de terroristiska metodernas breda tillämpning i första hand förklaras med en speciell ideologi, etik och psykologi och inte med de egentliga sociala och politiska resultat som den terroristiska taktiken kunde leda till. Detta behöver man tänka på.

I sin avhandlings bibliografiska del tar Budnickij upp både Dmitrij Pavlovs och Anna Geifmans forskningar. Även om han anser att Geifman missbrukar polisens källors påstådda trovärdighet och påpekar hennes uppenbarliga och överallt genomträngande ideologiska ställningstagande berömmar han, som jag redan har poängterat, detta arbete. En stor tillit demonstrerar Budnickij även till Dmitrij Pavlov. I *Terrorismen i den ryska befrielseörelsen* berörs maximalisternas verksamhet utan hänvisningar till förbundets egna källor överhuvudtaget. De sällan förekommande fotnoterna refererar till Pavlovs *Socialistrevolutionärerna-maximalisterna i den första ryska revolutionen* och memoarverken av icke-maximalistiska författare. Den maximalistiske terrorn diskuterar Budnickij på några sidor under rubriken ”Terrorns degradering” som ingår i det större avsnitt som handlar om socialistrevolutionärerna. Historikern som tidigare påvisade Geifmans överdrivna ideologiska engagemang kallar själv förbundets aktioner för ”vidriga”⁴⁰ på grund av deras storskalighet. Samtidigt lyckades han att få in en viktig poäng på dessa sidor. Han skriver att under den första ryska revolutionen började terroristiska metoder att tillämpas av relativt breda folkmassor vilket påverkade den revolutionära taktiken. Med ”allmänmoraliska” påståenden fördömer avhandlingsförfattaren detta vålds utbredning. Liknande uppfattningar kring den massrevolutionära terrorn hade ”en mer eller mindre intelligent filister”⁴¹ som levde i dessa år, tillägger Budnickij. Historikerns upprepar även försiktigt Geifmans slutsats om psykiskt sjuka individers förekomst i den ryska revolutionära rörelsen. Sådana individer var vanliga i dennas kvinnliga del, anser han.⁴² Att kvinnan är beredd att dö i galgen för sina ideal och demonstrerar mod under rättegången och

³⁸ Budnickij, s. 24.

³⁹ Budnickij, s. 345.

⁴⁰ Budnickij, s. 178.

⁴¹ Budnickij, s. 184.

⁴² Budnickij, s. 163 – 165.

under sina sista minuter orsakas eventuellt av hennes eventuella psykiska störningar, kan man läsa i *Terrorismen i den ryska befrielseörelsen*. En sådan påstående innehåller förstås ingen text som skrevs av en revolutionär och historikern drar en sådan slutsats på något annat sätt. På samma sätt menade inte maximalisterna att deras aktioner var resultatlösa och t.o.m. ”vidriga”.

Om Budnickij försöker att behandla den etik som satt sin prägel på de revolutionära terroristerna överhuvudtaget kommer jag att behandla SR-maximalisternas etiska föreställningar. Men till skillnad från Budnickij kommer jag att utgå från maximalisternas egen syn på terrorn. Detta är mitt ringa bidrag till att begripliggöra revolutionärernas motiv bakom deras aktioner.

Vidare presenterar jag en bibliografisk uppställning med artiklar och forskningar som kan vara användbara för mig. Hit hör ”Sprängning på Aptekarskij ön”, den kanske första historiska artikel om maximalisterna som skrevs utan anslutning till förbundet som de facto upphävde sin verksamhet 1924. Denna artikel av M. Engelgardt handlar om terrorattentatet mot Stolypin den 12 augusti 1906 och exproprieringen på Fonarnajagränden den 14 oktober 1906. Texten publicerades i tidskriften *Straffkoloni och förvisning* år 1925. Denna tidskrift som existerade mellan 1921 och 1935 publicerade memoarer av deltagare i den revolutionära rörelsen och mindre historiska undersökningar om perioden innan 1917. Artikelförfattaren involverade för första gången polisdepartementets material i sitt arbete och dessutom konsulterades med de två överlevda medlemmarna i SR-maximalisternas förbunds kamporganisation, Ludmila Emeljanova och David Rappoport.⁴³ Allt detta gör artikeln mycket intressant.

Maximalisternas egna källor diskuteras i ”Inledning” av Dmitrij Pavlov till dokumentsamlingen *Socialistrevolutionärernas-maximalisternas förbund. Dokument, publicistik, 1906-1924* som utgavs 2002 i Moskva. Historikern påpekar bland annat ”knapphet” i det aktuella källäget i sin inledande artikel. Inget arkiv i hela världen disponerar en avdelning med uteslutande maximalisternas eget material, tillägger han.⁴⁴ Själva samlingen inkluderar tiotals dokument och artiklar, några av dem är från den period som jag undersöker, bl.a. förbundets första konferens resolutioner. I uppsatsen kommer jag att referera till dessa och andra källors originalutgåvor.

I min bibliografiska uppställning ingår Mikhail Leonovs avhandling *Socialistrevolutionära partiet i 1905-1907*. Leonov behandlar bl.a. diskussionen under partiets första kongress som ägde rum nära finska Imatra i december 1905 - januari 1906. Där lyckades inte socialistrevolutionärerna att tämja ideologiska motsägelser i egna led vilket resulterade i de kommande maximalisternas utträde ur partiet. En liknande hjälpfunktion uppfyller historikern Grigorij Kans biografiska forskning *Natalja Klimova. Livet och kampen*. Natalja Klimova som

⁴³ M. Engelgardt, ”Sprängningen på Aptekarskij ön” i VI. Vilenskij (Sibirjakov) (red.) *Straffkoloni och förvisning, №7 (20), Revolutionen 1905*, (Moskva, Sovjetunionens förening av politiska fångar och förvisade, 1925), s. 67.

⁴⁴ Dmitrij Pavlov, ”Inledning” i V. V. Schelohaev (red.) *Socialistrevolutionärernas-maximalisternas förbund. Dokument, publicistik, 1906-1924*, (Moskva, ROSSPEN, 2002), s. 10.

berörs i arbetet var en framträdande medlem i SR-maximalisternas förbund och förbundets kamporganisation. Hon arresterades i november 1906 och anklagades för deltagande i attentatet mot Stolypin. Revolutionären, tillsammans med sin kamrat Nadejda Terentjeva dömdes till avrättning vilket senare ersattes av straffkoloni på livstid för båda. Efter sin flykt från fängelset i Moskva sommaren 1909 bodde Natalja Klimova i Frankrike. Där fick hon även genomslag som författare.

Ett exempel på ett internationellt intresse för maximalisterna är den amerikanske historikern Paul Avrich intervju med maximalisten Klara Klebanova som publicerades i tidskriften *The Russian Review* oktober 1973. På grund av mina ganska strikta avgränsningar i val av källor kommer inte ”The Last Maximalist: An Interview with Klara Klebanova” att analyseras som källmaterial. Däremot är jag väldigt glad att avsluta min bibliografiska uppställning med denna läsvärda text.

Jag använde även hemsidans *Rysslands socialister och anarkister efter oktober 1917* (<http://socialist.memo.ru/>) databas för tydningen av några de maximalistiska publicisternas pseudonymer. Hemsidan är ett projekt som bedrivs av forsknings- och bildningscentrumet Memorial och som inkluderar bl.a. professionella historiker.

Socialistrevolutionärernas-maximalisternas förbunds ideologiska ståndpunkter.

Socialistrevolutionärernas-maximalisternas förbund deklarerade sitt grundande i programbroschyren *Maximalismens väsen* som publicerades efter konferensen som pågick i det finska Åbo 23 oktober – 3 november 1906.⁴⁵ Samtidigt kompletterar maximalisternas egna källor informationen om organisationens skapelse. Maximalisten I. Petrov (Aron/Arsenij Zverin) skrev i nekrologen till Mikhail Sokolov ”Till Mikhail Ivanovich Sokolovs minne” att hans kamrater lämnade SRP i januari 1906, efter partiets första kongress. Samma månad samlades en ”liten” konferens där den nya politiska organisationen bildades.⁴⁶ Grigorij Nestroev berättar att maximalistiska organisatoriska strukturer redan existerade våren 1906.⁴⁷ Polisdepartementet startar ”officiellt” en separat utredning mot just maximalisterna den 14 mars 1906.⁴⁸ I min uppsats utgår jag således från att maximalisternas organisatoriska strukturer bildades under 1906 första halva.

⁴⁵ *Maximalismens väsen*, 1906, s. 3.

⁴⁶ I. Petrov, ”Till Mikhail Ivanovich Sokolovs minne” i *Arbetets frihet* (Moskva, boktryckeriet ”Strålen”, 1907), s. 178.

⁴⁷ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 48; Nestroev, ”Maximalismen och maximalisterna inför Victor Tjernovs rättegång” (Paris, Arbetets frihet, 1910), s. 33.

⁴⁸ Blad 1, ”Meddelandet till chefen av Säkerhetsavdelningen [Ochрана] i guvernörskapet Kiev från Polisdepartementet”, ärende 20 del 12 ”Om maximalisternas grupp i Socialistrevolutionära partiet”, förteckning 235, år 1906 (1), fond 102 00 (Polisdepartementet), GARF.

När det gäller maximalismens teoretiska bildande inom SRP härstammar detta från mitten av 1904. Maximalistiska egna källor utdelar, och inte grundlöst, den avgörande rollen i den nya sociala teorins födelse till den 24-åriga sonen av en fattig bonde, Mikhail Sokolov (pseudonymer "Kain", "Pjotr Vasilievich", "Anatolij", "Björnen"). 1904 kom Sokolov, medlemmen i Socialistrevolutionära partiet till Genève där socialistrevolutionärerna och andra ryska socialistiska grupper hade sin fristad på den tiden. I Schweiz höll han sitt föredrag "Bonderörelsen, den agrara terrorn och organiseringen av stridande grupper [bojevije dryzjini] på landsbygden", skriver revolutionärens levnadstecknare I. Petrov. Förslaget och den agrara terrorns definition sammanfattades på ett följande sätt:

Den agrara terrorn som uppfattas i den bredaste meningen, nämligen potravki [utrotning av de stora jordägarnas jord och boskap – min förklaring], porubki [utrotningen av de stora jordägarnas skogar – min förklaring], våldsamma ockupationer av adelns och statens jord, mordbränder och även mord på de mest halsstarriga och hatade adelsmännen och deras förvaltare.⁴⁹

Sokolov förespråkade dessutom mer demokratisk organisering och breda folkliga direkta aktioner, menar nekrologens författare. Efter hans föredrag bildades de s.k. agrara terroristerna, en strömning inom SRP. Nestroev skrev i artikeln "Maximalismen och maximalisterna inför Viktor Tjernovs rättegång" att de agrara terroristerna snabbt fick stöd bland vanliga socialistrevolutionärer i Ryssland.⁵⁰ Även "den ryska revolutionens moder", den framstående narodniken och en av Socialistrevolutionära partiets grundare, Jekaterina Bresjko-Brejkovskaja, främjade under en period den nya gruppen, tillade den maximalistiska publicisten. Och detta var ingen liten sak därför att Bresjko-Brejkovskajas status hos ryska revolutionärer bara kunde jämföras med den som Louise Michel eller Pjotr Kropotkin innehade i den västerländska anarkistiska rörelsen på den tiden.

De agrara terroristernas och de andra av maximalisternas föregångares (t.ex. "Moskvas opposition" inom SRP, Białystoks arbetarstridsgrupper) verksamhet under 1904 – 1905 hör inte till uppsatsens ämne. Med denna mycket korta översikt poängterar jag att maximalisternas idéer utvecklades inom den narodnikiska idétraditionen. Maximalisterna hävdade dessutom själva sin teoretiska kontinuitet med de tidigare narodnikerna. Detta speglas bland annat i maximalisternas idéer som de presenteras i broschyren *Maximalismens väsen*. Broschyren innehåller de resolutioner som antogs under förbundets konferens i Åbo 23 oktober – 3 november 1906. De utgjorde organisationernas programprojekt; de skapade också ideologiska ramar kring den teoretiska diskussionen. Förbundets konferens första resolution preciserade det revolutionära

⁴⁹ I. Petrov, "Till Mikhail Ivanovich Sokolovs minne" i *Arbetets frihet* (Moskva, boktryckeriet "Strålen", 1907), s. 163.

⁵⁰ Nestroev, "Maximalismen och maximalisterna inför Viktor Tjernovs rättegång" (Paris, Arbetets frihet, 1910), s. 24.

subjektet. Maximalisterna talade om ”arbetarfolket” (”trydovoj narod”, ”de som arbetar”, ej att förväxla med ”rabotchij klass”, ”arbetarklassen” som ofta definieras utifrån förhållandet till produktionsmedel) som inkluderar proletariatet, ”arbetarbönderna” och ”arbetarintelligentsian”.⁵¹ Organisationen avvisar alltså det marxistiska postulatet om proletariatets primära roll. Samma resolution fastställer närvaron av de villkor för den omedelbara ekonomiska och politiska omvändningen vilka måste genomföras samtidigt. Den andra resolutionen berörde s.k. ”arbetarrepubliken” (”trydovaja respublika”), en övergångsform mellan den politiska och sociala revolutionens seger och organiseringen av socialistisk (kommunistisk) produktion och fördelning.⁵² ”Arbetarrepublikens” eventuella former diskuterades flitigt i maximalistisk litteratur; det föreslogs syndikalistiska och kommunalistiska modeller. Den tredje resolutionen handlar om den revolutionära taktiken. Maximalisterna fastställde att all jord och alla produktionsmedel måste socialiseras omedelbart och på eget bevåg. Enligt resolutionen var terrorns alla former (den politiska och den ekonomiska, den sistnämnda kan uppdelas i den agrara terrorn och fabriksterrorn) befogade och önskvärda. Terroristiska attacker bör dessutom övergå till ett partisankrig där hela folket deltar, föreskriver maximalisterna. Konferensen uttrycker sin åsikt om parlamentarismen: denna praktik måste förkastas. Parlamentarismen innebar avståndstagande från ”det socialistiska idealet”, från principen, ersätts den med ”den filisteiska psykologin”, hävdar förbundet.⁵³ Den femte resolutionen berör exproprieringar som ansågs vara tillåtna med vissa förbehåll. Den sjätte resolutionen är förbundets stadgar. I den sista, sjunde, bestämmer maximalisterna att förbundets lokala avdelningar får göra egna taktiska prioriteringar inom de teoretiska ramar som antogs under konferensen.⁵⁴

Grigorij Nestroev karakteriserade den maximalistiska teorin i *Från maximalistens dagbok* som ”den vetenskapliga socialismens social-revolutionära skola”.⁵⁵ Han menade alltså att maximalismen inte var mindre vetenskaplig än marxismen.

SR-maximalisternas förbunds storlek

I sin avhandling försöker Dmitrij Pavlov att behandla antalet medlemmar i förbundet. Enligt honom fanns det 52 maximalistiska lokala avdelningar år 1906,⁵⁶ 69 – år 1907.⁵⁷ År 1907 omfattade förbundet 2 – 2,5 tusen medlemmar, enligt honom.⁵⁸ Efter revolutionens nederlag

⁵¹ *Maximalismens väsen* (Sankt Petersburg, S. Maximovs bokförlag, 1906), s. 10.

⁵² *Maximalismens väsen*, s. 11.

⁵³ *Maximalismens väsen*, s. 11 – 14.

⁵⁴ *Maximalismens väsen*, s. 16.

⁵⁵ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 144.

⁵⁶ Pavlov (1989), s. 166.

⁵⁷ Pavlov (1989), s. 194.

⁵⁸ Pavlov (1989), s. 196.

reducerades förbundets storlek drastiskt. Enligt historikern fanns det mindre än 10 avdelningar i SR-maximalisternas förbund år 1910.⁵⁹ Sina slutsatser bygger Pavlov på polisens källor huvudsakligen.

Disposition

I undersökningens första del kommer frågan om den framstående individens etiska plikt i förhållande till kollektivet att analyseras. Undersökningens andra del handlar om det revolutionära våldets psykologiska och etiska plats i den kollektiva kampen. Denna del består av fyra avsnitt. Maximalisternas etiska syn på folket kommer också att beröras. Undersökningen tredje del handlar om individens etiska egenskaper och den enskildes livsföring och död i enlighet med ”det tillbörliga”. Denna del består också av fyra avsnitt. Novellen ”Hämnaren” som skrevs av en maximalist behandlas i det sista av dem. Vidare följer Slutdiskussion med sammanfattning.

Undersökning

Undersökningen börjas med den första frågan: hur bör en framstående individ påverka de sociala och politiska villkoren, enligt maximalisterna?

Den framstående individens etiska plikt

Vad ”bör” individen i förhållande till kollektivet? Och hur förverkligas detta? Vi börjar med SR-maximalisternas syn på individen i bredare drag. Denna berördes i bl.a. förbundets viktigaste programbroschyr *Maximalismens väsen*. Redan i det inledande programprojektet ”Meddelandet” som föregår resolutionerna fastställer förbundets Centrala verkställande byrå: ”den arbetande individen är målet i sig”⁶⁰ och ”en hörnsten” bland maximalisternas teoretiska ståndpunkter.⁶¹

Den enskilde har ett grundläggande behov att utveckla och förverkliga sina förmågor i konsten och i det fria arbetet, preciseras i texten. Hindret för en sådan utveckling för de flesta är förtrycket och exploateringen, förklarade maximalisterna.⁶² Den existerande sociala ordningen ledde till människans degradering står det i *Maximalismens väsen*.⁶³ Men revolutionen, som innebär socialiseringen av jord och produktionsmedel, banar vägen för ”individens utveckling till fullkomlig harmoni och helhet”⁶⁴, framhåller konferensen i den första resolutionen. Även misstron till parlamentarismen förklarades med hänvisning till individens frihet och eftersträvar

⁵⁹ Pavlov (1989), s. 200.

⁶⁰ *Maximalismens väsen*, s. 6.

⁶¹ *Maximalismens väsen*, s. 6.

⁶² *Maximalismens väsen*, s. 6.

⁶³ *Maximalismens väsen*, s. 9.

⁶⁴ *Maximalismens väsen*, s. 10.

fullkomlighet: representativa strukturer alierar människans ”tankeapparat”, menade förbundet.⁶⁵ Maximalisternas viktigaste programbroschyr deklarerade alltså individens frihet och utveckling som den sociala omvälvningens kärnpunkt.

Kan individen påverka historiens gång? Ja, enligt maximalisterna. Hur? Genom motståndet och terrorn, svarade förbundet. En tydlig förklaring gav maximalisten S. Svetlov (Ferdinand/Fjodor Svetlov). I artikeln ”Organiseringen av våra styrkor och den sociala revolutionen” skrev han: ”ett terrorattentat bland den allmänna tystnaden väcker strävan till efterliknande hos tiotals, tiotals sådana aktioner väcker redan hundratals; på så sätt och bara på så sätt får vi till slut en massterroristisk kamp.”⁶⁶ Vägen ”direkt till målet”, som maximalisternas ofta förekommande paroll lydde, börjas alltså med den enskildes medvetande och handling. Men det är rimligare att utgå från ”bör”, inte ”kan” när man diskuterar maximalisternas teori. SR-maximalisterna utgick alltid från ”det tillbörligas” princip, inte från en möjlighet. Förhållandet mellan individen och kollektivet är inget undantag. Tydligast skildras detta i I. Petrovs (Aron/Arsenij Zverin) hagiografiska levnadsteckning över den ledande maximalisten, organisatören av förbundets kamporganisation, Mikhail Sokolov. Texten publicerades 1907, strax efter Sokolovs avrättning den 2 december 1906. Författaren beskrev i ”Till Mikhail Ivanovich Sokolovs minne” sin avrättade kamrat utifrån den maximalistiska synen på denna revolutionär och den maximalistiska synen på den framstående individens roll överhuvudtaget. Detta verk kommer vi att titta närmare på. Mikhail Sokolovs föredrag ”Bonderörelsen, den agrara terrorn och organiseringen av stridande grupper på landsbygden” som presenterades i Genève jämförde levnadstecknaren med Jesus Kristus och hans Bergspredikan. Budskapet ”Älska din nästa”, tydliggjorde författaren, uttrycktes innan Jesus, men Jesus blev korsfäst för detta.⁶⁷ Individens egenskaper, bl.a. beredskap till självuppoffring, påverkar alltså alltid dennes budskaps mottagande, menade han. Vidare utvecklade I. Petrov tankegången om Sokolovs messianska roll ytterligare.⁶⁸

Om Jesus Kristus Bergspredikan ledde till den nya religionens födelse så resulterade Mikhail Sokolovs föredrag i den nya revolutionära åskådningen, maximalismens, utkristallisering, förklarade författaren. I. Petrov framhöll direkt att den ideala revolutionären Sokolov alltid utgick från ”det tillbörliga”, inte ”det möjliga”. Så formulerade Mikhail Sokolov sin etiska princip under deras gemensamma vistelse på fängelset i Kursk året 1905: ”Du har

⁶⁵ *Maximalismens väsen*, s. 9.

⁶⁶ S. Svetlov, ”Organiseringen av våra styrkor och den sociala revolutionen” i *Artikelsamlingen* (Moskva, förlaget ”Arbetets frihet”, Ivanovs boktryckeri, 1907), s. 41.

⁶⁷ I. Petrov. ”Till Mikhail Ivanovich Sokolovs minne” i *Arbetets frihet* (Moskva, boktryckeriet ”Strålen”, 1907), s. 164.

⁶⁸ Det är anmärkningsvärt att Klara Klebanova skildrar Mikhail Sokolov i liknande termer nästan 70 år efter denna maximalists avrättning. Se Paul H. Avrich and Klara Klebanova, ”The Last Maximalist: An Interview with Klara Klebanova” i *The Russian Review*, Vol. 32, No. 4 (Oct., 1973), s. 418.

förstått det tillbörliga (här var han Michajlovskijs teoris trogna efterföljare) det är därför du vill detta, och det är därför detta är möjligt. Detta är grundprincipen i M.I:s [Mikhail Ivanovichs] historiska och etiska världsbild”.⁶⁹ Den enskildes förståelse av principen formar på så sätt den ”egentliga” verkligheten. Härifrån kommer det maximalistiska ”direkt till målet”: man bör genomföra den socialistiska revolutionen därför att man har medvetandet om denna. Förståelsen av principen föregår alltså handlingen. Härifrån härstammar den mer totala synen på revolutionen och den revolutionära taktiken som ”det tillbörligas” förverkligande. Som vi ser förklarar levnadstecknaren kontinuiteten mellan den 1800-talets narodnikiska teoretiker Nikolaj Michailovskijs idéer och maximalismen. Enligt I. Petrov insåg även Sokolov de tidiga narodnikernas överlägsenhet i förhållande till sina samtida. Anledningen var just deras hängivenhet till ”det tillbörliga”:

Hans eviga önskedröm var att återigen se de ryska revolutionärerna sådana som sjuttiotallisterna var. Med deras tro och vårt nutida upproriska folk vore inte bara den sociala revolutionen möjlig, utan hela världen vore möjlig att förändra helt och hållet. Detta var ett av M. I:s [Mikhail Ivanovichs] favorituttryck.⁷⁰

I revolutionen överensstämde således den etiska principen och de praktiska omständigheterna, enligt den ledande maximalisten och hans levnadstecknare. Denna tankegång upprepas även i andra maximalistiska texter, som vi kommer att se.

Sokolov kunde ”blåsa liv i” sina blivande anhängare, dvs. att inspirera och organisera, enligt I. Petrov.⁷¹ Hans framgångar som ”de agrara terroristernas” teoretiker förklarades i nekrologen med hans fullständiga hängivelse till ”det tillbörliga”, den absoluta föreningen mellan teori och beredskap till praktiska handlingar. Så skriver I. Petrov: ”Varje människa som gick efter honom kunde säga till sig själv: han kommer inte att begå förräderi, kommer inte att stanna halvvägs, kommer att gå till slutet”.⁷² Att inspirera uppfattade Sokolov som sin plikt. Själva föredraget ”Bonderörelsen, den agrara terrorn och organiseringen av stridande grupper på landsbygden” framställde författaren som förverkligandet av denna insikt. Sokolov var villig till vilket som helst revolutionärt arbete. Men han insåg att ingen organiserade en revolutionär verksamhet på landsbygden tillräckligt väl. Detta blev således hans plikt att använda sin enorma energi för att ”inrikta revolutionen” åt den rätta sidan.⁷³ Inte ambitioner eller fåfänga utan medvetandet om ”det tillbörliga” gjorde honom till de agrara terroristernas teoretiker och organisatör, sammanfattade I. Petrov. Den framstående individens aktiva handling blir alltså en

⁶⁹ I. Petrov. ”Till Mikhail Ivanovich Sokolovs minne” i *Arbetets frihet* (Moskva, boktryckeriet ”Strålen”, 1907), s. 172.

⁷⁰ I. Petrov. ”Till Mikhail Ivanovich Sokolovs minne” i *Arbetets frihet* (Moskva, boktryckeriet ”Strålen”, 1907), s. 172.

⁷¹ I. Petrov. ”Till Mikhail Ivanovich Sokolovs minne” i *Arbetets frihet* (Moskva, boktryckeriet ”Strålen”, 1907), s. 167.

⁷² I. Petrov. ”Till Mikhail Ivanovich Sokolovs minne” i *Arbetets frihet* (Moskva, boktryckeriet ”Strålen”, 1907), s. 167.

⁷³ I. Petrov. ”Till Mikhail Ivanovich Sokolovs minne” i *Arbetets frihet* (Moskva, boktryckeriet ”Strålen”, 1907), s. 162; kursiv är I. Petrovs.

etisk plikt i förhållande till kollektivet. Detta är en profets roll egentligen. Och begreppet ”Messias” förekommer verkligen i I. Petrovs hagiografiska text. Efter frisläppningen från fängelset i Kursk kom Mikhail Sokolov till Moskva den 4 december 1905. Moskvaupproret börjades efter fyra dagar; Sokolov blev upprorets ledare.⁷⁴ Författaren ansåg det viktigt att förklara vad ledarskap handlar om överhuvudtaget. En ledare var ett naturligt inslag i den historiska processen, enligt maximalisten. Vidare tydliggjordes detta postulat: ledaren är den som ”så pass djupt fylls med den ledda massan att dennas intressen blir denne individualitets intressen”.⁷⁵ Här ser vi även en plikt för en framstående individ: om du känner förmågan att leda bör du förverkliga denna genom att förena hela dig själv med folkmassan till den yttersta graden. För Sokolov, som på Moskvas barrikader fick smeknamnet ”Björnen” för sin ovanliga fysiska styrka, enade fullständigt sina intressen med folkets önskningar och de vanliga människorna ”älskade honom, förkroppsligade i honom sitt större hopp”.⁷⁶ Författaren kallade just den typen av ledare som den blivande maximalisten representerade för ”Messias”, den som inte bara leder och organiserar men den som går först mot en fara, den som upplever samma känslor och lidelser som de ledda, som lämnar ingenting utanför den gemensamma kampen.⁷⁷ Som ledaren tog Sokolov ansvar för den ledda folkmassan också, poängterade I. Petrov. Mikhail Sokolov deltog i striderna tillsammans med de vanliga kombattanterna och lyckades även att organisera en reträtt från staden efter upprorets nederlag trots att Moskva var omringat av soldaterna och kosackerna.⁷⁸

Maximalisterna accepterade alltså ”det etiska” ledarskapet, som vi ser. Mikhail Sokolov förkroppsligade denna idé i texter som skrevs av medlemmar i förbundet. Men Nestroev nyanserade delvis den maximalistiska bilden av Sokolov senare. Hans resonemang är viktigt utifrån frågan om maximalisternas syn på en framstående individ. *Från maximalistens dagbok* var en historieskrivning över förbundet men även ett försök att sammanfatta revolutionens historia och maximalismens plats i denne. Dessa slutsatser skulle bli aktuella i framtiden, i de nya sociala konflikterna, menade författaren. Nestroev ansåg, i enlighet med förbundets teori, att organisatörens personliga egenskaper spelar en avgörande roll i terrorns framgång. Figurer som kunde organisera en resultatrik central politisk terror, dvs. mord på statens högsta styrelseskicks

⁷⁴ Frågan om vem som ledde Moskvas uppror är öppet. Enligt den ”officiella” bilden som framställdes i den sovjetiska historiografin leddes upproret av bolsjeviken Litvin-Sedov och socialistrevolutionären Sokolov var hans ställföreträdande. Men enligt socialistrevolutionärernas, maximalisternas och även några av socialdemokraternas källor var Sokolov upprorets ledare. Se mer Mikhail Leonov, *Socialistrevolutionära partiet i 1905 – 1907* (Moskva, ROSSPEN, 1997), s. 211; Grigorij Kan, *Natalja Klimova. Livet och kampen* (Sankt Petersburg, Bokförlaget uppkallat efter N. I. Novikov, 2012), s. 29.

⁷⁵ I. Petrov. ”Till Mikhail Ivanovich Sokolovs minne” i *Arbetets frihet* (Moskva, boktryckeriet ”Strålen”, 1907), s. 175.

⁷⁶ I. Petrov. ”Till Mikhail Ivanovich Sokolovs minne” i *Arbetets frihet* (Moskva, boktryckeriet ”Strålen”, 1907), s. 175.

⁷⁷ I. Petrov. ”Till Mikhail Ivanovich Sokolovs minne” i *Arbetets frihet* (Moskva, boktryckeriet ”Strålen”, 1907), s. 175.

⁷⁸ I. Petrov. ”Till Mikhail Ivanovich Sokolovs minne” i *Arbetets frihet* (Moskva, boktryckeriet ”Strålen”, 1907), s. 176.

representanter, kallade han för ”terrorister-skaparer”. I hans samtida Ryssland fann han tre sådana: SRPs kamporganisations grundare Grigorij Gershuni, SRPs Norra mobila stridsförbands ledare ”Karl” (Albert Trauberg) och sin organisationskamrat Mikhail Sokolov.⁷⁹ Den maximalistiska ”terroristen-skaparen” försökte framgångsrik att hitta en balans mellan den konspiratoriska centralismen och de demokratiska principerna.⁸⁰ Men Nestroev visade också att nyanser har förekommit. Sokolovs idéer antogs alltid som slutgiltiga planer i den maximalistiska kamporganisationen även om de flesta andra inte var överens med honom, och t.o.m. om ingen var överens med honom, skrev författaren.⁸¹ ”«Björnen» var född att vara en diktator»⁸², hänvisade Nestroev till som ett slags predestination för att förklara detta. Sådana ledarskapsformer i en organisation som förespråkade direktdemokratiska organiseringsformer betraktade författaren som en brist förstås. Men denna kritiska anmärkning förminskade inte Sokolovs framstående roll i revolutionen. Han var fortfarande den ideala revolutionären i Nestroevs *Från maximalistens dagbok*. Som ”terroristen-skaparen” uppföljde han sin plikt oklanderligt. Och andra maximalister älskade honom och följde efter honom. Så skrev Nestroev:

Han var huvudskaparen av maximalisternas kamporganisation, som lyfte fram så många ljusa styrkor, många hederliga och modiga kämpar: de som dog hjältemodig under sprängningen på Aptekarskij ön, de som var hängda efter exproprieringen på Fonarnajagränden, Tatjana Leontieva som sköt Muller istället för Durnovo, Tamara Printz, som sköt sig själv i Odessa, Klimova, Terentjeva, Vladimir Mazurin, huvudorganisatören av exproprieringen av 800 tusen rubel i Moskvas Bank av Ömsesidigt Kreditering, ”den lilla Vanja”, ”kamrat Sergej” och många andra som stod med heder på sin plats.⁸³

Några andra anmärkningar till den maximalistiska kamporganisationens verksamhet som gjordes av Nestroev kommer att tas upp. Denna förbundets del hade en stor autonomi: enligt den maximalistiska konferensens beslut hade den separat struktur och hade sin representant i förbundets Centrala verkställande byrå.⁸⁴ Denna organisatoriska typ visade sina nackdelar i slutet av 1906, enligt Nestroev. Efter kamporganisationens nederlag kunde den Centrala verkställande byrån inte ta över verksamheten på grund av brist av information. Efter Mikhail Sokolovs avrättning och hans ställföreträdare Natalja Klimovas arrestering använde några av de som uppfyllde olika hjälpfunktioner för kamporganisationen, pengar som togs i exproprieringen på Fonarnajagränden för sitt privata bruk. 200 tusen rubel (en kolossal summa) hade försvunnit

⁷⁹ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 153 – 154; Alla de tre revolutionärerna var redan döda när *Från maximalistens dagbok* publicerades.

⁸⁰ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 154.

⁸¹ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 64.

⁸² Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 64.

⁸³ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 54.

⁸⁴ *Maximalismens väsen*, s. 15; Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 75.

spårlöst helt enkelt.⁸⁵ Ser man författaren framställning i helhet så finner man alltså att organisatoriska bristerna hade funnits.

Dessa nyanser ändrar återigen inte författarens beundran av ”terroristen-skaparen” Mikhail Sokolov. Nestroev berömde i *Från maximalistens dagbok* hur Sokolov reste runt i Ryssland för att värva nya terrorister till kamporganisationen, hur han stannade inom kejsardömetns gränser och fortsatte sitt arbete trots att Polisdepartementet gjorde omfattande insatser för hans arrestering. Författaren kallade honom direkt för ”enväldets mest fruktade fiende”.⁸⁶ På samma sida tillade Nestroev ett mer symboliskt laddat påstående som påminner om I. Petrovs symboliska likställande mellan Jesus Kristus och Mikhail Sokolov: ”det fanns ingenting som var omöjligt för honom”.⁸⁷ Som sådan betraktades han av maximalisterna som grät när de fick veta om hans avrättning.⁸⁸ Trots alla anmärkningar förverkligade Sokolov den typ av ledare som inte såg någon skillnad mellan personliga intressen och kollektiva, dessa var en helhet för honom. Och han fullföljde sin messianska plikt. Den etiska synen på ledaren som på ”Messias” var alltså förenlig med förbundets demokratiska ståndpunkter, så kan man sammanfatta det maximalistiska förhållandet till ledarskap. Denna slutsats görs även i Nestroevs *Från maximalistens dagbok* där författaren försiktigt skildrar Mikhail Sokolovs organisatoriska brister.

Vi återvänder till den maximalistiska publicistiken åren 1906 – 1907 för att behandla maximalisternas syn på den framstående individens plikt inför folket. Den framstående individens andra hypostas var ”hjälten”, enligt maximalisterna; detta kommer att beröras. Medlemmen i förbundet med pseudonymen Tagin (Alexander Troitskij) diskuterade denna individsyn i sin artikel ”Minimum av minimalprogram och revolutionär fraseologi” som avslutades den 1 december 1906⁸⁹ och publicerades 1907. I skriften polemiserade han mot SRPs ledning och argumenterade för maximalisternas program och taktik i det revolutionära sammanhanget. Tagins teser var följande. För det första förkastade de tidiga narodnikiska ideologerna uppdelningen mellan politisk och social revolution utan de två skulle ske på en gång. Att hävda politiska måls primära betydelse motsvarade alltså en revision av de narodnikiska teoretikerna Pjotr Lavrov och Nikolaj Michailovskij. Detta var eftergifter till den marxistiska determinismen med dess stegvisa utveckling som SRPs centralkommitté ägnade sig åt, menade den maximalistiske publicisten. Härifrån följde en slutledning att den ekonomiska och agrara

⁸⁵ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 75 – 76; Nestroev skrev att han letade efter denna summa. Men hans sökande har aldrig lett till ett resultat.

⁸⁶ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 61.

⁸⁷ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 61.

⁸⁸ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 61.

⁸⁹ Tagin, ”Minimum av minimalprogram och revolutionär fraseologi” i *Arbetets frihet* (Moskva, boktryckeriet ”Strålen”, 1907), s. 146.

terrorn som maximalisterna förespråkade var lika berättigad som den politiska. För det andra hävdade Tagin med hänvisning till Lavrov att ”den arbetande majoriteten” kommer att engagera sig i en revolutionär kamp för den omedelbara samhällsomvälvningen om ”den socialistiska minoriteten” kommer att visa initiativ.⁹⁰ Denna minoritets representanter jämförde han metaforiskt med ”hjältar” (”bogatiri”) i en krigshär som ställde sig främst och ledde på detta sätt de andra.⁹¹ Publicisten gav den en följande beskrivning: ”mer medvetna, mer initiativrika och aktiva, mer modiga, mer hänsynsfulla, mer medkännande, mer finkänsliga”.⁹² Att inspirera folkmassan var alltså sådana individers plikt. Tagin preciserade maximalisternas ödesdiga syn på revolutionen: ”I Ryssland kommer revolutionen antingen att kvävas och översvämmas av blod och tårar eller kommer den att segra”.⁹³ En revolutionär organisation, en organiserad minoritet bör således bevisa denna revolutions möjliga seger här och nu. Maximalisten lånade formuleringar och motiv från Bibeln för att skildra denna mission: ”att lysa som en fackla för massorna, att vara en eldpelare, att lysa med sina ögon och att tända hjärtan med stridens djärvhet”.⁹⁴ Man ser att författarens sätt att skildra förhållandet mellan den framträdande individen och massan påminner om I.Petrovs levnadsteckning av Michail Sokolov; samma bibliska motiv förekommer. Detta var förmodligen det bästa sättet att skildra ”det tillbörliga”. Tagin avslutade sitt resonemang med hänvisning till det berömda terrorattentatsförsöket mot premiärministern Stolypin som organiserades av Mikhail Sokolov. De maximalistiska självmordsbombarna som sprängde sig själva tillsammans med Stolypins hus på Aptekarskij ön den 12 augusti 1906 och som själva tillhörde proletariatet var ”hjältar som dog för arbetarklassens befrielse”.⁹⁵ Terrorattentatet framställdes således som ”det tillbörligas” förverkligande för en framträdande kämpe.

Samma individsyn ser vi även i Grigorij Nestroevs bok. Ett av huvudsyftena med *Från maximalistens dagbok* är att bevisa de narodnikiska och maximalistiska idéernas överlägsenhet. I enlighet med detta tog diskussionen om individens roll i den historiska processen en betydelsefull plats i hans framställning. I bokens första kapitel berättade Nestroev om de tankegångar som han fick brottas med under sitt tidigaste fängelsestraff 1902. Bakom lås

⁹⁰ Tagin, ”Minimum av minimalprogram och revolutionär fraseologi” i *Arbetets frihet* (Moskva, boktryckeriet ”Strålen”, 1907), s. 97.

⁹¹ Tagin, ”Minimum av minimalprogram och revolutionär fraseologi” i *Arbetets frihet* (Moskva, boktryckeriet ”Strålen”, 1907), s. 120.

⁹² Tagin, ”Minimum av minimalprogram och revolutionär fraseologi” i *Arbetets frihet* (Moskva, boktryckeriet ”Strålen”, 1907), s. 120.

⁹³ Tagin, ”Minimum av minimalprogram och revolutionära fraseologi” i *Arbetets frihet* (Moskva, boktryckeriet ”Strålen”, 1907), s. 107.

⁹⁴ Tagin, ”Minimum av minimalprogram och revolutionär fraseologi” i *Arbetets frihet* (Moskva, boktryckeriet ”Strålen”, 1907), s. 107.

⁹⁵ Tagin, ”Minimum av minimalprogram och revolutionär fraseologi” i *Arbetets frihet* (Moskva, boktryckeriet ”Strålen”, 1907), s. 146.

hämndades han för sitt aktiva deltagande i socialistiska studentgruppers demonstrationer i Charkov. Enligt författarens berättelse använde han denna tid för att fundera över sin eventuella anslutning till socialistrevolutionärerna eller socialdemokraterna. Detta resonemang ledde honom till följande slutfråga: ”Kan [individen] påverka miljön med sina handlingar?”⁹⁶ Två exempel som han tar upp är Folket Viljas medlem Ignatij Grinevitskij som med sin bomb mördade tsaren Alexander II den 1 mars 1881 och revolutionären Pjotr Karpovitj som sköt ihjäl utbildningsministern Bogolepov i februari 1901. I båda fallen påverkade en osjälvisk individ det historiska händelseförloppet, sammanfattade Nestroev. Härifrån drog författaren en slutsats: ”historiens viktigaste motor är individen *i slutändan*”.⁹⁷ Den narodnikiska grundidén blev således försvarad. För Nestroev innebar detta hans anslutning till SRP som hävdade sin kontinuitet med den narodnikiska teoretiska traditionen. Detta resonemang fördes vidare. I det tredje kapitlet berättade Nestroev om sitt socialistrevolutionära propagandistiska arbete i södra Ryssland. Författaren hävdade att socialistrevolutionären Stepan Balmasjovs mord på inrikesministern Sypjagin april 1902 förändrade sinnesstämningarna hos arbetarna som han kom i kontakt med; idéerna om såväl politisk som ekonomisk revolution ersatte ekonomiska reformistiska krav, menade maximalisten. Han tillade att arbetarna även själva började intressera sig för den ”farliga metoden” – terrorn.⁹⁸ Att den enskildes terroristiska insatser alltså är effektiva utifrån revolutionära synpunkter, hävdade Nestroev som sin slutsats i *Från maximalistens dagbok*. Individen kan genom sådana metoder att påverka historietveckling.

Inte bara kan men bör. På samma sätt som Tagin fastställer Nestroev att den framstående individen har plikten att engagera sig i kampen. Enligt Nestroev uppföljde dennes kamrater som sprängde sig själva i Stolypins hus på Aptekarskij ön denna plikt genom deltagandet i attentatet: de blev ett exempel för nya revolutionärer, deras vilja till självuppoffring för det gemensamma målet kommer att leva i den som skulle ersätta dem.⁹⁹ Vi ser alltså att terrorn är ”det tillbörligas” förverkligande för en framträdande individ, enligt maximalisternas texter. På så sätt fullföljas dennes plikt i förhållande till kollektivet.

Den framstående och engagerade individen har således plikten att påverka samhällsutvecklingen, hävdar de maximalistiska texterna. Detta bud ser vi i den maximalistiska publicistiken perioden 1906 – 1907 och i Grigorij Nestroev senare verk. Rent praktiskt föreslog maximalisterna det revolutionära våldet som vägen till den framstående individens plikts förverkligande. Detta utgjorde förstås motiv bakom handling. I uppsatsens följande del kommer vi till nästa steg: det revolutionära våldets plats i samhällsutvecklingen kommer att analyseras.

⁹⁶ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 12.

⁹⁷ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 13; kursiv är Nestroevs.

⁹⁸ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 28.

⁹⁹ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 56.

Det etiska våldet och folket

Maximalisterna hävdade den sociala omvälvningens omedelbara genomförande. Denna princip sätter sin prägel på förbundets syn på det revolutionära våldet. Terrorn skulle få bred, total karaktär, enligt maximalisternas ståndpunkter. Så formulerades detta i programbroschyren *Maximalismens väsens* inledande del: ”Förbundet kommer att bedriva den mest energiska terroristiska- och partisankamp såväl i staden som på landsbygden och kommer att avsluta denna kamp med det allmänna väpnade upproret”.¹⁰⁰ Medlemmarna i förbundet ansåg att deras taktik kan påverka sinnesstämningarna i samhället: terrorn formulerade ett rätt etiskt och psykologiskt förhållningsätt till den pågående sociala konflikten hos folket. Rättvisan i begreppets mer ”allmänna” mening, bl. a. genom hämnd var deras yttersta argument för det revolutionära våldet.

Sprängningen på Aptekarskij ön

I historieböcker som får mer allmän spridning brukar Socialistrevolutionärernas maximalisternas förbund förknippas med det i antalet avlidna största terrorattentatet i Tsarrysland, med sprängningen på Aptekarskij ön i Sankt Petersburg den 12 augusti 1906. Två medlemmar i maximalisternas kamporganisation, Ivan Tipunkov (”Den lilla Vanja”)¹⁰¹ och Ilja Zabelschanskij (”Fransmannen”), klädda i officergendarmuniform, med bombarna i sina portföljer försökte ta sig in i premiärministern Stolypins hus (dacha) på Aptekarskij ön som fungerade både som arbetsplats och bostad under arbetstid. Båda två maximalistiska självmordsbombarna dog på plats efter explosionen, deras ”kusk” maximalisten Nikita Ivanov (”Fedja”) förlorade också sitt liv. Förutom de döda maximalisterna resulterade aktionen i 28 avlidna,¹⁰² bland dem var några statens högsta styrelseskicks representanter.¹⁰³ Stolypin hade överlevt. SRPs centralkommitté tog i sin press avstånd från attentatet och deklarerade att sättet på vilket det genomfördes, nämligen genom explosionen i huset med ett stort antal ”vanliga” besökare inomhus stred mot socialistrevolutionärernas idéer.¹⁰⁴ Maximalisterna hade däremot alltid menat att aktionen var etiskt oklanderlig.

Proklamationen ”Kamrater bönder och arbetare” är maximalisternas kamporganisations rapport om verkställandet av ”domslutet” mot Stolypin som riktar sig till allmänheten. Denna offentliga argumentation för terrorn är intressant utifrån uppsatsens syfte. På de första raderna förklarar maximalisterna sitt förhållningssätt till dem som dog på grund av attentatet: ”vi sörjer

¹⁰⁰ *Maximalismens väsen*, s. 7.

¹⁰¹ ”Den lilla Vanjas” verkliga namn förtydligar Dmitrij Pavlov genom hänvisningar bl.a. till tidskriften *Maximalisten* (1921); se Pavlov (1989), s. 174; de två andra terroristernas egentliga namn fastställdes av Polisdepartementet under utredningen; se Engelgard i ”Sprängningen på Aptekarskij ön”, s. 79 – 80.

¹⁰² Kan, s. 49.

¹⁰³ Pavlov (1989), s. 174.

¹⁰⁴ Mikhail Leonov anser att polisagenten Azef som ledde SRPs kamporganisation står bakom detta snabba avståndstagande. Han ville nämligen demonstrera sin oskyldighet för Polisdepartementet; se Leonov, s. 374.

bara över de bland de drabbade som ingenting hade att göra med folkets förslavande.”¹⁰⁵ I denna kategori som hade ”förtjänat” sorgen ingick också barnen, även Stolypins barn som skadades under aktionen, preciserade maximalisterna. Men detta sörjande innebar ingen ånger. De flesta av de döda tillhörde faktiskt inte denna grupp utan ingick i kejsardömetts styrandeskikt, och deltog i förtrycket av folket, förtydligade därtill revolutionärerna. Dessa ”är inte beklagansvärda”,¹⁰⁶ står det i proklamationen. På detta sätt framställde maximalisterna offentligt sin syn på rättvisan i det revolutionära sammanhanget.

Anledningen till en sådan inställning är hämnd, förklarade vidare revolutionärerna. I proklamationen presenteras med ett starkt bildspråk detta som ett av de centrala argumenten för terrorn. Böndernas och arbetarnas liv är mycket bedrövligt, deras protester slås ner med oerhörd hänsynslöshet, skildrar författarna. Premiärministerns grymheter hade överskridit alla möjliga gränser, poängterade maximalisterna. ”Dessa offer och lidelser är ingenting i jämförelse med de offer och lidelser som Rysslands folk lider av på grund av Stolypin”¹⁰⁷, på så sätt förklarades ett stor antal avlidna. Stolypin, som guvernör i guvernörskapet Saratov, slog ner bonderesningar med kulsprutor och bajonetter; kosackerna våldtog kvinnor och bönderna straffades med kroppsstraff, skrev förbundets kamporganisation. Nu var Stolypin premiärministern, fortsatte maximalisterna, och samma maktutövnings former spred sig i landet: straffexpeditioner har redan drabbat Polen, Kaukasus, Baltikum, Moskva, sibiriska städer; massavrättningar skedde i Kronstadt, Sveaborg, Tallinn (Reval i proklamationen). Revolutionärernas etiska plikt blev då mordet på honom och andra tyranner. Det är anmärkningsvärt att Stolypin och andra styrelsemän även kallades för förbrytare mot ”guds- och människornas lagar” i proklamationen.¹⁰⁸ Maximalisterna förespråkade inte en religiös världsbild. ”Guds och människornas lagar” är en metafor för den eftersträvande sociala rättvisan. Men en proklamations form krävde ett allmänbegripligt och kortfattat bildspråk. ”Gud” blev maximalisternas hänvisning i argumentationen.

En stor del av proklamationen består av hänvisningar till det revolutionära sammanhanget, till folkets spontana rebelliska känslor. Men dessa sinnesstämningar borde verkliggöras genom det breda revolutionära våldet. Utifrån den folkliga rebelliska spontaniteten å ena sidan och sitt revolutionära medvetande å den andra preciserade maximalisterna sin

¹⁰⁵ Blad 24 ”Kamrater bönder och arbetare”, ärende 20 del 12 ”Om maximalisternas grupp i Socialistrevolutionära partiet”, förteckning 235, år 1906 (1), fond 102 00 GARF.

¹⁰⁶ Blad 24 ”Kamrater bönder och arbetare”, ärende 20 del 12 ”Om maximalisternas grupp i Socialistrevolutionära partiet”, förteckning 235, år 1906 (1), fond 102 00 GARF.

¹⁰⁷ Blad 24 ”Kamrater bönder och arbetare”, ärende 20 del 12 ”Om maximalisternas grupp i Socialistrevolutionära partiet”, förteckning 235, år 1906 (1), fond 102 00 GARF.

¹⁰⁸ Blad 24 ”Kamrater bönder och arbetare”, ärende 20 del 12 ”Om maximalisternas grupp i Socialistrevolutionära partiet”, förteckning 235, år 1906 (1), fond 102 00 GARF.

uppgift: att genomföra nya terrorattentat och på så sätt påskynda revolutionen. Terrorn kommer inte ta slut innan revolutionens seger därför att folket aktivt önskar dennas fortsättning, menade de. Så här uttrycker revolutionärerna detta i proklamationen: ”folket, som ersätter de fallna kämparna med nya, lika modiga och kraftfulla, lever.”¹⁰⁹ Samtidigt poängterade maximalisterna att våldet kommer att ta slut efter revolutionens triumf:

När jorden – hela jorden kommer att överlämnas i arbetarböndernas händer och alla fabriker och industrianläggningar, bergverk och gruvor – i arbetarnas, - bara då kommer vi att lägga ner vårt vapen och kommer att bli de första som proklamerar: ’Länge leve freden!’¹¹⁰

Argumentet om överensstämmelsen mellan terroristernas handlingar och folkets önskningar framförs också i proklamationen ”Till hela arbetarfolket”. Terroristerna preciserade sin aktuella roll i den revolutionära situationen: ”att rikta sina slag mot de organisationer och dem av deras företrädare som är den existerande ordningens ivrigaste och mest framstående representanter”.¹¹¹ Man ser alltså ett avantgarde men det som tar på sig de svåraste uppgifterna och inspirerar, inte det som styr andra; förbundets direktdemokratiska idéer speglas i deras ståndpunkt att socialisera bl.a. makten som uttrycktes i proklamationerna. Stolypin var en sådan framstående representant och det är därför ”inte en person utan en hel grupp”¹¹² offrade sina liv i attentatet mot honom. Den allmängiltiga betydelsen av mordet på premiärministern var således revolutionärernas explicita korta förklaring av självmordsbombarnas dåd. Terroristerna som offrade sina liv förverkligade på detta sätt sin plikt inför folket, enligt proklamationen. Kamporganisation upprepade även den maximalistiska ståndpunkten om socialiseringen av alla produktionsmedel, jord och makt som måste erövrats genom det väpnade upproret.¹¹³ Det bör alltså tilläggas att maximalisterna på ett ganska detaljerat sätt förklarade sina teoretiska ståndpunkter i dessa proklamationer. Attacken förklarades således teoretiskt med ett positivt program av sociala förändringar.

På grund av sin storskalighet blev terrorattentatet på Aptekarskij ön ett slags maximalismens ”visitkort”. Aktionens etiska motiv berördes även i Nestroevs senare verk *Från maximalistens dagbok*. Om proklamationernas författare hade avsikt att övertyga läsaren snabbt med sina argument då var Nestroevs intention att skriva maximalismens historia. Detta påverkade

¹⁰⁹ Blad 24 ”Kamrater bönder och arbetare”, ärende 20 del 12 ”Om maximalisternas grupp i Socialistrevolutionära partiet”, ärende 20, förteckning 235, år 1906 (1), fond 102 00 GARF.

¹¹⁰ Blad 24 ”Till hela arbetarfolket”, ärende 20 del 12 ”Om maximalisternas grupp i Socialistrevolutionära partiet”, förteckning 235, år 1906 (1), fond 102 00 GARF.

¹¹¹ Blad 24 ”Till hela arbetarfolket”, ärende 20 del 12 ”Om maximalisternas grupp i Socialistrevolutionära partiet”, förteckning 235, år 1906 (1), fond 102 00 GARF.

¹¹² Blad 24 ”Till hela arbetarfolket”, ärende 20 del 12 ”Om maximalisternas grupp i Socialistrevolutionära partiet”, förteckning 235, år 1906 (1), fond 102 00 GARF.

¹¹³ Blad 24 ”Till hela arbetarfolket”, ärende 20 del 12 ”Om maximalisternas grupp i Socialistrevolutionära partiet”, förteckning 235, år 1906 (1), fond 102 00 GARF.

inte författarens etiska syn på attentatet i stort sätt. Att de två självmördarna ”Den lilla Vanja” och ”Fransmannen” var för Nestroev välbekanta personer speglades också i framställningen: han menade tydligt att deras aktion hör till maximalismens mest ärorika sidor. Författaren var förmodligen bekant med proklamationen ”Kamrater bönder och arbetare” därför att hans egna formuleringar har likheter med denna text och argumenten för terrorattentatet följer dessutom i samma ordning. Han omnämner t.ex. upproren i Kronstadt och Sveaborg och betonar Stolypins personliga roll i dessas brutala kvävande.¹¹⁴ Men Nestroevs skildring av själva sprängningen har säregna drag. Författaren levde i Frankrike när han avslutade *Från maximalistens dagbok*. Han hade således en begränsad tillgång till den ryska officiella pressen som flitigt hade rapporterat om attentatet. Det gav Nestroev möjligheten att precisera antalet avlidna på egen hand. ”Hela ministerns vaktstyrka dog, ungefär 100 människor”¹¹⁵, skriver memoarförfattaren. 100 döda såg han tydligen inte som något problem utifrån etiska eller några andra synpunkter. Stolypin fick en separat uppmärksamhet. Denne ”sprang bland husets ruiner och letade efter sina barn,”¹¹⁶ framställde Nestroev. Det var inte meningen att skada barnen, har maximalisternas kamporganisation poängterat tidigare i sin proklamation. Men Nestroev påminde ändå om att dessa faktiskt hade skadats. Sin skildring av det förstörda huset och ministerpresidenten avslutade författaren med sensmoralen från Matteusevangeliet: ”Visste han att ’han kommer att belönas efter hans gärningar’”. Bibliska motiv har vi även sett i proklamationen ”Kamrater bönder och arbetare”. Sprängningen på Aptekarskij ön med alla dennas konsekvenser var alltså ett försök att verkställa den högsta rättvisan även om huvudmålet hade undsluppit döden, enligt Grigorij Nestroev och de andra maximalisterna. Hämnden och den revolutionära tidsandan var maximalisternas argument. Dessa motiv ser vi i alla maximalisternas texter som berör aktionen.

I artikeln ”Till maximalismens karaktäristik” (1910) som var socialistrevolutionärens utförliga kommentar till Nestroev bok lade Tjernov särskild uppmärksamhet vid sprängningen på Aptekarskij ön. SRPs ledande medlem drev en tes att maximalisterna var ”en emotionell typ” av revolutionärer som formades i revolutionen. Han tillade att en sådan typ hade några fördelar, nämligen djärvhet och handlingsvilja.¹¹⁷ Men det räcker inte för en revolutionär fullkomlighet, enligt honom. Sprängningen på Aptekarskij ön demonstrerade tydligt maximalismens brister, menade socialistrevolutionären. Michail Sokolov, dennas organisatör, som inte var van vid systematiskt terroristiskt arbete, utan förlitade sig på ”impulser”, enligt Tjernov, hittade ingenting bättre på än att skicka självmordsbombarna in i huset under mottagningstiden trots att

¹¹⁴ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 54.

¹¹⁵ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 55.

¹¹⁶ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 55.

¹¹⁷ Viktor Tjernov, ”Till maximalismens karaktäristik” i V. Tjernov (red.) *Socialistrevolutionären* (№ 1), (Paris, 1910), s. 184.

han var väl medveten om konsekvenserna för de övriga besökarna, skrev ”Till maximalismens karaktäristik” författare. Så karaktäriserade SRPs ideolog Sokolovs organisationsförmågor: ”Han föredrog att kasta sig omkring, att starta mängder av projekt samtidigt, att söka i alla riktningar för att utan hänsyn till offer angripa en lämplig konstellation när han slutligen insåg den”.¹¹⁸ Så arbetade inte en skicklig terrorist, t.ex. SRPs kamporganisations grundare Grigorij Gershuni, menade Tjernov. Men även Sokolovs relativt enkla plan förverkligades inte fullständigt därför att Nestroevs vän ”Den lilla Vanja” som var klädd i gendarmuniformen råkade avslöja sig vid ingången, fortsatt socialistrevolutionären. Resultatet av denna ”impulsiva” aktion blev de tiotals döda och den levande Stolypin, hävdade Tjernov.¹¹⁹ I sin bevisning för ”en emotionell typ” åberopade han även andra av maximalisternas terroristiska misslyckanden. Medlemmen i förbundets kamporganisation Tamara Printz mördade inte guvernören i Odessa baronen Kaulbars utan tog livet av sig på grund av sin ”svaghet som gränsade till hysteri”,¹²⁰ skrev han. Med denna ”impulsivitet” förklarade Tjernov ett annat maximalisternas fiasko som ägde rum i Schweiz 1906: medlemmen i förbundets kamporganisation Tatjana Leontjeva sköt ihjäl en äldre man med efternamn Muller som förväxlades utseendemässigt med statsrådets medlem och f.d. inrikesministern Durnovo.¹²¹ Socialistrevolutionärernas mer ”systematiska” terroristiska aktioner hade inte bara högre kvalitet utan var också mer etiska och hänsynsfulla, menade en av SRPs huvudideologer.

”Maximalismen och maximalisterna inför Viktor Tjernovs rättegång” var Nestroevs tillbakavisning av socialistrevolutionärens anklagelser. Maximalismen var ingen ”psykologi” utan en säregen politisk filosofi som utvecklades från narodnikiska idéer, svarade medlemmen i förbundet. Försvaret av terrorattentatet på Aptekarskij ön intog en betydelsefull plats i maximalistens polemik. Tjernovs jämförelse mellan den ”systematiska” och ”etiska” terrorn som SRP kamporganisations grundare Grigorij Gershuni bedrev och den ”oorganiserade” och ”oetiska” som Mikhaïl Sokolov ägnade sig åt var nonsens, enligt Nestroev. Han lägger fram följande argument. Gershuni organiserade sina terrorattentat under perioden 1902 – 1903, när det var relativt tekniskt okomplicerat. Sokolov arbetade däremot året 1906, när säkerhetsåtgärder kring statens styrelseskick var på den högsta nivån på grund av revolutionen och terrorns spridning. Det fanns inga andra sätt att mörda Stolypin, helt enkelt, utan att genomföra aktionen i

¹¹⁸ Tjernov, ”Till maximalismens karaktäristik”, s. 299.

¹¹⁹ Tjernov, ”Till maximalismens karaktäristik”, s. 299.

¹²⁰ Tjernov, ”Till maximalismens karaktäristik”, s. 299; Vad som blev anledningen till Tamara Printz självmord är oklart, hon blev förmodligen avslöjad som en terrorist. Hennes självmord skildrades bara i officiella tidningar. Tjernov bygger sin argumentation på dessa rapporteringar förmodligen. Se mer om Tamara Printz självmord i Grigorij Kan, *Natalja Klimova. Livet och kampen*, s. 44.

¹²¹ Tjernov, ”Till maximalismens karaktäristik”, s. 300.

hans hus under mottagningstider, skrev maximalisten.¹²² Men just mordet utgjorde ”det tillbörliga” i det revolutionära momentet: Nestroev framhåller explicit att revolutionens framgång berodde på öppen styrka och öppet våld.¹²³ Samma hänvisning till det renodlade våldet som revolutionens motor ser man även i de två proklamationerna som omedelbart förklarade motiven bakom attentatet. Mikhail Sokolov som egentligen hade unika organisatoriska egenskaper, enligt Nestroev, förberedde aktionen väl, argumenterade författaren. De direkta deltagarna gjorde också allt som de kunde för att mörda Stolypin. Det var alltså inte deras fel att denne hade överlevt. Nestroev påminde även att socialistrevolutionärerna själva genomförde flera av sina terrorattentat i stora folksamlingar och planerade att spränga Durnovs hus. Det hände också att SRPs terrorister mördade fel personer på samma sätt som Tatjana Leontjeva sköt ihjäl Muller i Schweiz, skrev han.¹²⁴ Det moraliska berättigande av sprängningen på Aptekarskij ön har medlemmarna i förbundet alltid försvarat, som vi ser. Om maximalisterna alltid har demonstrerat de mest lysande egenskaperna i sin terroristiska verksamhet stred Tjernovs polemik mot den revolutionära etiken, kan man också läsa i Nestroevs artikel ”Maximalismen och maximalisterna inför Victor Tjernov rättegång”. Hans utfall mot de döda terroristerna var moraliskt helt förkastliga, menade medlemmen i förbundet.¹²⁵ Maximalisterna och eventuellt deltagarna i andra revolutionära grupper ansåg en sådan kritik som oacceptabel; samtidigt betraktades de revolutionärer som offrade sina liv på Aptekarskij ön som hjältar. Dessa etiska gruppställningar utgjorde grunden för praktiska revolutionära handlingar.

De två kamporganisationens proklamationer och Nestroevs senare skrifter hänvisar bl.a. till den revolutionära tidsandan för att belägga attentatets rättfärdighet. Hänvisningar till det revolutionära sammanhanget förekommer även i de maximalistiska publicisternas argumentation för våldets utbredning. Dessa motiv bakom terrorn som uppges offentligt i de maximalistiska artikelsamlingarna kommer att uppmärksammas i det följande avsnittet.

Den politiska, ekonomiska och agrara terrorns etiska sidor i de maximalistiska artikelsamlingarna

”Inte en fredlig strejk/För en fattig allmosa/Utan vi erkänner bara kampen/För jorden och friheten/Och den hela delen/Och fabrikerna kommer vi att ta med strid”¹²⁶, formulerade

¹²² Nestroev, ”Maximalismen och maximalisterna inför Viktor Tjernovs rättegång” (Paris, Arbetets frihet, 1910), s. 59.

¹²³ Nestroev, ”Maximalismen och maximalisterna inför Viktor Tjernovs rättegång” (Paris, Arbetets frihet, 1910), s. 18.

¹²⁴ Nestroev, ”Maximalismen och maximalisterna inför Victor Tjernovs rättegång” (Paris, Arbetets frihet, 1910), s. 59.

¹²⁵ Nestroev, ”Maximalismen och maximalisterna inför Victor Tjernovs rättegång” (Paris, Arbetets frihet, 1910), s. 9.

¹²⁶ A. L. ”Direkt till målet” i *Vår väg* (Sankt Petersburg, förlaget ”Den unga strömningen”, Luries&Co boktryckeri, 1907), s. 45.

maximalististen med pseudonymen A. L. i en sådan poetisk form förbundets teori. Revolutionärens dikt "Direkt till målet" ingick i artikelsamlingen *Vår väg*. De förtryckta människornas medvetande om att gå "direkt till målet" var alltså i sig den revolutionära segrans viktigaste premis, enligt medlemmarna i förbundet. Terroristiska metoder formulerar och uttrycker det rätta etiska förhållningssättet hos folket. Dessa maximalismens teoretiska aspekter som framhölls i de maximalistiska artikelsamlingarna kommer vi att titta närmare på. En viktig poäng: alla dessa samlingar publicerades år 1907 och de maximalistiska författarna ansåg själva att revolutionen utgjorde kontexten för deras argumentation.

I samlingen *Arbetets frihet* ingår "M.I. Sokolovs tal om maximalismens väsen" som hölls under konferensen i Åbo i oktober - november 1906. Samlingen publicerades redan efter den legendariske maximalistens avrättning den 2 december 1906. För medlemmarna i förbundet var det alltså viktigt att demonstrera hans idéer. Även skriftens titel speglar talets grundläggande betydelse. Organisatören av terrorattentatet på Aptekarskij ön hävdar maximalisternas ofta förekommande tes: "Det ryska folket fick förmodligen en avundsvärd ära av att vara ett avantgarde (en förtrupp) i denna sista, beslutsamma och slutliga strid mellan förslavare och förslavade".¹²⁷ Den pågående revolutionen överensstämde således med idealet, den har en socialistisk karaktär och skall inte begränsas med politiska erövringar. Maximalisten betonade explicit kopplingar mellan den sociala situationen och den enskilde. Revolutionen innebar att de vanliga människorna, på samma sätt som han själv, utgick från "det tillbörliga" i sina handlingar och ställningstagande. I bibliska termer förklarade han detta:

Revolutionen gör människan renare och ställer henne högre; hennes själviska och egoistiska "jag" gömmer sig djupt inne och hon blir en kämpe för idén – kampen blir en religiös strid. Sådana revolutioner är alltid – religiösa revolutioner. De strider för sanningen, inte för brödet. Deras svärd – inte slavens som revolterar mot herren svärd utan 'Herrens och Gideons svärd'.¹²⁸

Härifrån drog maximalisten sin slutsats att revolutionen, det önskvärda målet, skall vinna här och nu. "Det möjliga" överensstämde med "det tillbörliga", formulerade senare Nestrov som en sådan maximalistisk syn på de revolutionära händelserna 1905 – 1907.¹²⁹ Just detta menade Sokolov när han talade om den "religiösa" striden. Revolutionen skulle vinna omedelbart; varje steg åt sida eller en mer stegvis strategi likställdes med förräderi. Våldet blir således till en kollektiv plikt. De enskilde stod i centrum för den maximalistiska teorin; men om individerna blir "kämpar för idén" är det kollektiva målet det viktigaste för hela folket och för var och en för

¹²⁷ "M.I. Sokolovs tal om maximalismens väsen" i *Arbetets frihet* (Moskva, boktryckeriet "Strålen", 1907), s. 181.

¹²⁸ "M.I. Sokolovs tal om maximalismens väsen" i *Arbetets frihet* (Moskva, boktryckeriet "Strålen", 1907), s.184.

¹²⁹ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 85.

sig. Då är offer berättigade. Denna syn utgjorde den etiska grunden för bl.a. sprängningen på Aptekarskij ön som organiserades av Mikhail Sokolov.

Liknande argument ser man hos de andra maximalistiska publicisterna. I samma artikelsamling ingår maximalistens med pseudonymen Nil Kolskij polemiska skrift ”Maximalismen utan citationstecken”. Artikelförfattaren opponerar mot socialistrevolutionären Rudin (pseudonym) som ägnade sig åt kritiska angrepp mot SR-maximalisternas förbund i SRPs press. De ledande figurerna i SRP som förespråkade stegvis utveckling befattade sig med den marxistiska filosofin, uttalade artikelförfattaren en vanlig maximalistisk slutsats.¹³⁰ I sin argumentation för ”arbetarrepubliken” som måste nås i den pågående revolutionen hänvisade maximalisten till ”skolan av aktiv progress, subjektiv teleologi”.¹³¹ Med detta menades medvetandet om det önskade målet som måste förverkligas. Återigen ser vi att förståelsen av idealet som utgör grunden för handling. Det är egentligen samma idé som Mikhail Sokolov uttryckte, enligt I. Petrovs hagiografiska skrift. Nil Kolskij preciserade i sin artikel den praktiska vägen ”direkt till målet”: ”ekonomisk och politisk terror, agrar och fabriks (terror), sprängningar av hela bon, regerings- och kapitalistmyndigheter, exproprieringar, partisankrig, och slutligen, generalstrejk”.¹³² Publicistens liknelser (”sprängningar av hela bon”) poängterade det revolutionära momentets betydelse.

I en annan samling *Arbetets frihet* ingår artikeln ”Vad handlar den revolutionära taktiken om?” av samma författare. Som vanligt är polemik mot SRPs teoretiker ett av textens huvudsyften. Nil Kolskij fastställer en vanlig maximalistisk tes: det bör genomföras en omedelbar socialistisk revolution i Ryssland. Det ryska kejsardömet karaktäriserades som ”alliansen mellan kapitalet, kulsprutan och galgen” som måste förstöras på en gång.¹³³ Enligt författaren hade den revolutionära taktiken ett praktiskt syfte att besegra statens styrkor med revolutionens styrkor. Men den andra av taktikens uppgifter berörde folkmassornas önskvärda världsåskådning. Nil Kolskij ansåg i sin artikel som skrevs förmodligen under årets 1907 början att revolutionen har retirerat. Men betydde detta att terrorn skulle begränsas? Nej, tvärtom, hävdade publicisten. Denna skulle bedrivas mer aktivt för att ”väcka viljan” på detta sätt.¹³⁴ Den revolutionära taktikens syfte var att ”genomsyra arbetarfolket med revolutionism”, hävdade

¹³⁰ Nil Kolskij, ”Maximalismen utan citationstecken” i *Arbetets frihet* (Moskva, boktryckeriet ”Strålen”, 1907), s. 73.

¹³¹ Nil Kolskij, ”Maximalismen utan citationstecken” i *Arbetets frihet* (Moskva, boktryckeriet ”Strålen”, 1907), s. 73.

¹³² Nil Kolskij, ”Maximalismen utan citationstecken” i *Arbetets frihet* (Moskva, boktryckeriet ”Strålen”, 1907), s. 70.

¹³³ Nil Kolskij, ”Vad handlar den revolutionära taktiken om?” i *Arbetets frihet* (Sankt Petersburg, förlaget ”Den unga strömningen”, Sankt Petersburg, Luries&Co boktryckeri, 1907), s. 9.

¹³⁴ Nil Kolskij, ”Vad handlar den revolutionära taktiken om?” i *Arbetets frihet* (Sankt Petersburg, förlaget ”Den unga strömningen”, Sankt Petersburg, Luries&Co boktryckeri, 1907), s. 10.

författaren.¹³⁵ De tidiga socialistrevolutionärerna deklarerade spridningen av de revolutionära sinnesstämningarna hos massorna som sin huvuduppgift, skrev Nil Kolskij. Men nu, när SRP har begränsat sig till politiska mål, försvann den av narodnikerna eftersträvade etiska helheten mellan viljan, metoderna och målet hos partiet.¹³⁶ Maximalisterna bevarade däremot den ursprungliga läran om kampen både mot ekonomiskt och mot politiskt förtryck som fastställdes av de narodnikiska teoretikerna på 1870-talet.¹³⁷ Vi ser alltså igen att de maximalistiska idéerna handlar om att ta ”den hela delen”, att fullfölja helheten mellan den revolutionära tankens alla aspekter. Utifrån dessa övergripande resonemang övergår Nil Kolskij till mer praktiska funderingar om terroristisk taktik. Författaren prisade socialistrevolutionärerna därför att de fortsatt att utöva effektiva terroristiska aktioner. Men deras politiska terror var förlegad i förhållande till den revolutionära tidsandan, tillade han. Nil Kolskij hävdade att folket måste involveras mer i den terroristiska kampen. Då borde agrar- och ekonomisk terror inta viktigare plats. ”Det finns inget mer ärorikt och produktivt arbete än att sätta fart på det vanliga folkets handlingar med sina handlingar”,¹³⁸ preciserade han som förbundets taktiska uppgift. Den agrara och ekonomiska terrorn bidrog även till skapande av etiska och psykologiska förutsättningar för den kommande egalitära samhällsformen, betonade böndernas solidaritet, självständighet och upproriska anda, slog sönder rester av de patriarkala sederna som fanns kvar på landsbygden.¹³⁹ Allt detta gör inte socialistrevolutionärerna med sin politiska terror, som per definition hade begränsade mål, drog publicisten som sin slutsats. Maximalisternas syn på terrorn utmärktes alltså av idén att en terroraktions direkta praktiska mål och dennas direkta inflytande på människorna är åtminstone lika viktiga. Återigen ser vi ett slags helhet och även totalitet: våldet skall inspirera, utbreda våldet och leda på sätt till befrielse i livets alla aspekter. Nil Kolskij hävdade explicit att agrarterrorn formade den psykologiska vanan till vålds utövning och var på så sätt en viktig del av viljans revolutionära utveckling.¹⁴⁰ Den omedelbara socialistiska revolutionen skulle förverkligas på detta sätt.

Om det fanns rätta och revolutionära föreställningar fanns det också felaktiga, menade artikelförfattaren. Nil Kolskij kallade SRPs ledning som kritiserade maximalisternas agrara och

¹³⁵ Nil Kolskij, ”Vad handlar den revolutionära taktiken om?” i *Arbetets frihet* (Sankt Petersburg, förlaget ”Den unga strömningen”, Luries&Co boktryckeri, 1907), s. 5.

¹³⁶ Nil Kolskij, ”Vad handlar den revolutionära taktiken om?” i *Arbetets frihet* (Sankt Petersburg, förlaget ”Den unga strömningen”, Luries&Co boktryckeri, 1907), s. 12 – 13.

¹³⁷ Nil Kolskij, ”Vad handlar den revolutionära taktiken om?” i *Arbetets frihet* (Sankt Petersburg förlaget ”Den unga strömningen”, Luries&Co boktryckeri, 1907), s. 18.

¹³⁸ Nil Kolskij, ”Vad handlar den revolutionära taktiken om?” i *Arbetets frihet* (Sankt Petersburg, förlaget ”Den unga strömningen”, Luries&Co boktryckeri, 1907), s. 37.

¹³⁹ Nil Kolskij, ”Vad handlar den revolutionära taktiken om?” i *Arbetets frihet* (Sankt Petersburg, förlaget ”Den unga strömningen”, Luries&Co boktryckeri, 1907), s. 40 – 42.

¹⁴⁰ Nil Kolskij, ”Vad handlar den revolutionära taktiken om?” i *Arbetets frihet* (Sankt Petersburg, förlaget ”Den unga strömningen”, Luries&Co boktryckeri, 1907), s. 42.

ekonomiska terror för ”opportunistiska intelligenter” och ”filistéer”.¹⁴¹ Samma psykologiska vanor ville de ge till folket, enligt publicisten, vilket var skadligt. SRPs deltagande i den andra statsdumans val vilseledde folket och drabbade på så sätt den revolutionära rörelsen med ”ett hemskt, ohjälpligt slag”, hävdade Nil Kolskij.¹⁴² Parlamentarismen var skadlig för spridningen av de rätta, utifrån revolutionära synpunkter, idéerna av psykologisk och etisk karaktär, nämligen solidaritet, vilja, individuell beslutsamhet och mod, ser man som en vanlig maximalistisk ståndpunkt i artikeln. Idealet ”direkt till målet” innebar däremot att hoppa över den politiska liberalismen och kapitalismen med dennas ”filisteiska” världsåskådning genom det revolutionära våldets konsekventa tillämpning. I enlighet med andra maximalistiska texter påpekade även Nil Kolskij att terrorn var en rättvis hämnd. Statens politik med militärdomstolarnas införande karaktäriserade han som ”inte bara ett försvarsverktyg utan även som massmord på ett revolutionärt folk”.¹⁴³ Detta måste i rättvisans namn besvaras med den revolutionära massterrorn, ansåg han.

En separat uppmärksamhet förtjänar maximalisternas argumentation för Rysslands mer revolutionära tillstånd i förhållande till Väst. Maximalisterna som var verksamma under den pågående revolutionen utvecklade ytterst den narodnikiska idén om Rysslands avantgardistiska roll i den internationella revolutionära rörelsen. För oss är det viktigt därför att deras argumentation i denna fråga berörde etiska och psykologiska aspekter i första hand. I artikeln ”Minimum av minimalprogram och revolutionär fraseologi” bygger maximalisten Tagin sitt antiparlamentariska resonemang genom hänvisningar till den västerländska samhällsordningen. Parlamentarismen som förespråkades av SRPs ledning var skadlig därför att den fördärvade arbetarnas förmågor att revoltera, hävdade den maximalistiske publicisten. Enligt medlemmen i förbundet förbättrade parlamenten inte proletariatets materiella tillstånd men gjorde det mer passivt. Istället för valet föreslog Tagin den maximalistiska lösningen med dennas helhet mellan det yttersta målet och de yttersta metoderna. Han talade om etiskt och psykologiskt stridsberedskap: ”om du, arbetaren, eller du, bonden, är rädd att dö för din befrielse, kommer du aldrig att se den.”¹⁴⁴ De förtryckta människornas etiska och psykologiska föreställningar fick således en avgörande roll i den sociala omvälvningen. Den maximalistiska principen ”direkt till målet” framställde Tagin som verkligt i det revolutionära momentet men de mer begränsade

¹⁴¹ Nil Kolskij, ”Vad handlar den revolutionära taktiken om?” i *Arbetets frihet* (Sankt Petersburg, förlaget ”Den unga strömningen”, Luries&Co boktryckeri, 1907), s. 47.

¹⁴² Nil Kolskij, ”Vad handlar den revolutionära taktiken om?” i *Arbetets frihet* (Sankt Petersburg, förlaget ”Den unga strömningen”, Luries&Co boktryckeri, 1907), s. 59.

¹⁴³ Nil Kolskij, ”Vad handlar den revolutionära taktiken om?” i *Arbetets frihet* (Sankt Petersburg, förlaget ”Den unga strömningen”, Luries&Co boktryckeri, 1907), s. 58.

¹⁴⁴ Tagin, ”Minimum av minimalprogram och revolutionär fraseologi” i *Arbetets frihet* (Moskva, boktryckeriet ”Strålen”, 1907), s. 132.

kraven av politisk karaktär kallade han för skadliga ”illusioner”: ”Illusionerna skall inte ta någon plats. Alla illusioner gynnar bara parasiter – dessa bladlöss på mänskligheten. *Utan revolutionen, utan blodbadet kan inte den sociala frågan få en lösning.*”¹⁴⁵ I detta fall blev ”blodbadet” en synonym för förståelsen av det sociala idealet vilket speglar maximalisternas syn på det revolutionära våldet. Dessa etiska gruppöreställningar om vägen ”direkt till målet” var självklart motiv bakom taktikens praktiska sidor. Samtidigt skall det tilläggas att Tagins resonemang om terrorn berörde en förrerevolutionär och en revolutionär period; i artikeln ”Arbetarrepublikens huvuduppgifter” som avslutades i januari 1907 argumenterade han att i denna samhällsform inte ens kommer att finnas en speciell myndighet för polisiära funktioner utan dessa uppgifter skulle uppfyllas av samhället.¹⁴⁶

Vad ser vi egentligen i dessa maximalistiska publicistiska verk? Revolutionens viktigaste premiss är förståelsen av idealet hos folket. De etiska och psykologiska öreställningarna intar alltså den viktigaste platsen. Kejsardömet's befolkning har redan demonstrerat rebelliska sinnesstämningar i den pågående revolutionen. Men denna revolutionära ”vilja” skulle utvecklas ännu mer genom att engagera folket i våldets utövning. Detta betraktades som förbundets praktiska uppgift. Maximalisternas syn på det revolutionära våldet speglas ännu mer i deras teoretiska förhållande till väpnade rån. Denna aspekt kommer att uppmärksammas i det följande avsnittet.

Det etiska rånet

Maximalisternas syn på det revolutionära våldets psykologiska och etiska aspekter speglas på ett lysande sätt i dessa revolutionärers argumentation för väpnade rån's utövning. I följande avsnitt kommer dessa argument att behandlas. Maximalisternas texter som nedtecknades 1906 – 1907 kommer att analyseras. Anledningen till en sådan indelning är kontexten, dvs. det revolutionära sammanhanget, som författarna hänvisade till.

Väpnade rån, s.k. exproprieringar behandlas i den femte resolutionen ”Om exproprieringar” som antogs under förbundets konferens hösten 1906. Maximalisterna hävdade att väpnade rån inte är en revolutionär metod utan ett medel att försörja kampen. Dessa indelar maximalisterna i två typer: de som berör statens egendom och de som berör privategendom. Den första typen är alltid berättigad, står det i resolutionen. Den andra typen innebär däremot begränsningar. ”En expropriering av kapital som tillhör en privatperson med samma mål är tillåten endast om den godkänns av SR-maximalisternas förbunds Centrala verkställande

¹⁴⁵ Tagin, ”Minimum av minimalprogram och revolutionär fraseologi” i *Arbetets frihet* (Moskva, boktryckeriet ”Strålen”, 1907), s. 130; kursiv är Tagins.

¹⁴⁶ Tagin, ”Arbetarrepublikens huvuduppgifter” i *Arbetets frihet* (Sankt Petersburg, förlaget ”Den unga strömningen”, Luries&Co boktryckeri, 1907), s. 82.

byrå”¹⁴⁷, deklarerade maximalisterna. Nestroev förklarade mer utförligt diskussionen om exproprieringar som utspelades under konferensen i *Från maximalistens dagbok* och i ”Maximalismen och maximalisterna inför Viktor Tjernovs rättegång”. Tjernov hävdade att maximalisternas resolution om tillåtna ”privata”, dvs. sådana som drabbar privatpersoner, exproprieringar banade vägen för kriminalitet under den revolutionära fanan. Nestroev svarade: ja, alla typer av exproprieringar ansågs som rättfärdiga i princip. Men han tillade att en stor del av medlemmarna i förbundet på konferensen motsatte sig ”privata” exproprieringars lämplighet och att den femte resolutionen antogs med en rösts majoritet: sjutton mot sexton.¹⁴⁸ Anledningen till minoritetens opposition var oron för ”privata” exproprieringars eventuella etiska konsekvenser för deras deltagare.¹⁴⁹ Tanken om att inte missbruka väpnade rån som ett praktiskt medel hade således varit ständigt närvarande hos medlemmarna i förbundet.

Det mest berömda av maximalisternas väpnade rån ägde rum på Fonarnajagränden i Sankt Petersburg den 14 oktober 1906. Revolutionärerna attackerade en välbevakad vagn som transporterade pengar från tullen till statsbanken; 400 tusen rubel togs. Maximalisterna framhöll sin egen omedelbara syn på rånet i proklamationen ”Till hela arbetarfolket”. Kamporganisation ställde i texten retoriska frågor: ”förstår folket oss?”, är det tillräckligt begripligt för ”hela arbetarfolket” att syftet med aktionen inte var en girig egennyttas?¹⁵⁰ Sättet hur frågorna formulerades innebar att maximalisterna kunde ge tydliga svar. Egennyttas fanns uppenbarligen inte i bilden, svarade proklamationen, därför att exproprieringen på Fonarnajagränden resulterade i svåra mänskliga förluster för organisationen.¹⁵¹ Två revolutionärer (pseudonymer ”Salomon” och ”Lenjka”) förlorade sina liv i striden på plats och åtta (”Kamrat Sergej”, Vasilij Vinogradov, Jakob Smirnov, Itzhko Rabinovitj, Ivan Mishjin, Ivan Tolmacjev, Stepan Golubev, Vasilij Strebulajev) hängdes den 18 oktober 1906.¹⁵² Medlemmarna i organisationen var villiga att dö i revolutionens namn, förtydligas det i texten. Detta är det största argumentet för deras etiska storhet.¹⁵³

Nästa fråga som besvarades i proklamationen var också av etisk karaktär. Denna formulerades på följande sätt: ”får man råna?” Här hänvisade maximalisterna till den ”allmänna”

¹⁴⁷ *Maximalismens väsen*, s. 15.

¹⁴⁸ Nestroev, ”Maximalismen och maximalisterna inför Viktor Tjernovs rättegång” (Paris, Arbetets frihet, 1910), s. 60.

¹⁴⁹ Nestroev, ”Maximalismen och maximalisterna inför Viktor Tjernovs rättegång” (Paris, Arbetets frihet, 1910), s. 60.

¹⁵⁰ Blad 24 ”Till hela arbetarfolket”, ärende 20 del 12 ”Om maximalisternas grupp i Socialistrevolutionära partiet”, förteckning 235, år 1906 (1), fond 102 00 GARF.

¹⁵¹ Blad 24 ”Till hela arbetarfolket”, ärende 20 del 12 ”Om maximalisternas grupp i Socialistrevolutionära partiet”, förteckning 235, år 1906 (1), fond 102 00 GARF.

¹⁵² Engelgard, ”Sprängningen på Aptekarskij ön”, s. 90.

¹⁵³ Blad 24 ”Till hela arbetarfolket”, ärende 20 del 12 ”Om maximalisternas grupp i Socialistrevolutionära partiet”, förteckning 235, år 1906 (1), fond 102 00 GARF.

rättvisan. Detta var precis som den ryska staten gjorde, svarade maximalisterna. Detta rån som genomförs genom skatter, avgifter, orättvisa arbetsvillkor förvaras av den rådande lagen vilken i sin tur vilar på öppet våld i kejsardömets tjänst, förklarade proklamationen. Vidare hävdar maximalisternas kamporganisation sin teoretiska syn på exproprieringar:

Exproprieringen av statlig (inte privat) egendom är en tung skyldighet för oss eftersom nödvändigheten att fylla på kassan för en konsekvent och systematisk kamp mot den existerade ordningen fram till förverkligandet av de rättvisa, socialistiska principerna, åligger oss.¹⁵⁴

Man ser alltså att proklamationens författare följer exakt samma linje som konferensens femte resolution kommer att fastställa. Exproprieringarnas främsta objekt poängterades explicit: statlig, inte privat, egendom. Just sådana måste eftersträvas, menade maximalisterna. I proklamationen ansågs väpnade rån bara som ett tekniskt medel och en nödvändighet, de fick en underordnad roll i förhållande till andra metoder, framför allt terrorn.

Frågan om exproprieringars teoretiska sida utvecklades i den maximalistiska publicistiken perioden 1906 - 1907 trots att förbundets konferens fastställde mer eller mindre tydliga ramar kring dessas tillämpning.¹⁵⁵ Huvudtendensen blev argumentationen för "privata" exproprieringars berättigande. Väpnade rån beskrevs dessutom som inte bara ett underordnat medel utan som en säregen metod vilken i sig uppfyller en viktig funktion, sprider mer revolutionära känslor hos folket. Sammanhanget, den revolutionära situationen, var maximalisternas viktigaste hänvisning. Den maximalistiske publicisten Nil Kolskij tog upp "privata" exproprieringar i artikeln "Vad handlar den revolutionära taktiken om?" Han berörde explicit dilemmat om "neutralitet" i revolutionen. Viktor Tjernovs argument mot "privata" exproprieringar handlade just om "att respektera neutralitet", skrev maximalisten med hänvisning till socialistrevolutionärens publicistiska skrift "Organiseringen eller splittringen av revolutionen".¹⁵⁶ Detta Tjernovs icke-socialistiska förhållningssätt är helt förkastligt, hävdade Nil Kolskij. Maximalisten påstod att bourgeoisiens framträdande representanter som drabbades av sådana aktioner per definition var icke-neutrale: att de inte skjuter själva från kulsprutor mot arbetarna avskaffar inte deras direkta delaktighet i exploateringen.¹⁵⁷ I enlighet med sina organisationskamrater betonade författaren revolutionens totalitet: "Revolutionen splittrade Ryssland i två läger och de revolutionära krafterna avskaffar alla skyldigheter till dem som är

¹⁵⁴ Blad 24 "Till hela arbetarfolket", ärende 20 del 12 "Om maximalisternas grupp i Socialistrevolutionära partiet", förteckning 235, år 1906 (1), fond 102 00 GARF.

¹⁵⁵ Det skall tilläggas att SR-maximalisternas andra konferens ägde rum så sent som oktober 1917 i Moskva.

¹⁵⁶ Nil Kolskij, "Vad handlar den revolutionära taktiken om?" i *Arbetets frihet* (Sankt Petersburg, förlaget "Den unga strömningen", Luries&Co boktryckeri, 1907), s. 49.

¹⁵⁷ Nil Kolskij, "Vad handlar den revolutionära taktiken om?" i *Arbetets frihet* (Sankt Petersburg, förlaget "Den unga strömningen", Luries&Co boktryckeri, 1907), s. 49.

emot denna, dessa ställas utanför elementära mänskliga lagar”.¹⁵⁸ Exproprieringar, både de som riktar sig mot statens egendom och de ”privata” var befogade, utifrån detta resonemang.

Exproprieringars spridning var ett uttryck för revolutionens spontanitet och innebar därför ”excesser”, ansåg Nil Kolskij.¹⁵⁹ Med ”excesser” menade han sådana väpnade rån som inte hade direkta politiska motiv bakom sig. Men detta är bara ett yttersta argument för de medvetna revolutionärerna att bedriva denna verksamhet. Deras uppgift var att påvisa ”den innersta etiska harmonin” i denna upprorets uppenbarelse, enligt Nil Kolskij.¹⁶⁰ Maximalisternas ”etiska harmoni” sammankopplades här med medvetande om revolutionära mål, moralisk självdisciplin och altruism. Det är också anmärkningsvärt hur Nil Kolskij framställde deltagare i exproprieringar: ”svårfångade partisaner, arbetarfolkets barn, destabiliserar med sina attacker [”nabeg” står det i texten – min förklaring] hela det normala samhällslivets ordning”.¹⁶¹ Maximalisten använder alltså ordet ”nabeg” i texten. Begreppet vore lämpligt för t.ex. en karaktäristik av vikingarnas snabba angrepp eller de tidiga kosackernas fälttåg; det är däremot en klar anakronism för beskrivning av en modern revolutionär organisations taktik. Saken handlar inte om maximalistens språkliga obegåvning. Att framställa den ryska revolutionen i ett sådant omodernt ljus hänger ihop med artikelns syfte. På så sätt blir bönderna som deltar i agrarterroristiska aktioner och ”svårfångade partisaner” som bedriver exproprieringar direkta arvtagare från 1600-1700-talets kosack- och bondekrig som flera gånger skakade den ryska staten.

Nil Kolskij var inte ensam i sin syn på ”privata” exproprieringar. Ett publicistiskt verk som behandlade väpnade rånens teoretiska och praktiska sidor var maximalistens med pseudonym Gr. S. artikel ”«Exproprieringars» taktik”. Det är mycket viktigt att huvudprincipen bakom författarens argumentation för rånerna var idealet, ”det tillbörliga”. Som alla andra maximalistiska publicister utgick Gr.S. från denna princip i sitt resonemang. Varför? Revolutionen innebar den omedelbara sociala och politiska omvälvningen. Att ta över statlig- och privategendom var således inte ett perspektiv utan en dagordning, hävdade Gr. S.¹⁶² Taktiken formuleras alltså utifrån ”det tillbörliga” idealet på samma sätt som teoretiska ståndpunkterna. Då är det berättigat

¹⁵⁸ Nil Kolskij, ”Vad handlar den revolutionära taktiken om?” i *Arbetets frihet* (Sankt Petersburg, förlaget ”Den unga strömningen”, Luries&Co boktryckeri, 1907), s. 51.

¹⁵⁹ Nil Kolskij, ”Vad handlar den revolutionära taktiken om?” i *Arbetets frihet* (Sankt Petersburg, förlaget ”Den unga strömningen”, Luries&Co boktryckeri, 1907), s. 48.

¹⁶⁰ Nil Kolskij, ”Vad handlar den revolutionära taktiken om?” i *Arbetets frihet* (Sankt Petersburg, förlaget ”Den unga strömningen”, Luries&Co boktryckeri, 1907), s. 49.

¹⁶¹ Nil Kolskij, ”Vad handlar den revolutionära taktiken om?” i *Arbetets frihet* (Sankt Petersburg, förlaget ”Den unga strömningen”, Luries&Co boktryckeri, 1907), s. 47.

¹⁶² Gr. S. ”«Exproprieringars» taktik” i *Artikelsamlingen* (Moskva, förlaget ”Arbetets frihet”, Ivanovs boktryckeri, 1907), s. 51.

att råna. ”Det tillbörligas” förverkligande var alltså utgångspunkt i maximalisternas alla teoretiska resonemang. Synen på väpnade rån är inget undantag.

Gr. S:s argument för exproprieringar kan indelas mellan ”det som redan finns” i den pågående revolutionen och ”det som måste nås” genom nya insatser. I båda fall talar vi om etiska och psykologiska föreställningar hos människor. I enlighet med Nestroev och Tagin betonade Gr. S. Rysslands revolutionära överlägsenhet i förhållande till Väst. Detta uttrycks i den folkliga synen på rån bland annat. Gr. S. demonstrerade detta med följande argument: ”Det är bättre att dö som en «expropriatör» [en deltagare i en expropriering – min anteckning] än att svälta ihjäl, som en slav under borgerliga fördomar i sin hovsamhet”.¹⁶³ Sådana rebelliska sinnesstämningar stod nära det maximalistiska idealet, menade författaren. Men dessa idéer måste få den yttersta spridning vilken är förbundets uppgift, dvs. ”det som måste nås”. Författaren, på samma sätt som andra maximalister, sammankopplade revolutionens seger med den våldsamma taktikens och den rebelliska psykologins omedelbara spridning och ansåg att väpnade rån bidrar till detta. De folkliga rebeller som ägnar sig åt spontana exproprieringar underlättar de mer medvetna revolutionärernas arbete som tar på sig uppgifter av mer organisatoriska karaktär. Men att organisera betydde att delta, att inspirera med eget exempel och att förstärka på så sätt rånens revolutionära moraliska essens.¹⁶⁴ Här ser alltså ett tydligt exempel på det revolutionära sammanhangets roll i maximalisternas argumentation: de hävdade att den pågående revolutionen skulle få mer total karaktär och ansåg sin uppgift att bidra till detta.

Socialistrevolutionären Tjernov menade att ”privata” exproprieringar ”fördärvade” den revolutionära rörelsen med ”lätta pengar” och medförde en kriminell psykologi med dennas moraliska degradering som en konsekvens, skrev Gr. S.¹⁶⁵ Maximalisten besvarade dessa kritiska anmärkningar. I enlighet med Nil Kolskij ansåg författaren att stora kapitalägare är per definition legitima mål utifrån maximalismens ståndpunkter.¹⁶⁶ Publicisten tog även ett exempel på en total folklig kamp som inkluderade ”privata” exproprieringar. Han talade om skogsbröderna i Baltikum. Under revolutionen utspelades ett storskaligt partisankrig i detta kejsardörets område som hade fortsatt fram till början av 1908.¹⁶⁷ De baltiska skogsbröderna¹⁶⁸ var en god förebild

¹⁶³ Gr. S. ”«Exproprieringars» taktik” i *Artikelsamlingen* (Moskva, förlaget ”Arbetets frihet”, Ivanovs boktryckeri, 1907), s. 52.

¹⁶⁴ Gr. S. ”«Exproprieringars» taktik” i *Artikelsamlingen* (Moskva, förlaget ”Arbetets frihet”, Ivanovs boktryckeri, 1907), s. 52.

¹⁶⁵ Gr. S. ”«Exproprieringars» taktik” i *Artikelsamlingen* (Moskva, förlaget ”Arbetets frihet”, Ivanovs boktryckeri, 1907), s. 54 – 55; Se även Tjernovs artikel ”Till maximalismens karaktäristik”.

¹⁶⁶ Gr. S. ”«Exproprieringars» taktik” i *Artikelsamlingen* (Moskva, förlaget ”Arbetets frihet”, Ivanovs boktryckeri, 1907), s. 54.

¹⁶⁷ Geifman, s. 30 – 31.

¹⁶⁸ ”Skogsbröderna” är ett begrepp som Gr. S. använder sig av. Detta är en konventionell historisk benämning. De skogsbröder som var aktiva i Baltikum på 1940-50- talet kallades efter sina historiska föregångare även om det är svårt att tala om en direkt kontinuitet mellan dessa sociala rörelser.

för de övriga tsarens undersåtar, menade Gr. S. Anledningen var deras syn på väpnade rån. Skogsbrödernas sätt att leva omöjliggjorde för dem alla sätt att försörja sig förutom att råna. Så de rånade allt och alla som innehade tillräckligt mycket pengar: statsmyndigheters kontor, banker, baroner, präster, kapitalägare. Författaren betonade deras lysande etiska förhållningssätt till denna verksamhet: ”Inspirerade med bara en idé – idén av hämnd mot folkets fiender, idén av kamp mot folkets förslavare och förrädare, offerar de hela sina liv till denna sak, hela sig själva”.¹⁶⁹ Maximalistens etiska princip innebar alltså revolutionens totala genomförande men också den totala hängivelsen till revolutionen, och det totala våldet mot alla förtryckare. Bara en sådan revolution överensstämde med det maximalistiska idealet.

Man kan inte bortse från att Gr. S. utvidgar tydligt konferensens syn på exproprieringar trots att han tidigare har preciserat sin uppgift som just försvar och förklaring av maximalisternas resolution.¹⁷⁰ I Åbo hävdade förbundets medlemmar exproprieringarnas underordnade roll i förhållande till terrorn; väpnade rån ansågs som ett tekniskt medel. Samma uppfattning demonstrerades även i proklamationen ”Till hela arbetarfolket”. Gr. S. framhåller däremot explicit att exproprieringar uppfyller samma funktioner som terrorn, nämligen inspirerar folket, bevisar revolutionens levande kraft och involverar vanliga människor i den revolutionära kampen. Exproprieringarna hade t.o.m. en unik politisk uppgift, enligt artikeln: dessa angrepp på privategendom ”skrämdes bort” liberalerna från den revolutionära rörelsen vilket ansågs som något positivt.¹⁷¹ Författaren menade även att en individ som psykologiskt inte trivs i ett massrevolutionärt arbete gärna får ägna sig åt exproprieringar. Gr. S. tillägger själv att samma funktion tidigare tilldelades terrorn.¹⁷² Den andra Gr. S:s tydliga avvikelse från de ståndpunkter som antogs under förbundets konferens är likställandet mellan en expropriering av statlig egendom och en ”privat” expropriering. Konferensen deklarerade ju att den första typen alltid var tillåten, den andra krävde organisationens Centrala verkställande byrås tillåtelse. Hur en sådan tillåtelse fungerade rent praktiskt är oklart; mot slutet av 1906 försvårades kommunikationen mellan förbundets avdelningar kraftigt på grund av polisens tryck.¹⁷³ I proklamationen ”Till hela arbetarfolket” framhåller maximalisterna explicit att de exproprierade statliga, inte privata pengar på Fonarnajagränden den 14 oktober. Gr. S. skriver däremot att dessa två typer av rån är lika teoretiskt berättigade. Även här tilldelades ”privata” exproprieringar en

¹⁶⁹ Gr. S. ”«Exproprieringars» taktik” i *Artikelsamlingen* (Moskva, förlaget ”Arbetets frihet”, Ivanovs boktryckeri, 1907), s. 59.

¹⁷⁰ Gr. S. ”«Exproprieringars» taktik” i *Artikelsamlingen* (Moskva, förlaget ”Arbetets frihet”, Ivanovs boktryckeri, 1907), s. 45.

¹⁷¹ Gr. S. ”«Exproprieringars» taktik” i *Artikelsamlingen* (Moskva, förlaget ”Arbetets frihet”, Ivanovs boktryckeri, 1907), s. 49.

¹⁷² Gr. S. ”«Exproprieringars» taktik” i *Artikelsamlingen* (Moskva, förlaget ”Arbetets frihet”, Ivanovs boktryckeri, 1907), s. 63.

¹⁷³ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 75.

unik etisk och psykologisk funktion. De förstörde ”privategendomsfetischen” hos folket, enligt författaren.¹⁷⁴

Det skall sägas mer om kontexten till Gr. S:s argumentation. I samlingen *Vår väg* ingick artikeln ”Maximalismens ökning” av samma författare. Där hävdade publicisten att några av socialistrevolutionärernas lokala avdelningar övergick till maximalistiska teoretiska ståndpunkter. Anledningen till en sådan slutsats var deras syn på omedelbart socialisering av produktionsmedel, men även deras teoretiska och praktiska förhållande till agrar terror och exproprieringar. Publicisten framhöll t.ex. att en stor del av SRP medlemmar från Norra Kaukasus argumenterade i sin resolution för ”privata” exproprieringars breda tillämpning under den lokala partikongressen. I texten framgår det att resolutionens underskrivare inte hänvisade bara till ett teoretiskt likställande mellan angrepp på statlig och privat egendom utan även till en pragmatisk säkerhetsaspekt. Att råna privata kapitalägare var nämligen säkrare än att angripa statsmyndigheter som kraftigt ökade sin bevakning.¹⁷⁵ Enligt Gr. S:s artikel ”«Exproprieringars» taktik” som publicerades 1907 överensstämde ”privata” exproprieringar med ”det tillbörliga” och detta berättigade dem. Men vi ser även att deltagare i dessa rån bland socialistrevolutionärer (som höll på att övergå till maximalistiska teoretiska positioner, enligt texten) berörde praktiska skäll till att angripa privategendom.

Budnickij syftar i *Terrorismen i den ryska befrielsen* bl.a. på exproprieringar, i synnerhet de ”privata” när han talar om ”terrorns degradering” under dennas sista år, dvs. perioden 1907 – 1909. Enligt honom utsuddades skillnaden mellan revolutionära aktioner och trivial kriminalitet mer och mer vilket blev uppenbart även för samhället. Resultatet var isolering av de revolutionära organisationerna som bekände sig till den terroristiska taktiken. De högtstående socialistrevolutionärerna försökte vända denna utveckling och ställa lokala terroristiska aktioner och exproprieringar under partiets kontroll, men misslyckades, anser Budnickij. Historikern påminner även om att det egentligen var SRPs grundare som öppnade Pandoras ask med sin terroristiska propaganda och det är de som bär moraliskt ansvar för det yttersta våldets spridning.¹⁷⁶ Geifman underminerar överhuvudtaget tydliga politiska motiv bakom maximalisternas aktioner. ”Maximalist enterprises were often more reminiscent of common crimes than of idealistic exploits of revolutionary socialists”,¹⁷⁷ skriver hon. Mina metodologiska utgångspunkter, dvs. att utgå från SR-maximalisternas framställningar tillåter mig att ge en annan bild. Proklamationen ”Till hela arbetarfolket” framställer maximalister som deltog i

¹⁷⁴ Gr. S. ”«Exproprieringars» taktik” i *Artikelsamlingen* (Moskva, förlaget ”Arbetets frihet”, Ivanovs boktryckeri, 1907), s. 51.

¹⁷⁵ Gr. S. ”Maximalismens ökning” i *Vår väg* (Sankt Petersburg, förlaget ”Den unga strömningen”, Luries&Co boktryckeri, 1907), s. 111.

¹⁷⁶ Budnickij, s. 183 – 184.

¹⁷⁷ Geifman, s. 78.

exproprieringen på Fonarnajagränden som osjälviska hjältar, villiga till självuppooffringen i folkets namn. Författaren till artikeln ”«Exproprieringars» taktik” framhåller de baltiska skogsbröderna som den mest lysande revolutionära fraktionen, som vi har sett. Anledningen är just totaliteten i deras syn på våldet, på terrorattentat och exproprieringar. Dessa metoders breda tillämpning talar inte om ”degradering” utan helt tvärtom, om revolutionär framgång, enligt Gr. S. Kriminella motiv bakom dessa handlingar avvisades explicit. Min hermeneutiska tolkning är följande: utifrån maximalisternas egna framställningar är det omöjligt att bedöma terroristiska aktioner och exproprieringars geografiska och kvantitativa spridning som ”terrorns degradering”. Detta resultat får jag genom att tillämpa min metod på källmaterialet.

De maximalistiska publicisternas ”historiska” argument för våldet totalitet förtjänar en separat uppmärksamhet. Nil Kolskijs ”Vad handlar den revolutionära taktiken om?” och ”«Exproprieringarnas» taktik” av Gr. S. tillåter oss att frilägga maximalisternas etiska syn på folket i en historisk dimension. Som vi har sett använder de maximalistiska publicisterna sig av begrepp som kan verka anakronistiska. Nil Kolskij kallar revolutionära aktioner för ”nabeg” och i Gr. S:s artikel förekommer samma ord. ”«Exproprieringars» taktiks” författare benämner även deltagarna i exproprieringar för ”volniza”. Begreppet är återigen anmärkningsvärt på grund av sin anakronism. ”Volniza” (från ”volja” – frihet) var en benämning för de tidiga kosackernas samhällsorganisering. Ett annat av publicistens intressanta begrepp som används i samma syfte som ”volniza” var ”usjkujniki”.¹⁷⁸ ”Usjkujniki” var sjörövare från Republiken Novgorod som genomförde snabba fälttåg (”nabeg” alltså) i Volgaområdet, Baltikum och Skandinavien. I den ryska folkloren fick denna krigsgrupp, på samma sätt som Novgorod överhuvudtaget, representera kärleken till friheten. Denna självständiga medeltida republik lydde varken storfurstarna eller Gyllene hordens khaner, enligt dessa föreställningar. Och ”usjkujniki” med deras vandrande och farliga sätt att leva ansågs således som de mest frihetsälskande bland de mest frihetsälskande.¹⁷⁹ Maximalisterna hänvisade explicit till dessa allmänt kända folkliga föreställningar. I deras framställningar finns det även en symbolisk idealisering av de äldre tiderna. Tidigare demonstrerade folket sådana lysande exempel på motstånd och olydnad som de novgorodska sjörövarna, de tidiga kosackernas krigiska demokrati och bondekrigen. Tron på det kommande egalitära samhället sammanföll med en symbolisk blick åt dåtiden i dessa texter. Maximalisterna framställde gärna den ryska revolutionen som den ytterst våldsamma folkliga rörelse som översvämmade den gamla ordningen och betalade tillbaka för decennier av blod och

¹⁷⁸ Gr. S. ”«Exproprieringars» taktik” i *Artikelsamlingen* (Moskva, förlaget ”Arbetets frihet”, Ivanovs boktryckeri, 1907), s. 52.

¹⁷⁹ Regissören Sergej Eisenstein involverar som den halvmytologiske usjkujnik Vasjka (Vasilij) Buslaj i sin episke film *Storm över Ryssland (Alexander Nevskij)*. Karaktärens syfte är att spegla just den frihetsälskande sidan av ”den ryska själen”.

tårar med samma mynt. I samma syfte kallades deltagare i revolutionära aktioner för medeltida "usjkujniki" och 1900-talets terrorister benämndes som "volnitsa". Vi ser alltså beundran för ett slags folkets historia i maximalisternas publicistik åren 1906 - 1907. Det vackra förflutna med dettas legendariska och verkliga hjältar och martyrer uppenbarade på så sätt sig i nutiden genom nya attacker mot de mäktiga och rika. Och nya kämpar blir värda sina föregångare genom sina idéer och handlingar, genom exproprieringar och bränder i villorna. Denna etiska syn på folket utgjorde förstås en teoretisk grund för maximalisternas terroristiska taktik.

Enligt maximalisternas texter perioden 1906-1907 skulle alltså det revolutionära våldet skapa ett rätt etiskt och psykologiskt förhållningssätt hos folket. Detta ansågs som den revolutionära segerns viktigaste premiss. Revolutionen skulle få en total karaktär, både när det gäller mål och medel. Dessa idéer speglades även i maximalisternas praktiska aktioner under den första ryska revolutionen. Men hur såg maximalisten Nestroev på det revolutionära våldets plats efter revolutionens nederlag? Detta kommer att behandlas i det följande avsnittet.

Terrorns och exproprieringarnas etiska sidor i Grigorij Nestroevs senare skrifter

Nestroevs framställningar av terrorns och exproprieringarnas etiska sidor kommer att analyseras under en separat rubrik. Författarens syn på Mikhail Sokolov och på sprängningen på Aptekarskij ön sattes tematiskt ihop med andra maximalistiska framställningar för att erhålla en helhet. Nu är det rimligare att utgå från kontexten som förändrades drastiskt. Detta tillåter oss att behandla bl.a. "det tillbörligas" principers betydelse i den maximalistiska teorin. Nestroev skrev dessa texter under sitt liv i Frankrike, strax efter revolutionen, förbundets nederlag och sin flykt från förvisningen i Östra Sibirien. Till skillnad från de publicister som skrev sina texter 1906 – 1907 arbetade han alltså inte i stridens hetta utan kunde föra sitt resonemang om det närstående förflutna i en mindre revolutionär och lugnare atmosfär. Men som en medveten revolutionär försökte han att bygga en teoretisk grund för kommande sociala konflikter. Det skall även poängteras att boken *Från maximalistens dagbok* var ett försök att skriva maximalismens historia; det fanns alltså en klar genreskillnad mellan denna bok och de tidigare maximalistiska publicistiska verk som hade syftet att omedelbart belägga en teoretisk poäng. Nestroevs framställningar kommer att indelas i två delar. Den första är skildringar av de maximalistister som författaren var bekant med och praktiska aspekter av deras arbete. Nestroev framhöll explicit att ett huvudsyfte med hans bok är att "ge röst" åt vanliga revolutionärer. Den berömda revolutionsrörelsens veteran och publicist Vladimir Burtsev bekräftade faktiskt denna avsikts genomförande i sitt korta förord till *Från maximalistens dagboks* utgåva.¹⁸⁰ Den andra delen är

¹⁸⁰ Vladimir Burtsev, "Förord" i Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. iv – v.

författarens mer teoretiska och abstrakta resonemang där han diskuterar bl.a. maximalistiska idéer av etisk karaktär.

I sin bok beskriver Nestroev tre maximalistiska terroristgrupper som han hade kontakt med: förbundets kamporganisation som leddes av Mikhail Sokolov och som blev i princip förstörd av polisen mot slutet av 1906, Christian Maurers grupp av tio arbetare som så småningom skulle återuppbygga kamporganisationen och som drabbades av arresteringarna under de första månaderna av 1907 och Nikolaj Lubomudrovs maximalistiska stridsförband som hade sin blomstringsperiod våren 1907. De sista två bedrev sin verksamhet huvudsakligen i Sankt Petersburg. Om ”Björnen” och hans nära kamrater har jag redan skrivit och kommer att säga mer i uppsatsens följande del. Här kommer etiska aspekter av andra maximalisters praktiska revolutionära verksamhet att beröras.

Nestroev fördömde inte mord i ett revolutionärt arbete, varken de medvetna eller de mer ”slumpmässiga”. Det betyder inte att alla mord betraktades som etiska. Våldet får inte vara ett slags sadistiskt njutning. I Christian Maurers grupp ingick en maximalist som berättade för Nestroev om mordet på en ”förrädare” (förräderiet handlade förmodligen om ett samarbete med polisen). Själva dödandet utövades med en kniv. Enligt författaren trivdes berättaren på ett nästan fysisk sätt med denna roll.¹⁸¹ Ett sådant ”blodtörstigt” förhållningssätt till det revolutionära våldet var oacceptabelt, framhöll Nestroev. Enligt maximalisten fick alltså inte våldet och mordet vara en lust på ett sådan primitiv nivå. Nestroev tillade att denna person senare uteslöts från organisationen. Källmaterialet underminerar åtminstone delvis Geifmans påstående att maximalisterna erkände alla våldets former. Nej, man ser att tanken om dettas etiska sidor var närvarande hos revolutionärerna. De etiska ramarna omfattade terroristens förhållande till offret: mordet kunde inte vara ett slags ”njutning” utan skulle uppfattas som en etisk plikt. Inte bara ”thou shalt kill”, ”du skall dräpa”, utan mordets etiska aspekter uppmärksammades också. Samtidigt är det viktigt att författaren fördömer mördarens syn på aktionen, inte själva knivmordet på ”förrädaren”, detta betraktades som oklanderligt. Utifrån sina etiska ramar ansåg således maximalisterna denna sanktion som ett lämpligt tillvägagångssätt för att hantera sådana som den döde.

På ett ganska detaljerat sätt skildrade Nestroev Sankt Petersburgs maximalistiska stridsförband som leddes av Nikolaj Lubomudrov. Författaren bedrev själv sin propagandistiska verksamhet i Sankt Petersburg våren 1907 och han hade uppenbarligen kännedom om det maximalistiska stridsförbandets arbete. Några detaljer vittnar om detta: Nestroev skildrar t.ex. förbundets lokala avdelnings möte som valde Lubomudrov till den ansvarige för militanta

¹⁸¹ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 78.

aktioner.¹⁸² Den maximalistiske författaren var starkt teoretiskt övertygad om att terrorns framgångar beror på organisatorernas personliga egenskaper. Hans förhållande till Lubomudrov är därför lite nyanserat. Hans revolutionära etik var absolut oklanderlig men han hade problem som en organisatör, menade Nestroev. I artikeln ”Maximalismen och maximalisterna inför Viktor Tjernovs rättegång” poängterade publicisten explicit att exproprieringarna blev stridsförbandets huvudtaktik. Detta bedömde han som fel.¹⁸³ I *Från maximalistens dagbok* menade författaren att Lubomudrov saknade Sokolovs ”stora skala” i den revolutionära praktiken.¹⁸⁴ Men Nestroev visade också en förklaring:

Alla dåtidens frågor löste han [Lubomudrov] likformigt: arbetslösheten – genom systematiska exproprieringar av pengar, mat, kläder. Frågorna om kampen mot det organiserade kapitalet – genom den ekonomiska terrorn. De politiska frågorna – genom den politiska terrorn. Förklaringen är att han ville hjälpa arbetarna *nu*, samma minut.¹⁸⁵

Här ser man ett tydligt etiskt argument för den maximalistiska terrorn och exproprieringarna, nämligen den direkta praktiska nyttan. Nestroev omnämnde bl.a. en av stridsförbandets aktioner: maximalisterna mördade två ingenjörer som motverkade skapandet av samhällsarbeten för de arbetslösa.¹⁸⁶ En anmärkning är befogad här. Budnickij uttrycker tveksamhet till den revolutionära terrorns effektivitet i inledningen till *Terrorismen i den ryska befrielseörelsen*. Maximalisternas terror och exproprieringar hänför han överhuvudtaget till sådana våldets yttersta former som var obegripliga för det övriga samhället.¹⁸⁷ Maximalisternas egna föreställningar kan leda till en annan tolkning. I *Från maximalistens dagbok* beskrev Nestroev en ung proletär som anslöt sig till Christian Maurers grupp. Denne hade ”inga stövlar, ingen rock, ingen mössa”¹⁸⁸ på grund av sin fattigdom. Så han tillbringade tid inomhus och läste i väntan på aktioner. För en sådan arbetare eller för en arbetslös som gick med i förbundet var den ekonomiska terrorn och exproprieringarna en rimlig och absolut etisk metod som till och med räddade från svältdöden här och nu. Ett sådant förhållningssätt skildrar i alla fall den maximalistiske teoretikern Nestroev.

Apropå, det är särskilt intressant exakt vilka objekt maximalisterna valde för sina rån, enligt deras egna framställningar. Gr. S. skrev i sin artikel att varken maximalisterna eller

¹⁸² Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 79.

¹⁸³ Nestroev, ”Maximalismen och maximalisterna inför Viktor Tjernovs rättegång” (Paris, Arbetets frihet, 1910), s. 60.

¹⁸⁴ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 80

¹⁸⁵ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 79 – 80; kursiv är Nestroevs.

¹⁸⁶ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 82.

¹⁸⁷ Budnickij, s. 185.

¹⁸⁸ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 77.

socialistrevolutionärerna rånade småhandlare.¹⁸⁹ Publicistens teoretiska resonemang överensstämde överhuvudtaget med den revolutionära taktik som Sankt Petersburgs maximalistiska stridsförband använde sig av, ser man utifrån *Från maximalistens dagbok*. Nestroev berörde direkt följande objekt som Nikolaj Lubomudrovs grupp angrep med syfte att skaffa pengar: två postkontor, en butik (författaren preciserade inte vilken typ av butik men Lubomudrov oskadliggjorde personligen en general som höll på att handla där; det fanns således någon typ av lyxvaror i butiken)¹⁹⁰, en pantbank. Det var bara några av de exproprieringar som Sankt Petersburgs maximalistiska stridsförband genomförde, tillades i *Från maximalistens dagbok*.¹⁹¹ Om man försöker att bedöma dessa aktioner utifrån maximalistiska etiska synpunkter får vi följande bild. Postkontoren innehade statlig egendom, allt var således klart. Butiken där generaler vistades och t.o.m. pantbanken ansågs förmodligen som åtminstone onyttiga företeelser. Nestroev betraktade i alla fall inte dessa exproprieringar som något problem utifrån etiska synpunkter. Han avvisade däremot anklagelsen att rånet i ”ockraren Franks” lägenhet som hade tillskrivits maximalisterna var medlemmarnas i förbundet affär.¹⁹² En sådan handling var ovärdigt förbundet, menade han. Det existerade således en lägre gräns i valet av objekt som maximalisterna försökte att inte överskrida.

Nestroevs mer abstrakta resonemang är i synnerhet intressant därför att författaren explicit flera gånger drar in begreppet ”etik” när han övergår till diskussioner kring teoretiska frågor. Ett sådant sätt att tänka skriftligt kan eventuellt bero på hans systematiska vistelse vid ett universitet, något som många av hans organisationskamrater saknade. Socialismens allmänt och maximalismens speciellt teoretiska grundfrågor diskuterade Nestroev i *Från maximalismens dagbok* femte och sjätte kapitlen. Det finns två principiella sätt att formulera ett politiskt program, framhöll författaren. Det första utgår från principen ”det som är möjligt”. Det andra – ”det som är tillbörligt”. Det första är fel och det andra som egentligen överensstämmer med den narodnikiska filosofin är rätt, hävdade Nestroev.¹⁹³ Året 1906, när maximalisterna nedtecknade sina ståndpunkter diskuterade de inte separat denna åtskillnad i sitt programdokument. Anledningen var enkel, fortsatte publicisten: ”det fanns uppenbara ekonomiska och psykologiska möjligheter för omvälvningen”.¹⁹⁴ Nestroev menar här att ”det möjliga” och ”det tillbörliga” överensstämde med varandra i den revolutionära situationen. Här kan man dra sig till minnes Mikhail Sokolovs ord om ”den religiösa kampen” och ”Herrens och Gideons svärd”. Sokolov

¹⁸⁹ Gr. S. ”«Exproprieringars» taktik” i *Artikelsamlingen* (Moskva, förlaget ”Arbetets frihet”, Ivanovs boktryckeri, 1907), s. 54.

¹⁹⁰ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 82.

¹⁹¹ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 81 – 82.

¹⁹² Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 84.

¹⁹³ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 85-86.

¹⁹⁴ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 85.

menade exakt samma sak: i revolutionen förenades ”det möjliga” och ”det tillhöriga”. När Nestroev skrev sina rader var däremot skillnaden mellan dessa två tydlig. Det betyder inte att maximalismen med sitt program om en omedelbar socialistisk revolution har fiasko som en politisk filosofi, förtydligar författaren. Trots den praktiska distinktionen mellan ”det möjliga” och ”det tillhöriga” formulerar maximalisterna sin teori utifrån den andra principen oavsett de praktiska omständigheterna, hävdade Nestroev. Förståelsen av ”det tillhöriga” är alltså det viktigaste; idealet formar verkligheten, inte tvärtom. På samma sätt måste den revolutionära taktiken planeras utifrån ”det tillhöriga”, enligt Nestroev. ”Integralprogrammet”, som författaren kallar det,¹⁹⁵ om den omedelbara socialistiska omvälvningen fastställde förbundets syn på taktiken år 1906. ”Om det inte hjälper att eliminera en person, ska man eliminera tiotals, om det inte hjälper att eliminera tiotals ska man eliminera hundratals”¹⁹⁶, uttalade Nestroev de maximalistiska idéer som rådde under revolutionen. Utifrån denna hans formulering blir det tydligt vad förbundets kamporganisation menade när denna framhöll att den terroristiska taktiken bidrar till den folksliga kampens utbredning. Om ”det möjliga” och ”det tillhöriga” överensstämde i det revolutionära momentet krävdes det mer totala metoder som leder denna samstämmighet till den konsekventa slutpunkten, till den socialistiska revolutionens seger.

Utifrån Nestroevs resonemang verkar en fråga vara befogad. Det är bara ”integralprogrammet” som gäller, skrev maximalisten. Hur stämmer detta ihop med de två ingenjörer som Nikolaj Lubomudrov's stridsförband mördade för samhällsarbetens skull då? Nestroev förklarade även detta dilemma på ett teoretiskt plan: ”ned med minimalprogrammet!” är absolut inte samma sak som ’ned med eftergifterna!’¹⁹⁷ Eftergifter som de förtryckta tvingar fram med strid är berättigade, utvecklar han ytterligare. Att strida för de förtryckta människornas praktiska förbättringar, som Lubomudrov gjorde, är positivt också utifrån etiska synpunkter, enligt författaren. Men dessa eftergifter får inte ersätta revolutionens genomförande, ”det tillhöriga”. De får dessutom inte att ta någon plats i ett revolutionärt program som är detta ideals uttryck.¹⁹⁸ Sankt Petersburgs stridsförbands verksamhet, dettas ekonomiska terror och exproprieringar överensstämde således helt och hållet med de maximalistiska grundprinciperna.

Förhållandet mellan ”det möjliga” och ”det tillhöriga” diskuterar Nestroev även i artikeln ”Maximalismens grundsats (Svaret till «*Den revolutionära tankens*» redaktion)” som han avslutade i januari 1910. Där för maximalisten polemik mot tidskriften *Den revolutionära tankens* redaktion. Redaktörerna placerade sig själva i SRPs vänstra ideologiska fraktion och stod således närmare till maximalismen än det övriga partiet. Nestroev anser däremot att *Den*

¹⁹⁵ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 111.

¹⁹⁶ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 112.

¹⁹⁷ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 89.

¹⁹⁸ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 89.

revolutionära tankens ståndpunkter och de maximalistiska idéerna har tydliga skillnader. Det viktigaste av dem är just synen på ”det tillbörliga”, enligt honom. I Nestroevs argumentation förekommer explicit uttrycket ”det etiskt-socialistiska” programmet. Med detta menar han synen på ”det tillbörliga” som en princip bakom teoretiska ståndpunkter oavsett omständigheter.¹⁹⁹ Att förverkliga ”det tillbörliga” var alltså fortfarande maximalismens viktigaste grundsats även när ”det möjliga” reducerades till ett minimum politiskt och socialt. Så förklarade Nestroev detta:

Bara den som står fast vid det tillbörligas princip i skapandet av ett socialistiskt program, den som erkänner närvaron av objektiva ekonomiska och subjektiva psykologiska förutsättningar för den omedelbara socialiseringen av fabrikena och industrianläggningarna, jorden och makten, den som erkänner erövringen av socialismen genom en revolutionär kampmetod, eller, tydligare, genom i sin helhet olagliga metoder som kommer att användas fram till erövringen av socialismen – bara den kan kallas för en maximalist.²⁰⁰

Våldet är alltså berättigat och överensstämmer med ”det tillbörliga” i en vilken icke-socialistisk samhällsform som helst. Detta är en princip i sig, inte bara en teknisk metod. Maximalismen som en politisk filosofi förknippar Nestroev med den olagliga taktiken. Den ena blir en integral del av den andra. Vad betyder detta? Tidigare har vi sett att etiken står i centrum för SR-maximalisternas teori. Men maximalisternas etik är inte vilken etik som helst utan den terroristiska etik som ställer det revolutionära våldet på den viktigaste platsen.

Vi sammanfattar. I de texter som nedteknades perioden 1906 – 1907 förespråkade maximalisterna våldets breda tillämning. I sina proklamationer som spreds hösten 1906 menade denna revolutionära fraktion att terrorn är en rättvis hämnd mot statens förtryck. Men proklamationernas författare hävdade även att terroristiska aktioner överensstämde med folkets önsknings. Denna idé utvecklades i den maximalistiska publicistiken perioden 1906 – 1907, dvs. under den pågående revolutionen. Medlemmarna i förbundet argumenterade att terroristiska aktioner och väpnade rån formulerar ”rätta” etiska och psykologiska föreställningar hos folket. Dessa föreställningar ansågs som den revolutionära triumfens viktigaste premisser. Även Grigorij Nestroev bekräftar i sina senare verk dessa tankegångars närvaro hos medlemmarna i förbundet under den revolutionära perioden. Samtidigt tillägger han att det revolutionära våldet är i sig ”det tillbörligas” förverkligande. Denna syn på våldets funktioner formade gruppöreställningarna och taktiken.

”Det tillbörliga” och den enskilde

Efter att förhållandet mellan individen och kollektivet behandlades och efter maximalisternas etiska syn på det revolutionära våldet och folket blev klart kommer vi tillbaka till den enskilde,

¹⁹⁹ Nestroev, ”Maximalismens grundsatsar (Svaret till «*Den revolutionära tankens*» redaktion)” (Paris, Arbetets frihet, 1910), s. 83.

²⁰⁰ Nestroev, ”Maximalismens grundsatsar (Svaret till «*Den revolutionära tankens*» redaktion)” (Paris, Arbetets frihet, 1910), s. 89.

till de den enskildes egenskaper och handlingar som överensstämmer med ”det tillbörligas” princip. Dessa egenskaper framhölls explicit i maximalisternas texter. Den enskildes handlingar kommer att uppmärksammas i kontexten av de etiska idéer som utgjorde gruppregler.

”Människogestalten som fullständigt förenades med revolutionärens gestalt”²⁰¹

Nestroev talade om maximalisternas ”integralprogram”, som formulerades utifrån ”det tillbörliga”. Tidigare har vi sett att förbundets teoretiker lade mycket vikt vid individens, den enskildes plats. Nu avslutar vi denna runda: vi återvänder till individuella egenskaper och handlingar. Vi återkommer till I. Petrovs (Aron/Arsenij Zverin) hagiografiska levnadsteckning av Mikhail Sokolov ”Till Mikhail Ivanovich Sokolovs minne”. Men nu kommer den framstående maximalistens viktigaste ”mänskliga” egenskaper att uppmärksammas; dessa hans egenskaper ansågs som förebildliga. För maximalisterna var ju Sokolov den ideala människan och den ideala revolutionären. Det är viktigt att i alla de maximalistiska artikelsamlingarna finns bara en bild – Mikhail Sokolovs fotografi. Grigorij Nestroevs bok var försedd med två fotografiska porträtt på Mikhail Sokolov.²⁰²

Som vi har redan sett befann sig i centrum för Sokolovs världsåskådning den etiska principen ”du har förstått det tillbörliga [...] det är därför du vill detta, och det därför detta är möjligt”.²⁰³ Detta är människans ideala världsåskådning, enligt texten. Tidigare har paralleller mellan Mikhail Sokolov och Jesus Kristus som förekom i I. Petrovs hagiografi påvisats. I båda fallen berodde lärans utveckling på lärarens fulländning och syndfrihet. Maximalismen, en politisk filosofi som formulerades utifrån ”det tillbörligas” princip kunde alltså ha bara den fullkomliga individen som sin ursprungliga teoretiker, kan vi sammanfatta utifrån förbundets hagiografi. Apropos, som många andra kristna helgon hade Mikhail Sokolov kroppsliga bristfälligheter. Efter revolutionens början avreste han till Ryssland för att ”så den agrarterroristiska läran”,²⁰⁴ enligt Nestroevs metafor. I Kursk blev han arresterad. I. Petrov anser det nödvändigt att förklara varför ”revolutionens Samson” hamnade i polisens händer. På grund av den tidigare långa vistelsen i fängelse eller på grund av sin svältande livsföring i Schweiz fick han en hjärtsjukdom vilket gjorde att han ibland kunde bli helt försvarslös, enligt levnadstecknaren.²⁰⁵ Även Nestroev anmärkte i *Från maximalistens dagbok* att Sokolov hade ett

²⁰¹ I. Petrov. ”Till Mikhail Ivanovich Sokolovs minne” i *Arbetets frihet* (Moskva, boktryckeriet ”Strålen”, 1907), s. 168.

²⁰² Bilden på titelbladet är en av dessa porträtt som föregår framställningen i *Från maximalistens dagbok*.

²⁰³ I. Petrov. ”Till Mikhail Ivanovich Sokolovs minne” i *Arbetets frihet* (Moskva, boktryckeriet ”Strålen”, 1907), s. 172.

²⁰⁴ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 53.

²⁰⁵ I. Petrov. ”Till Mikhail Ivanovich Sokolovs minne” i *Arbetets frihet* (Moskva, boktryckeriet ”Strålen”, 1907), s. 170.

slags nervsjukdom.²⁰⁶ Men detta hindrade inte honom att leda förbundets kamporganisation. Anden är starkare än kroppen, en sådan slutsats kan man dra utifrån maximalisternas verk. Detta går egentligen ihop med idén att medvetandet om ”det tillbörliga” är i sig huvudprincipen bakom handling; kroppen lyder bara.

”Människogestalten som förenades fullständigt med revolutionärens gestalt”²⁰⁷, skrev I. Petrov om Michail Sokolov. Vi kommer ihåg att Nestroev talade om det maximalistiska ”integralprogrammet”, ett sådant som inte tolererar avvikelser från principen. I så fall personifierar Michail Sokolov ett slags ”integralmänniska” i maximalisternas skrifter. Här ser vi bara fulländning, konsekvens, enlighet: mellan teori och praktik, mellan ord och handling, mellan massupprors organisatör och skicklig konspiratör, mellan ledarskap och martyrskap. En perfekt cirkelform alltså. En sådan bild får jag genom att tillämpa mitt metodologiska tillvägagångssätt i undersökningen. Återigen, det är mycket möjligt att Michail Sokolov var just sådan, det är troligt att han förde sitt liv och sin revolutionära verksamhet efter ”det tillbörliga”. Men det är ”det tillbörliga” för maximalisterna och den maximalistiska etiken som vi pratar om i så fall. Även för socialistrevolutionären Tjernov representerade Sokolov ”en emotionell typ” som inte var tillräckligt hänsynsfull i terrorns utövande; kejsardömetts konservativa läger (och även våra samtida historiker Geifman och Budnickij) betraktade honom som en blodtörstig mördare.

De ”heliga”

Maximalisten I. Petrov menade i princip bokstavligen att hans kamrat Michail Sokolov var en syndfri individ: den legendariske revolutionären och idealet utgjorde en helhet. Grigorij Nestroev problematiserade detta påstående, men bara problematiserade, inte avvisade. Strävandet efter ett slags helighet förekom i Nestroevs framställningar; i hans *Från maximalistens dagbok* benämner han, med hänvisning till sin bekant, en kvinnlig mensjevnik, maximalisten Irina Kahovskaja för ”helig”. Flera av ”helighetens” sidor ser man i författarens framställningar av maximalister. Dessa egenskaper och handlingar som förtydligar ”det tillbörliga” i maximalisternas mening kommer att uppmärksammas. Syftet med denna framställning är att visa att den etiska helheten inkluderade inte bara våldet men livets alla aspekter. Den ena var den integrerade delen av den andra, enligt Grigorij Nestroevs bok.

En av sådana framstående revolutionärer är medlemmen i förbundets kamporganisation, en ung kvinna av högadlig börd, Natalja Klimova. Skildringen av denna kvinnliga revolutionär i den maximalistiska litteraturen är särskilt viktig därför att hon inte bara var en lysande terrorist

²⁰⁶ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 60.

²⁰⁷ I. Petrov. ”Till Michail Ivanovich Sokolovs minne” i *Arbetets frihet* (Moskva, boktryckeriet ”Strålen”, 1907), s. 168.

utan hade ett kärleksförhållande med Mikhail Sokolov. Historikern Grigorij Kan, författaren till Klimovas biografi *Natalja Klimova. Livet och kampen* använder sig av Klimovas privata brev och socialistrevolutionären Elena Grigorovitjs memoarer som sammanställdes på 1920-talet för att behandla tragiska kärleksrelationer mellan dessa två framstående maximalister.²⁰⁸ Däremot omnämner varken I. Petrov, författaren till Mikhail Sokolovs hagiografiska levnadsteckning eller Nestroev, maximalisternas första historieskrivare, förhållandet mellan dessa två deras samtida terrorister. I. Petrov utelämnar helt Klimova framför allt av praktiska skäl: hon befann sig på fängelse när texten skrevs och publicerades och förbundets press skulle förstås inte ge ytterligare information om henne till Polisdepartementet. *Från maximalistens dagbok* publicerades däremot efter Klimovas flykt från fängelset som ägde rum sommaren 1909. Nestroev talade öppet om hennes framträdande roll i förbundets kamporganisation. Enligt författaren var hon Sokolovs ställföreträdare i förbundets kamporganisation efter Vasilij Vinogradovs avrättning den 18 oktober 1906.²⁰⁹ Memoarförfattaren berömde även hennes ytterst modiga beteende under rättegången som dömde Natalja Klimova och en annan kvinnlig maximalist, Nadejda Terentjeva till avrättning för medhjälp till terrorattentatet på Aptekarskij ön.²¹⁰ Galgen ersätts senare av straffkoloni på livstid för båda. Trots denna öppna beundran skrev Nestroev ingenstans direkt om hennes förhållande med Sokolov. När han skildrade sitt möte med Natalja Klimova i Finland i november 1906 omnämnde författaren ”den älskande människan”. Mötet ägde rum efter de åtta maximalisternas avrättning för exproprieringen på Fonarnagränden:

Hon släppte händerna och tryckte sitt huvud mot soffans kant. Hela hennes figur, ansikte, uppsyn talade om hennes smärtsamma själstillstånd. Var detta oron för den älskade människan, som riskerade sitt liv varje minut, var detta hennes själs nedbrytning på grund av de bästa kamraternas död?²¹¹

Den framträdande kvinnliga terroristens kärleksrelationer berörs inte mer än så. Detta kan förklaras bara med den revolutionära etiken. Redan under arbetet med min B-uppsats i historia *Den rättfärdige terroristen. Socialistrevolutionären Ivan Kaljajev enligt Boris Savinkovs memoarer* fick jag intrycket att kärleksförhållanden inte är något som brukar omtalas i de av revolutionärernas biografier som sammanställdes inom, eller har likheter med, nekrologgenren. Det nuvarande källmaterialet bekräftar denna iakttagelse. Detta bekräftar faktiskt dåtidens ryska revolutionärers otroliga etiska storhet.

Mikhail Sokolov och Natalja Klimova är de mest framstående gestalterna i maximalismens historia. Men Nestroev menade i sin bok att även de vanliga, de namnlösa

²⁰⁸ Kan, s. 37 – 45.

²⁰⁹ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 71.

²¹⁰ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 63; Nestroev, ”Maximalismen och maximalisterna inför Viktor Tjernovs rättegång” (Paris, Arbetets frihet, 1910), s. 33.

²¹¹ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 63.

medlemmarna i förbundet stod fast vid den etiska principen om ”det tillbörliga”. När författaren talade om Christian Maurers grupp fäste han uppmärksamhet på bl. a. en mycket ung revolutionär som inte ens var arbetare utan arbetarnas lärjunge. Nestroev framhävde dennes självuppoftande tro och syn på ett slags revolutionär romantik: ”Döden för dödens skull, hjältedådet för hjältedådets skull, detta ansåg han som livets skönhet.”²¹² Detta var en av många namnlösa hjältar som utförde sin revolutionära etiska plikt, enligt författaren. Det bör tilläggas att denna Nestroevs skildring tas upp i Anna Geifmans *Thou Shalt Kill*. Detta bekräftar att revolutionärerna i sina led medvetet involverade mer labila ungdomar för att ”utnyttja” dem i sina syften, anser historikern. Så skriver hon:

They [revolutionärer] recognized how easy it was to exploit both the desire of the youngsters to assert themselves as heroes, and the fearlessness in the face of death typical of many adolescents [...] Any psychological instability in a potential juvenile activist only made the youngsters more desirable as a terrorist.²¹³

Min hermeneutiska tolkning skiljer sig från Geifmans slutsats. Nestroevs bok innehåller ingen antydning om att denna unga maximalist var sinnessjuk. Författaren framhåller däremot de etiska egenskapernas betydelse: den unge revolutionären var solidarisk och modig. Men såg författaren något problem att så pass unga människor deltog i en mycket riskfull revolutionär verksamhet? Utifrån källmaterialet kan man sammanfatta att Nestroev explicit poängterade de terrorister som hade ringa ålder. Utöver ynglingen från Christian Maurers grupp omnämnde han i sitt memoarverk att maximalisten Onufrij Muzichyk, som mördade den ställföreträdande chefen vid Rostov-na-Donu fängelset, endast var 19 år gammal.²¹⁴ Man kan dra en slutsats att maximalisterna tillät unga personer att delta i terrorn om detta var ett medvetet val. Samtidigt var förbundet en ganska ung organisation överhuvudtaget. ”Terroristen-skaparen” Mikhail Sokolov var 26 när han avrättades; de flesta av de åtta terroristerna som hängdes efter exproprieringen på Fonarnagränden var mellan 18 och 20.²¹⁵ Inte psykiska störningar utan hängivenhet till det maximalistiska ideologiska och etiska idealet utmärkte dessa revolutionärer.

I. Petrov jämförde Michail Sololovs schweiziska föredrag om den agrara terrorn med Jesus Kristus Bergspredikan. På så sätt poängterade författaren överensstämmelsen mellan den framträdande maximalistens livsföring och det etiska idealet. Enhetligheten mellan ”det tillbörliga” och den enskildes livsföring benämnde även Grigorij Nestroev explicit som ”helgonlikhet”. På detta sätt skildrade författaren den maximalistiska propagandisten från Sankt Petersburg, Irina Kahovskaja. Eller, som han själv sade, ”den heliga” Irina Kahovskaja:

²¹² Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 78.

²¹³ Geifman, s. 177 – 178.

²¹⁴ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 70.

²¹⁵ Engelsing, ”Sprängningen på Aptekarskij ön”, s. 84.

- Får ni inte intrycket att hon är helig? frågade mig flera gånger min bekanta kvinnliga s-d mensjevnik. Vilken tro! Vilken hängivenhet! Ni vet, hon saknar ofta pengar för att åka till arbetarna utanför Schlüsselburgs stadstull, då går hon nästan 10 verst²¹⁶ från peterburgska sidan [ett dåtida område i Sankt Peterburg – min förklaring]. Bara de första kristna trodde på detta sätt, och de första ryska socialisterna, kanske. Nu finns det få sådana som går.²¹⁷

Vi ser även en vanlig maximalistisk hänvisning till de tidigare generationerna av socialister som den moraliska förebilden. Samma förhållningssätt till de tidiga narodnikerna demonstrerades i I. Petrovs ”Till Mikhail Ivanovich Sokolovs minne”.

Även Kahovskajas utseende speglade hennes ”helgonlikhet” i Nestroevs skildring. ”Titta på hennes ansikte: blek, lugn, andas med en djup tro på socialismens triumf²¹⁸”, skrev författaren med hänvisning till den kvinnliga mensjevnikens ord. Här ser vi en hagiografisk kanon i hans framställning även om Irina Kahovskaja verkligen var exakt sådan: vi ser asketismen och tron. I Nestroevs bok finns också indirekt hänvisning till Jesus Kristus predikande. Kahovskaja talade om att gå ”från en kaj till en kaj, från en strand till en strand, från en by till en by²¹⁹” för den maximalistiska lärans spridning. Den kvinnliga maximalistens syn på sitt revolutionära arbete överensstämde helt med den maximalistiska principen om ”det tillbörliga”. ”Hon gjorde sin sak med medvetandet om att hon förverkligar det etiskt-förpliktigande för sig själv²²⁰”, skrev Nestroev. Ett politiskt program som formuleras utifrån ”det tillbörliga” och den enskildes ”heliga” handlingar som utgår från ”det tillbörliga”, från idealet – detta är alltså maximalismen. Irina Kahovskaja deltog inte i terrorn direkt²²¹, trots detta skildrar memoarförfattaren henne i samma termer som Mikhail Sokolov. Anledningen är hennes tydliga hängivenhet till den etiska principen som demonstrerades i de praktiska handlingarna. Detta ställde henne i samma led som de som dog i terrorattentaten, i striderna och i galgen.

Vi ser således att maximalisterna strävade efter den etiska helheten i livets alla aspekter, enligt deras framställningar. Detta benämndes som ”helighet”. Man skulle alltså sträva efter ett slags fullkomlighet; förutsättningen för detta var den enskildes medvetande om ”det tillbörliga”. Dessa etiska idéer utgjorde förstås revolutionärernas gruppregler och gruppöreställningar. I det följande avsnittet kommer livets sista steg att beröras. Maximalisternas syn på döden kommer att uppmärksammas.

²¹⁶ 10 verst är ungefär 11 kilometer.

²¹⁷ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 83.

²¹⁸ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 83.

²¹⁹ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 84.

²²⁰ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 84.

²²¹ Irina Kahovskaja deltog i terrorn senare; året 1918 ledde hon Vänstersocialistrevolutionära partiets kamporganisations verksamhet i Ukraina. Hon organiserade attentatet mot den tyske generalfältmarskalken von Eichhorn sommaren 1918.

”Om de vill ta era liv från er – förakta döden”²²²

Den enskildes förhållande till döden kan definieras som ett särskilt viktigt område inom SR-maximalisternas etik. Att dö i galgen eller i striden var inte något helt ovanligt för en maximalist rent praktiskt. Men avrättningen var också det sista steget till det etiska fullbordandet; detta steg skulle göras i enlighet med den rätta livsföringen. Det är därför maximalisterna berättade om hur deras kamrater hade dött.

I artikelsamlingen *Arbetets frihet* ingår artikeln ”Till kamrater”. Texten publicerades anonymt och skrevs förmodligen av någon från redaktionen. I själva samlingen föregår ”Till kamrater” I. Petrovs levnadsteckning av Mikhail Sokolov. Man kan sammanfatta att dessa skrifter står nära varandra tematiskt. Båda två skildrar hur ”det tillbörliga” förverkligades när snaran redan har lagts runt halsen. I. Petrov skrev om Sokolov; ”Till kamraters” författare talade om flera andra revolutionärer som blev avrättade. Det är anmärkningsvärt att i texten berördes såväl maximalisterna som socialistrevolutionärerna. På så sätt utjämnade döden skillnader i organisationstillhörighet. Alla avrättningar som framställdes i texten var inte offentliga, skall det tilläggas.

Skildringen började med Mikhail Sokolov vilket var en självklarhet i en maximalistisk skrift. Författaren poängterade att den legendariske revolutionären var ”lugn” och självbehärskad denna natt när han hängdes: ”Han gick lugn; i hans mäktiga figur fanns något övermänskligt – kraftfullt och heligt”.²²³ Återigen syns en direkt liknelse mellan Sokolov och Jesus Kristus: båda två dog för världens frälsning, menade textförfattaren. Enligt den maximalistiska framställningen styrde revolutionären nästan själv sin egen avrättning därför att bödlarna, poliserna och åklagaren som var på plats ”jaktade” och klarade inte av det hela. Så skrev författaren:

Sokolov stannade vid galgen, tittade på dessa två stolpar – enväldets symbol, och märkte att snaran hänger för lågt. Och mitt den djupa tystnaden och det febrila jäktet hörs en lugn, mäktig röst – ’Höj snaran’, - och enväldets tjänare skyndar sig feget att verkställa denna order.²²⁴

Författaren demonstrerade alltså den tydliga motsatsen mellan en ”lugn” och självbehärskad Sokolov och ”jäktet”. Maximalistens aktiva handling fortsatte. Sokolov lade själv snaran om sin hals. Till bödeln som skulle göra detta sade han ”Bort med händerna”, enligt texten.²²⁵ Denna episod berättade även I. Petrov om i ”Till Mikhail Ivanovich Sokolovs minne”²²⁶ och Nestroev i

²²² ”Till kamrater” i *Arbetets frihet* (Moskva, boktryckeriet ”Strålen”, 1907), s. 148.

²²³ ”Till kamrater” i *Arbetets frihet* (Moskva, boktryckeriet ”Strålen”, 1907), s. 148.

²²⁴ ”Till kamrater” i *Arbetets frihet* (Moskva, boktryckeriet ”Strålen”, 1907), s. 148.

²²⁵ ”Till kamrater” i *Arbetets frihet* (Moskva, boktryckeriet ”Strålen”, 1907), s. 149.

²²⁶ I. Petrov, ”Till Mikhail Ivanovich Sokolovs minne” i *Arbetets frihet* (Moskva, boktryckeriet ”Strålen”), 1907, s. 179.

*Från maximalistens dagbok.*²²⁷ Den legendariske revolutionären behärskade således sin egen död fram till det sista ögonblicket. Han lade inget som helst negativ psykologisk värdering vid det som pågick: oro, ångest och rädsla fanns bara hos de som skulle vara ”den aktiva parten” i situationen. Hos honom – bara det ”lugna” medvetandet om den uppfyllda plikten inför organisationen och folket. Samma egenskaper demonstrerade den framstående medlemmen i SR-maximalisternas kamporganisation Vladimir Mazurin som hängdes natten till den 1 september 1906 i Moskva. På samma sätt som Sokolov var Mazurin ”lugn” och behöll på så sätt sin kontroll över den situation som var per definition helt alienerad från honom. Enligt texten förhöll maximalisten sig med humor till den snabba militärdomstolen: ”’De kommer hänga om minst två dagar’ - skrattade Volodja dagen före sin arrestering – ’Två dagar kommer de att söla’”.²²⁸ Du ska alltså vara ett subjekt även om staten förvandlar dig till ett objekt av den yttersta graden, dvs. hämtar dig till en plats för att hänga dig där – på detta sätt kan man sammanfatta det maximalistiska budet. Självbehärskningen och ”lugnet” är också delar av att vara ett subjekt därför att det egentligen förväntas en annan reaktion under sådana omständigheter. Detta förtydligas mer i skildringen av de åtta maximalister som avrättades efter exproprieringen på Fonarnajagränden. I militärrättegången blev de tillfrågade om orsakerna till rånet. Så framställdes deras yttrande: ”’Ja, vi har tagit pengarna för revolutionens behov’. Och inga ord mer. Varför skall man prata med bödlarna i deras mundering?”²²⁹ Här ser man vad den maximalistiska etiken säger om det beteende som en arresterad revolutionär skall föra: inget samarbete och öppet förakt. ”Om de vill ta era liv från er – förakta döden” – fastställdes det i texten.²³⁰ I ”Till kamrater” skildrades även hur dessa åtta maximalister avslutade sina liv. Författaren citerade en tidningsartikel: ”På platsen, när förberedelserna genomfördes, talade de dömda skämtsamt med varandra, skojade, skrattade. *De gick i döden som på en högtid.*”²³¹ Revolutionärerna har alltså förverkligat ”det tillbörliga” för sig och döden är endast det sista steget till det absoluta. Detta steg görs med oklanderligt mod.

I ”Till kamrater” skildrade författaren inte bara maximalisterna men även de avrättade socialistrevolutionärerna Stepan Balmasjov, Ivan Kaljajev och Zinaida Konopljannikova. Balmasjov och Kaljajev hängdes 1902 respektive 1905. Men Konopljannikova, som sköt ihjäl generalen Min, ett av befälen över tsartrupperna i det upproriska Moskva december 1905, avrättades natten till den 29 augusti 1906. Den kvinnliga revolutionären tillhörde således SRP den period när partiet samexisterade och ”konkurrerade” teoretiskt och organisatoriskt med

²²⁷ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 60.

²²⁸ ”Till kamrater” i *Arbetets frihet* (Moskva, boktryckeriet ”Strålen”, 1907), s. 150.

²²⁹ ”Till kamrater” i *Arbetets frihet* (Moskva, boktryckeriet ”Strålen”, 1907), s. 151.

²³⁰ ”Till kamrater” i *Arbetets frihet* (Moskva, boktryckeriet ”Strålen”, 1907), s. 148.

²³¹ ”Till kamrater” i *Arbetets frihet* (Moskva, boktryckeriet ”Strålen”, 1907), s. 151; kursiv är ”Till kamraters” författare.

maximalisterna. Trots detta framställdes Zinaida Konopljannikova i samma termer som Mikhail Sokolov: vi ser samma medvetande om den uppföljda revolutionära plikten som eliminerar alla negativa värderingar vid den egentliga situationen. ”Förlåt mig, folket, att jag gav dig så lite – bara mitt liv”,²³² så uttrycktes detta medvetande i hennes ord under galgen. Hon ”tog själv på sig säcken, lade snaran om sin hals och sade högt: ’jag är beredd’”.²³³ Någon skillnad mellan de avrättade maximalisterna och socialistrevolutionärerna gjordes alltså inte; i båda fallen ser vi den revolutionära pliktens sista förverkligande och det oberörda ”lugnet”. Författaren utelämnade även deras formella organisationstillhörighet i sin skildring. Alla dog de modigt för folket och inspirerade de levande till motstånd, även om de maximalistiska teoretiska ståndpunkterna om ”kampen till slutet” för den politiska och sociala revolutionen på samma gång accentuerades i artikeln med de för förbundet vanliga termerna.²³⁴ En annan slutsats är också befogad utifrån den maximalistiska texten: de terrorister som offrade sina liv i kampen kan inte anklagas att de hade politiska fel. Nestroevs invändningar mot Tjernov som inte var ”skonsam mot de redan hängda”²³⁵ i sina polemiska utfall, verkar således vara rimliga utifrån maximalisternas, och eventuellt revolutionärernas i bredare mening, etik. Förbundets teoretiker menade att de döda hjältarna krävde ett speciellt etiskt förhållningssätt oavsett om deras kritiker var eniga eller oeniga med dem i politiska frågor. I skriften ”Till kamrater” utgick författaren i alla fall från denna etiska syn, som vi ser.

Synen på den revolutionära döden berördes även i Nestroevs *Från maximalistens dagbok*. Trots att revolutionen inte längre utgjorde kontexten för framställningarna följde författaren ungefär samma linje som vi har sett i ”Till kamrater”. Nestroev ansåg själv att sprängningen på Aptekarskij ön där hans bekanta terrorister deltog var en av de mest ärorika sidorna i maximalismens historia. Attentatet skulle aldrig ha förverkligats utan maximalisternas självuppoftning. Det maximalistiska exemplet som gjorde organisationen ihågkommen för alltid handlar överhuvudtaget om hur man dör, menade författaren. Så skrev han: ”detta slag mellan maximalisterna och regeringschefen kommer längre vara ett exempel på den hjältemodiga djärvheten och föraktet för döden som var en röd tråd i maximalisternas verksamhet”.²³⁶ ”Det tillbörligas” cirkel är alltså sluten; den enskilde bör inspirera kollektivet med våldet, kollektivet bör utbreda våldet vilket beror på den enskildes egenskaper, dennes ”förakt för döden”, dennes etiska plikt att offra sitt liv i folkets namn. Den maximalistiska etiska cirkeln är fullbordad och

²³² ”Till kamrater” i *Arbetets frihet* (Moskva, boktryckeriet ”Strålen”, 1907), s. 149.

²³³ ”Till kamrater” i *Arbetets frihet* (Moskva, boktryckeriet ”Strålen”, 1907), s. 149.

²³⁴ ”Till kamrater” i *Arbetets frihet* (Moskva, boktryckeriet ”Strålen”, 1907), s. 152.

²³⁵ Nestroev, ”Maximalismen och maximalisterna inför Viktor Tjernovs rättegång” (Paris, *Arbetets frihet*, 1910), s. 9.

²³⁶ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 55 – 56.

individ, eller snarare terroristen, står i dennas mitt. Man ser också att etiken har en bärande funktion i den maximalistiska politiska filosofin.

Det är anmärkningsvärt att Nestroev som kände väl personligen de två terroristerna som sprängde sig själva i Stolypins hus den 12 augusti 1906 explicit talar om sina vänners börd, deras etiska egenskaper och antisemitismen som var mycket utbredd i kejsardömet när han berörde själva aktionen. Författaren berättade om ryssen ”Den lilla Vanja” (Ivan Tipunkov) som hämnades med sin självuppoftning för århundradena av våld och förtryck mot folket. Återigen ser man poängteringen av självuppoftningen i folkets namn. Folket framhölls som revolutionärens högsta domare i författarens framställning. Samma tendenser demonstrerades i ”Till kamrater”. Tidigare i boken skrev Nestroev att ”Den lilla Vanja”, tillsammans med flera andra av maximalistiska terroristerna ”stod med heder på sin plats”.²³⁷ Hedern är handlingarna utifrån strikta föreställningar om en plikt, lyder en av begreppets vedertagna förklaringar. Nestroev använder denna term på samma sätt: i hans framställning ser man ett komplex av stränga etiska gruppregler som den enskilde skulle förhålla sig till. I fallet med ”Den lilla Vanja” betydde dessa etiska idéers fullkomliga förverkligande att spränga sig själv tillsammans med premiärministerns hus.

”Den andra – det förföljda och överallt föraktade folkets son... Juden... Arbetaren...”,²³⁸ så beskrev juden Nestroev den andra deltagaren i attentatet, ”Fransmannen” (Ilja Zabelschanskij). I *Från maximalistens dagbok* berörde inte författaren Zabelschanskij pseudonym; han var just ”juden” och ”arbetaren” i boken. Pseudonymen förtydligades endast i ”Maximalismen och maximalisterna inför Viktor Tjernovs rättegång”.²³⁹ Nestroev skrev också i *Från maximalistens dagbok* att Zabelschanskij ivrigt argumenterade för den omedelbara socialistiska revolutionen under sin tid i SRPs led.²⁴⁰ Författaren tog alltså upp de revolutionärernas egenskaper som var mest lämpliga för denna skriftliga sammanfattning av maximalismens historia. Nestroevs skildring måste givetvis sättas i det aktuella sammanhanget: med tsarregeringens stöd intog antisemitismen massmordsformer i Tsarrysland under revolutionen. Maximalisterna hävdade däremot konsekvent internationalistiska och federalistiska idéer i sina skrifter. Men Nestroev var även stolt, på samma sätt som många andra revolutionära författare, över judarnas utbredda deltagande i revolutionen och framhöll de hjältemodiga egenskaper som dessa kämpar demonstrerade. Terroristen Ilja Zabelschanskij med hans ”förakt för döden” var ett sådant exempel, menade författaren i sin skildring av terrorattentatet.

²³⁷ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 55.

²³⁸ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 56.

²³⁹ Nestroev, ”Maximalismen och maximalisterna inför Viktor Tjernovs rättegång” (Paris, Arbetets frihet, 1910), s. 18.

²⁴⁰ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 56.

Som vi har redan sett gjorde Nestroev några kritiska anmärkningar mot Nikolaj Lubomudrovs stridsförbands taktik. Hans hjältemodiga död var det etiska idealets förverkligande däremot. Lubomudrov, som alltid själv deltog i stridsförbandets aktioner, organiserade exproprieringen i en pantbank i slutet av maj 1907. Efter rånet blev maximalisterna tvungna att slå tillbaka mot polisens överlägsna styrkor. Nästan alla gruppens medlemmar förlorade sina liv i striden eller blev arresterade. Bland de arresterade fanns även Lubomudrov. Så skrev Nestroev: ”Hela stridsförbandets död blev ett pris för att maximalismens fana, nämligen tapperhet och föraktet för döden, har gjort sig värdig”.²⁴¹ ”Föraktet för döden” var således ett slags kriterium som separerade egentliga revolutionärer å ena sidan och medlöpare å den andra. Nestroev berättade även om sitt möte med Lubomudrov i fängelset dagen innan dennes avrättning. Denna långa, starka, mörka, tystlåtna revolutionär skildrades på ungefär samma sätt som maximalismens frontfigurer Mikhail Sokolov och Vladimir Mazurin i texten ”Till kamrater”:

Lugn, gick han tillsammans med alla andra på en promenad. Efteråt såg han sig om och märkte mig och så sade han: ”dömd till avrättning”.

-När, för vad?

-Igår... för mordet på åtta poliser, kanske, under striden med polisförbandet.²⁴²

”Med honom blev tre av hans kamrater avrättade”²⁴³, - skrev Nestroev.

Bara lugnet och inga negativa känslor som oro eller ångest ser vi hos den dömda revolutionären. Han är fortfarande det handlande subjektet även om hans liv är fjärrmat från honom i den högsta möjliga graden och även om klockslaget för dettas slut är redan bestämt.

Nestroev kallade även SR-maximalisternas förbund för ”den fanatisk-passionerade rörelsen” i avslutningen till artikeln ”Maximalismen och maximalisterna inför Viktor Tjernovs rättegång”.²⁴⁴ Just detta utmärkte maximalisterna under organisationens bästa period och kommer att utmärka förbundet i framtiden, framhöll författaren. De maximalistiska terroristerna var förstas fanatiker som var beredda till att mörda och att dö. Denna beredskap utgjorde de maximalistiska etiska gruppöreställningarna. Detta förklarar ytterst revolutionärernas oklanderliga mod under galgen. Man bör komma ihåg författarens avsikt: Nestroev berättade för framtiden. En sådan ”fanatisk-passionerad” rörelse med samma etiska gruppöreställningar skulle återuppbyggas i framtiden, enligt honom.

²⁴¹ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 82.

²⁴² Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 82 – 83.

²⁴³ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 83; Enligt Pavlov avrättades maximalisterna I. Pukzjlis och N. Sidorov tillsammans med Nikolaj Lubomudrov; se Pavlov (1989), s. 191.

²⁴⁴ Nestroev, ”Maximalismen och maximalisterna inför Viktor Tjernovs rättegång” (Paris, Arbetets frihet, 1910), s. 72.

Med viljan att ända till slutet bevara sin handlingsvilja men också med den revolutionära fanatismen kan man förklara ett ofta förekommande maximalistiskt val att begå självmord istället att bli arresterad. I *Från maximalistens dagbok* omnämnde Nestroev medlemmens i kamporganisationen Tamara Printzs självmord i Odessa,²⁴⁵ självmordet som en av deltagarna i exproprieringen på Fonarnajagränden begick med den sista kulan från sin browningpistol,²⁴⁶ självmordet genom förgiftning som den arresterade maximalisten från Lubomudrovs stridsförband begick på väg till Ochrana; denna revolutionär deltog i det olyckliga attentatsförsöket mot amiralen Greve och dennes ställföreträdare.²⁴⁷ Under Lubomudrovs förbands sista strid tog två maximalister sina liv av sig för att inte bli arresterade.²⁴⁸ Polisdepartementets dokumentation innehåller en beskrivning om självmordet som medlemmen i den maximalistiska kamporganisationen, med ett pass i namn Danijil Mavrin, begick den 20 juli 1906.²⁴⁹ Dessa maximalistiska självmord kan delvis förklaras med praktiska skäl: militärdomstolarna som infördes i augusti 1906 dömde relativt snabbt och det blev således svårare att förvandla en rättegång till en plattform för en revolutionär propaganda, som t.ex. socialistrevolutionären Ivan Kaljajev gjorde under sin berömda process april 1905. Den tortyr som man eventuellt skulle bli utsatt för talade också för att bevara den sista kulan för sig själv.²⁵⁰ Men denna typ av självmord som flera gånger skildrades i Nestroevs bok överensstämde också med den maximalistiska etiska synen på livets slut: på detta sätt demonstrerades både modet, ”föraktet till döden”, fanatismen och den aktiva handlingsviljan. Mikhail Sokolovs sista ord till bödeln ”Bort med händerna” som förekommer i alla maximalistiska texter om honom hade samma syfte.

En följande aspekt är viktig. I de maximalistiska texterna som skildrade de döda kamraterna bevarades tragiken och sorgen men avrättningens mest skrämmande aspekter försvann där. Det mest obehagliga med vilket frihetsberövande som helst är att bli till ett objekt, att bli av förmågan att handla efter egen vilja. Denna sida av dödstraffet är kanske mer hemsk än det fysiska lidandet: en dag hämtas man alltså på en plats och avrättas där oavsett hur man

²⁴⁵ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 54.

²⁴⁶ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 58.

²⁴⁷ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 80.

²⁴⁸ Nestroev, *Från maximalistens dagbok*, s. 82.

²⁴⁹ Blad 12 ”Meddelandet från Polisdepartementets chef Trusevitj till Sankt Petersburgs förvaltare [gradonachalnik]”, ärende 20, del 12 ”Om maximalisternas grupp i Socialistrevolutionära partiet”, förteckning 235, år 1906 (1), fond 102 00 (Polisdepartementet), GARF; Enligt Pavlov var Mavrins egentliga efternamn Agapov (Pavlov (1989), s. 172).

²⁵⁰ Den maximalistiska sammanfattningen om polisens användning av tortyrmetoder se t.ex. N. Nikolaev ”Tortyr och inkvisitionsförhör i Ryssland på 1800-1900-talet” i *Vår väg* (Sankt Petersburg, förlaget ”Den unga strömningen”, Luries&Co boktryckeri, 1907), s. 137 – 159.

förhåller sig till detta.²⁵¹ Men om man säger till bödeln ”bort med händerna” och själv lägger snaran om halsen eller skrattar tillsammans med sina vänner under galgen blir man aldrig till ett objekt. Är man inte ett objekt avrättas man inte riktigt, eller, avrättas förstås fysiskt men poängen med detta straff försvinner delvis. Den som offerar sig för folket och på så sätt förverkligar ”det tillbörliga” besegrar döden – så kan man omtolka maximalisternas etiska kamrat Jesus Kristus. Därför talar de maximalistiska författarna om ”föraktet för döden”. Då är det ingen slump och ingen tokighet att ”Till kamraters” författare skriver om de åtta maximalisterna, som faktiskt var mycket unga människor: ”De gick i döden som på en högtid”.²⁵² Relativt ofta förekommande maximalistiska självmord i en krissituation förklaras återigen inte en med psykisk ohälsa utan med revolutionärernas vilja att bevara sin vilje- och handlingsfrihet till den sista sekunden. ”Föraktet för döden” beror också på medvetandet om den uppfyllda plikten inför folket, enligt de maximalistiska framställningarna. Folket betraktades alltså som revolutionärens högsta domare.

”Det tillbörliga” i ett maximalistiskt skönlitterärt verk

Analysen kommer att avslutas med novellen ”Hämnanen” av den maximalistiske författaren med pseudonymen Valerjan Nevolnik²⁵³ som publicerades 1907. Detta verk skildrar de revolutionära händelserna i en skönlitterär form och är därför mycket viktig utifrån uppsatsens syfte, dvs. hur maximalisterna själva framställde sin etik. Den revolutionära världsåskådningens essens speglas i en sådan framställningsform. Själva genren ger större spelrum för skapande av ideella karaktärer som bär de ena eller andra etiska egenskaperna. Novellens analys tillåter oss att koppla samman dessa karaktärsdrag med analysens andra aspekter, nämligen med den revolutionära ledarens roll och det revolutionära våldets betydelse.

Handlingen utspelas på landsbygden under revolutionen. Detta sammanhang som var aktuellt när verket publicerades, begriper läsaren direkt: en by Mironovka patrulleras av ridande kosacker. En av novellens huvudkaraktärer, en trettonårig bondpojke Vasja (Vasilij) Grinev misshandlas av dessa på grund av sitt hånfulla beteende mot dem.²⁵⁴ Vasja är en typisk ung rebell: han övar i hemlighet skjutning med sin faders jaktgevär och talar med andra pojkar om orättvisorna och om motståndet mot överheten. I skolan ifrågasätter han öppet prästens livsvisdomar om lydnaden för tsaren trots att detta innebär konsekvenser i form av kroppsstraff. Ordet går alltså ihop med handlingen hos ynglingen. Novellens andra huvudkaraktär är den 25-åriga bonden Nikita som kallades respektfullt av andra bönder för ”Pugatj” efter Jemeljan

²⁵¹ Dessa dödsstraffets psykologiska aspekter skildrades i författaren Leonid Andrejevs novell *En berättelse om sju hängda* (publicerades 1908). Bakgrunden till novellen var avrättningen av Det norra mobila stridsförbandets (gruppen inom SRP) medlemmar i februari 1908.

²⁵² ”Till kamrater” i *Arbetets frihet* (Moskva, boktryckeriet ”Strålen”, 1907), s. 151.

²⁵³ ”Nevolnik” kan översättas som ”Slaven”.

²⁵⁴ Valerjan Nevolnik, ”Hämnanen” i *Arbetets frihet* (Sankt Petersburg, förlaget ”Den unga strömningen”, Luries&Co boktryckeri, 1907), s. 123.

Pugatjov, ledaren för ett bondeuppror på 1700-talet. Nikita ansågs även vara ”en medveten människa” och ”en stor politiker” på grund av sitt vardagsengagemang för böndernas intressen.²⁵⁵ Den framträdande individens vanliga egenskaper, alltså. Här ser också vi en anmärkningsvärd allusion på Alexander Pusjkins roman *Kaptenens dotter* som handlar om Pugatjovupproret. Romanens huvudkaraktär, den sjuttonårige officeren, heter Pjotr (Petrysha) Grinev. Till detta återkommer vi.

Konfliktens aktiva fas börjar när bönderna vägrar att arbeta på adelsmannen Barabanovs jord, missnöjda med lön och villkor. Motståndet sprider sig till angränsande byar. Adelsmannens förvaltare flyr till staden. Bönderna, som inspireras av Nikita Pugatj, organiserar ett bonderåd. Det bestämmer att omedelbart socialisera adelsmannens jord, poängterar den maximalistiske författaren. I novellen hävdas således förbundets teoretiska postulat. Rådet proklamerar som den enda makten. En ung arbetare som kom från staden Kamysjin (staden i nuvarande Volgogradregionen; detta tillåter oss att på ett ungefär placera Mironovka geografiskt) berättar att arbetarna bygger barrikader och att bondeupproren sker i hela landet.²⁵⁶ Bönderna som nu känner sig som en del av den stora gemensamma kampen sjunger den revolutionära sången ”Ni föll offer i den ödesdigra kampen” (”Vi zjertvoju palji v borbe rokovoju”). ”Det kändes att den heliga riten till minne av de döda frihetskämparna pågår”²⁵⁷ - på detta sätt skildrar Valerjan Nevolnik stämningen. Nu är det inte en ekonomisk konflikt som utspelas utan dessa rebeller deltar i samma strid för sanningen som fördes innan dem. Det handlar alltså inte om ”en fredlig strejk för en futtig allmosa” utan om den ”religiösa revolutionen”, som Mikhail Sokolov uttryckte sig. Nu förs ju striden för ”den hela delen”.

De upproriska bönderna får nyheter om att regeringsstyrkorna har mobiliserats mot dem. De samlas till möte. Nikita Pugatj, rebellernas ledare, hävdar åter de maximalistiska idéerna utan att direkt kallas för en maximalist. Han framhåller att arbetarna skall socialisera fabrikerna och att bönderna skall ta över adelns jord på eget bevåg. Många socialister har offrat sina liv, säger han, och de rebelliska bönderna bör inspireras av deras exempel och bedyra att stå till slutet i den kommande konfrontationen. Till skillnad från några försagda bönder som är skeptiska till Pugatjs ord uppfattar trettonårige Vasilij Grinev dennes tal som en uppenbarelse även om han inte förstår alla ekonomiska aspekter av talarens förslag på grund av sin unga ålder.²⁵⁸ Här visar Valerjan

²⁵⁵ Valerjan Nevolnik, ”Hämnanen” i *Arbetets frihet* (Sankt Petersburg, förlaget ”Den unga strömningen”, Luries&Co boktryckeri, 1907), s. 125.

²⁵⁶ Valerjan Nevolnik, ”Hämnanen” i *Arbetets frihet* (Sankt Petersburg, förlaget ”Den unga strömningen”, Luries&Co boktryckeri, 1907), s. 139 – 140.

²⁵⁷ Valerjan Nevolnik, ”Hämnanen” i *Arbetets frihet* (Sankt Petersburg, förlaget ”Den unga strömningen”, Luries&Co boktryckeri, 1907), s. 141.

²⁵⁸ Valerjan Nevolnik, ”Hämnanen” i *Arbetets frihet* (Sankt Petersburg, förlaget ”Den unga strömningen”, Luries&Co boktryckeri, 1907), s. 152.

Nevolnik egentligen att både Nikita Pugatj och Vasja Grinev intar sina platser i upproret i enlighet med den maximalistiska principen. Pugatj utgår från ”det tillbörliga” för ledaren, han förenar sitt eget liv med upprorets öde, han ställer sig i den första linjen. Grinev är en kämpe som är beredd till självuppoffring för att visa ett exempel för de andra. ”Friheten eller döden”²⁵⁹ – svär bönderna vid mötets slut. Den etiska principen återigen. En sådan syn på den revolutionära kollektiva verksamheten framhöll maximalisterna i sina publicistiska verk.

Novellens höjdpunkt utgör förstås det etiska idealets förverkligande. Godsägarens förvaltare ankommer tillsammans med en lokal polischef (zemskij ispravnik) och samlade styrkor av ridande kosacker och landspoliser (strajniki). De arresterar Nikita Pugatj, Vasja Grinevs far och bonden med efternamn Kumatjev.²⁶⁰ Kosackerna, ledda av polischefen, misshandlar de arresterade. De övriga bönderna är vankelmodiga. Men ett hjältedåd i maximalisternas mening utgör en vändpunkt. Vasilij Grinev kommer fram med faderns jaktgevär och skjuter en kosack på nära håll.²⁶¹ ”Det tillbörliga” för en kämpe förverkligas på detta sätt. Polischefen griper pojken och kväver honom till döden. Det är anmärkningsvärt hur författaren skildrar den döde rebellens utseende: ”ögonen rullade upp, tungan stack sig ut”.²⁶² Saken handlar förmodligen inte bara om naturalismen. Ungefär så här såg rent utseendemässigt den för dåtidens ryska revolutionärer relativt vanliga döden i galgen ut. Den trettonårige terroristen i novellen får alltså äran att stå i samma led. Här bör även allusionen till Pusjkins *Kaptenens dotter* kommas ihåg. Hela romanen försåg författaren med det ryska ordspråket ”Bevara hedern från de unga åren” (”Beregij tjest smolody”). Och Pjotr Grinev följer budet. I konflikterna mellan officerens ed och sina personliga sympatier för Emeljan Pugatjov, mellan kärleken till kaptenens dotter Maria (Masha) Mironova och de hinder för deras känsla som bondekriget utgjorde, osv., har Grinev bevarat hedern i Pusjkins mening. Det fanns andra, enklare möjligheter, menade författaren. Men Petrysha har inte valt det enkla och möjliga utan det ”hederliga”. Utifrån detta blir Valerjan Nevolniks syftning på *Kaptenens dotter* helt begriplig. Hans karaktär Vasja Grinev följer också en etisk princip, en plikt. Men plikten ser annorlunda ut nu. Dennes förverkligande blir då att avlossa skott mot en förtryckare och att dö i folkets namn, att visa exempel för de andra genom detta.

Bönderna, män och kvinnor, inspireras av pojken. De befriar de arresterade och angriper kosackerna. Dessa flyr, rebellerna förföljer dem. ”Framför alla var Pugatj med blod på

²⁵⁹ Valerjan Nevolnik, ”Hämnanen” i *Arbetets frihet* (Sankt Petersburg, förlaget ”Den unga strömningen”, Luries&Co boktryckeri, 1907), s. 156.

²⁶⁰ Kumatj är ett rödfärgat bomullstyg; bondens efternamn har alltså symbolisk laddning.

²⁶¹ Valerjan Nevolnik, ”Hämnanen” i *Arbetets frihet* (Sankt Petersburg, förlaget ”Den unga strömningen”, Luries&Co boktryckeri, 1907), s. 159.

²⁶² Valerjan Nevolnik, ”Hämnanen” i *Arbetets frihet* (Sankt Petersburg, förlaget ”Den unga strömningen”, Luries&Co boktryckeri, 1907), s. 159.

bröset²⁶³ – på detta sätt skildrar författaren-maximalisten den framstående rebellen från novellen. Kosackerna stannar sina hästar och avfyrar en salva. Bönderna skjuter tillbaka. Men en kula träffar Nikita Pugatj, han faller till marken. Här ser vi ”det tillbörliga” för en revolutionär ledare. Han strider i det första ledet och går först mot faran, även om detta kostar honom livet. I sista stunden uppmanar han de andra att fortsätta motståndet: ”Bröder, jag dör. Där är fienderna, mördarna. Var är Vasja. Folkets hämnare, var är du? Förbanna dem och hämnas på dem. Förlåt... Jag dör... för er, för friheten, för jorden”.²⁶⁴ Bönderna följer budet. Trots sina hjältars död segrar de i slaget och bränner ner adelsmannens villa. ”Det tillbörliga” för ”arbetarfolket” fullföljs: de utövar det revolutionära våldet i dettas yttersta former.

Men vem är hämnaren förutom dessa rebeller, vem syftar författaren på? Vem mer kommer att bekänna den maximalistiska etiska plikten? Valerjan Nevolnik involverar en karaktär till på novellens sista sidor. Pjotr Ivanovich, en ung läkare som jobbar på landsbygden (zemskij vrach) kommer till sin arbetsplats. Han ser de döda Nikita Pugatj, Vasja och andra bönder som föll i striden. Här får han en uppenbarelse; han inser sin plikt att ansluta sig till revolutionen. Pjotr Ivanovich säger högt: ”Samvetet började tala till mig. Martyrernas blod uppväckte mig. Och jag skall också gå. Jag skall gå, skall gå i de modigas led... och låt mig dö för människornas lycka”.²⁶⁵ Nikita Pugatjs sista ord blev således en terroristisk profetia. Läkarens figur är viktig utifrån maximalisternas teori därför att författaren på så sätt involverar ”arbetarintelligentsian” i narrativet. Men Pjotr Ivanovichs uppväckelse är också en terroristisk beaktelse. ”Jag går att hämnas på mördarna... Död åt folkets bödlar!”²⁶⁶ är läkarens ord som avslutar novellen. Det bör även komma ihåg att ”zemskij vrach”, läkaren på landsbygden, var en social och kulturell typ som flitigt speglades i den ryska litteraturen; vi pratar alltså om en utbildad person som medvetet vägrar att hitta en bra praktik i en stor stad och istället åker till provinsen för att hjälpa de medellösa för en blygsam lön. Men denna form av altruism räcker inte längre. Nu har en finkänslig person en annan plikt. Läkaren, som upplever de andras lidanden på samma sätt som sina egna, förstår detta. ”Det tillbörligas” förverkligande är terrorn. Pjotr Ivanovich står fast på denna väg nu.

Den maximalistiska terroristiska etikens essens ser man i novellen. Detta blev en anledning varför jag valde att avsluta undersökningen med denna. De ”goda” ideala

²⁶³ Valerjan Nevolnik, ”Hämnaren” i *Arbetets frihet* (Sankt Petersburg, förlaget ”Den unga strömningen”, Luries&Co boktryckeri, 1907), s. 160.

²⁶⁴ Valerjan Nevolnik, ”Hämnaren” i *Arbetets frihet* (Sankt Petersburg, förlaget ”Den unga strömningen”, Luries&Co boktryckeri, 1907), s. 161.

²⁶⁵ Valerjan Nevolnik, ”Hämnaren” i *Arbetets frihet* (Sankt Petersburg, förlaget ”Den unga strömningen”, Luries&Co boktryckeri, 1907), s. 162.

²⁶⁶ Valerjan Nevolnik, ”Hämnaren” i *Arbetets frihet* (Sankt Petersburg, förlaget ”Den unga strömningen”, Luries&Co boktryckeri, 1907), s. 163.

karaktärerna, inkluderande ”folket”, dvs. bönderna som ett kollektiv, agerar utifrån de maximalistiska föreställningarna om ”det tillbörliga”. Vi ser således vad detta handlar om i en renodlad form. Hela novellen blir idealets förverkligande. Den revolutionära ledaren är samtidigt en martyr som offerar sitt liv för det gemensamma målet. ”Hjälten”, den trettonårige pojken Vasja, inspirerar de andra med sitt hjältedåd. Och ”folket”, bönderna låter sig inspireras och utövar det revolutionära våldet i dess yttersta former. De döda blir en förebild för de levande kämparna. Allt detta har vi tidigare sett i maximalisternas framställningar.

Slutdiskussion med sammanfattning

I min undersökning om SR-maximalisternas terroristiska etik använde jag mig av den hermeneutiska metoden. Arbetet utgick från revolutionärernas egna framställningar. Syftet med uppsatsen är att förstå dåtidens aktörer och frilägga deras idéer och motiv. Ej heller sådana begrepp som ”etiken”, ”det tillbörliga”, ”den etiska plikten” var mitt ingrepp i empirin med egen terminologi. De maximalistiska författarna använde själva dessa termer för att förklara sina idéer. I enlighet med mitt teoretiska antagande har jag även preciserat två kontexter som spelade en särskilt viktig roll i maximalisternas teoris, bl.a. etiks, framväxt. De idéer som fanns i den narodnikiska sektorn av den ryska revolutionära rörelsen är den första kontexten. Revolutionen 1905 – 1907 är den andra. Även här finns inget påhitt av mig utan maximalisterna själva hänvisade till dessa sammanhang i sina skrifter.

Huvudfrågan i uppsatsen formulerades på ett följande sätt: vad utmärkte socialistrevolutionärernas-maximalisternas terroristiska etik? Förståelsen av det etiska idealet som formar ”den objektiva” verkligheten är det lämpligaste svaret. Insikten om ”det tillbörliga” skapar de egentliga sakförhållandena. Denna etiska princip gällde synen på individen, synen på individens förhållande till kollektivet och synen på samhället, folket. Dessa ovan nämnda maximalistiska idéer av etisk karaktär utgjorde även i sin helhet gruppöfreställningar som den enskilde inom denna miljö borde följa. Detta förutbestämde tillvägagångssättet i uppsatsen: från den enskilde till kollektivet och tillbaka till den enskilde.

Huvudfrågan indelades i tre delar. Den första underfrågan var följande: hur bör en framstående individ påverka de sociala och politiska villkoren. Maximalisterna, i enlighet med den narodnikiska teoretiska traditionen, hävdade en individcentrerad världsbild. En framstående individ hade en plikt inför kollektivet, folket, att förverkliga sina förmågor i den gemensamma kampen. I förbundets texter ser man en etisk syn på ledarskapet och en etisk syn på ”hjälten”. Ledaren var en figur som fullständigt förenar egna intressen med den ledda massans önsknings och är villig till självuppoffring för det gemensamma målet. Maximalisternas syn på ett idealt

ledarskap kan jämföras med synen på religiösa profeter. Förståelsen av plikten är grunden för handling i båda fallen. Maximalisten I. Petrov kallade explicit den typ av ledare som Mikhail Sokolov förkroppsligade för "Messias". Samma författare likställde explicit Jesus Kristus Bergspredikan och Mikhail Sokolovs föredrag "Bonderörelsen, den agrara terrorn och organiseringen av stridande grupper på landsbygden". Syftet med liknelsen var att poängtera betydelsen av lärarens gestalt för den rörelse som höll på att födas men även ledarens plikt i förhållande till de ledda. En framstående gestalt, förstår "det tillbörliga" och förändrar verkligheten utifrån detta ideal. Maximalisterna menade även att en framstående ledares "messianska" roll var generellt förenlig med förbundets direktdemokratiska ståndpunkter: både I. Petrov och Nestroev uttalade en sådan idé. Den framstående individens andra hypostas är "hjälten", den som inspirerar andra med eget exempel. Förbundets publicister Nestroev och Tagin menade att sådana var t.ex. de terrorister som sprängde sig själva i premiärministern Stolypins hus i Sankt Petersburg den 12 augusti 1906. Även i synen på "hjälten" användes allusioner till Bibeln: sådana framstående kämpar kallades för "eldpelare" med åsyftning på deras vägledande roll för folket. En sådan framställningsform accentuerade den enskildes plikt i förhållande till kollektivet, folket.

Vad som inte framgår från maximalisternas skrifter är hur exakt den framstående individen skulle formars. Nestroev hänvisade till ett slags predestination i sin skildring av Sokolov, som vi kommer ihåg. Författarens uttryck skulle förstås snarare metaforiskt än rent bokstavligt: på detta sätt poängteras Sokolovs ovanliga förmåga att leda. Men predestinationen är viktig i detta sammanhang. Publicisten Ivan Pavlov (pseudonym) som berördes i arbetets inledning och som inte var medlem i SR-maximalisternas förbund uttalade tydligt tanken om den etiska predestinationen hos hela samhällets olika grupper.²⁶⁷ Just denna idé gav namnet till hans broschyr, *Rensningen av mänsklighet*. De egentliga maximalistiska författarna har aldrig uppdelat alla människor på detta sätt. Maximalisterna försökte snarare att övertyga de andra att utveckla "finkänsliga" egenskaper hos sig själva. Maximalisternas skriftliga verks existens är i sig ett bevis på detta.

Den andra underfrågan i undersökningen handlade om förbundets kampmetoders etiska roll. Det revolutionära våldets funktion i samhällsutvecklingen analyserades. För att ge ett tillfredställande svar uppdelade jag denna underfråga i fyra avsnitt. Det första berörde maximalisternas syn på deras mest berömda aktion, terrorattentatet mot Stolypin den 12 augusti 1906. Både direkt efter attentatet, dvs. under den pågående revolutionen, och några år efter hävdade maximalisterna att aktionen var etiskt oklanderlig trots att "vanliga" människor fanns bland de döda och skadade. I undersökningen använde jag mig av den hermeneutiska metoden

²⁶⁷ Geifman, s. 82.

och uppehöll mig vid dessa revolutionärers egna argument för attentatets berättigande. Bland dessa förekom hämnden, rättvisans förverkligande, hänvisningar till folkets önsknings och till den revolutionära tidsandan. Jag visade även att SRPs teoretiker Viktor Tjernov kritiserade aktionen. Denna kritik tillbakavisades av medlemmen i förbundet Grigorij Nestroev. Sammanfattningsvis kan man dra en slutsats att sprängningen på Aptekarskij ön överensstämde med maximalisternas terroristiska etik. Denna slutledning bidrar till förståelsen av maximalisternas syn på det revolutionära våldet: det skulle ha en total karaktär. Maximalismen som en samhällsteori ställde individen i centrum, hävdade medlemmarna i förbundet. Men det kollektiva målet berättigade offer bland de enskilda, kan jag sammanfatta utifrån deras framställningar.

Sprängningen på Aptekarskij ön betraktas ofta som en av de mest berömda händelser som ägde rum under den första ryska revolutionen. Aktionen brukar starkt fördömas såväl i historiografiska som i mer ”allmänna” sammanhang (t.ex. i läroböckerna). I mitt arbete försökte jag att konsekvent frilägga maximalisternas egen syn på det kända terrorattentatet. Detta kan eventuellt bidra till förståelsen av de komplicerade sociala och politiska förhållanden som rådde i kejsardömet Ryssland i början av 1900-talet.

Idén om våldets totalitet utvecklades mer i förbundets publicistik åren 1906 – 1907. I undersökningen behandlades dessa publicistiska verk efter maximalisternas syn på sprängningen på Aptekarskij ön. Revolutionen skulle avslutas med den fullständiga segern över kejsardömet och bourgeoisien, enligt förbundets ståndpunkter som nedtecknades under revolutionen. Det yttersta sociala målet, ”det tillbörliga” skulle överensstämma med de yttersta metoderna. Sammanfattningsvis är det viktigt att poängtera att förbundets publicister lade särskilt stor vikt vid folkets sinnesstämningar. Dessa ansågs vara den revolutionära triumfens viktigaste premisser. Folkets förståelse av det sociala idealet i maximalisternas mening hade alltså en grundläggande betydelse. Sin uppgift preciserade förbundet som att göra människornas ”vilja” ännu mer revolutionär genom våldets utbredning. Våldet blev då plikten för revolutionärerna och budet till folket. Liknelserna ”Herrens och Gideons svärd”, ”sprängningar av hela bon”, ”blodbadet” m.fl. som förekom i den maximalistiska publicistiken under den revolutionära perioden speglade förbundets syn på den revolutionära terrorns etiska och psykologiska roll. I sina publicistiska verk menade medlemmarna i förbundet att även väpnade rån uppfyllde samma etiska och psykologiska funktion. Förvånande för mig var att en beundran för folkets historia antyds i maximalisternas framställningar av exproprieringar. De revolutionära kombattanter som utövade dessa metoder kallades i maximalistiska texter för ”usjkujniki” (sjörövare från Republiken Novgorod) och ”volnitsa” (en benämning på de tidiga kosackernas krigsdemokrati). Även här ser man ett slags totalitet i synen på de revolutionära metoderna. Dessa historiska sociala grupper

arbetade inte lydigt åt förtryckarna utan rånade och mördade dessa förtryckare istället, menade maximalisterna. Enligt dem borde en sådan ideal hängivenhet till frihetens idé eftersträvas. Denna etiska syn på folket historia utgjorde förstås grunden för medlemmarnas i SR-maximalisternas förbund kollektiva handlingar.

Undersökningens andra del avslutades med den syn på det revolutionära våldet som framställdes i Grigorij Nestroevs senare verk. Anledningen till denna uppdelning var kontexten, dvs. den efterrevolutionära perioden och Nestroevs liv i emigration, och dennes avsikter. Författaren skildrade dessutom hur maximalisternas teoretiska, bl. a. etiska principer tillämpades på ett praktiskt plan, i terrorattentat och exproprieringar. Sammanfattningsvis vill jag poängtera att denna Nestroevs framställning förklarade en hel del i maximalisternas terroristiska etik. Den totala sociala revolutionen var förbundets ideal; detta ideal formulerades och nedtecknades under de revolutionära åren. Men den omedelbara sociala revolutionen är ”det tillhöriga” oavsett den egentliga sociala och politiska situationen. Förståelsen av idealet utgjorde således i sig maximalismens grund. Idéer av etisk karaktär hade alltså en grundläggande roll i den maximalistiska teorin. På samma sätt betraktades det revolutionära våldet som kollektivets och individens ”tillhöriga” fram till den socialistiska revolutionens seger. Denna syn på den revolutionära taktiken var en av de viktigaste maximalistiska etiska gruppörelserna. Att förverkliga ”det tillhöriga” betydde alltså att utöva den revolutionära terrorn.

Våldets kvantitativa ökning och den psykologiska vanan till våldets utövning hos folket som förespråkades av maximalisterna är en intressant aspekt i det historiografiska men även i det mer ”allmänna” sammanhanget. Jag drar denna slutsats utifrån den tidigare forskningen. Både Geifman och Budnickij hävdar en direkt kontinuitet mellan den revolutionära terrorn som ägde rum under den första ryska revolutionen och den bolsjevikiska terrorn. Så står det till exempel i *Thou shalt kills* epilog:

Communists implementing the policy of red terror showed themselves to be true representatives of the seamy side of the revolution, echoing the behavior of the 1905 – 1907 activists. Unrestricted violence was used by these underlings to intimidate real and alleged counterrevolutionaries, as well as the peaceful populations of remote areas. Mass murder, robbery, rape, beatings and torture were common.²⁶⁸

Budnickij gör en mer varierad bedömning i *Terrorismen i den ryska befrielseörelsen*:

Den statliga terrorn som kostade miljontals liv efter 1917 har genetiska kopplingar med den förrerevolutionära terrorn – såväl som vänster- och högerextremistisk som regeringens. Och om vi vill begripa på vilket sätt politiska mord på egna medborgare som utövades av staten blev en norm i decennier, då måste vi vända oss till det ideologiska ursprunget av den politiska extremismen i Rysslands historia.²⁶⁹

²⁶⁸ Geifman, s. 255.

²⁶⁹ Budnickij, s. 357 – 358.

Utifrån min begränsade undersökning vill jag nyansera dessa påståenden. Vi kommer ihåg att maximalisten Tagin pratade om ”blodbadet” i sin artikel ”Minimum av minimalprogram och revolutionär fraseologi”. Men hans argumentation berörde den förrerevolutionära och revolutionära perioden. Även mord som en sanktion inom den revolutionära miljön som t.ex. skildrades i *Från maximalistens dagbok* ansågs som en del av den revolutionära kampen mot staten. Terrorn kunde således vara de förtrycktas verktyg mot förtryckaren. Maximalisternas terroristiska principer, åtminstone som de deklarerades i förbundets texter, har alltså tydliga skillnader gentemot den organiserade statliga terrorn. Det är svårt att anklaga dessa revolutionärer för medhjälp till 1900-talets största katastrofer.

Frågeställningens tredje del berörde de individuella egenskaper och handlingar som den enskilde borde eftersträva. Här vill jag visa vad den tidigare forskningen hade att säga om de etiska egenskaper som rådde i den ryska revolutionära rörelsen. Enligt Geifman lyckades hon i inledningen till sin bok att precisera den etiska och psykologiska typen bakom 1900-talets ryska revolutionärer. ”Pathological types such as the infamous Sergei Nechaev, father of the new type of extremism in Russia, upon whom Dostoevsky based the sinister Petr Verkhovenskii”,²⁷⁰ är hennes uppfattning. Historikern förklarar däremot inte ens vilka de egentliga Sergej Netjaevs egenskaper var som om de speglades i Verhovenskij, en påhittad skurkfigur från *Onda andar*. Mina hermeneutiska tolkningar leder till en annan slutsats. Själva talade maximalisterna om den eftersträlvade fullkomligheten eller ”heligheten”. Undersökningens tredje del började med maximalisternas syn på Mikhail Sokolovs person. Denna framstående revolutionär betraktades som den absoluta etiska förebilden. Anledningen var överensstämmelsen mellan den revolutionära livsföringens alla aspekter och det revolutionära idealets alla sidor hos honom. Vi ser således den fullständiga etiska harmonin. Förståelsen av ”det tillbörliga” ansågs som en premiss för att vara fullkomlig i livets alla avseenden. Detta blir särskilt tydligt i denna undersökningens dels andra avsnitt, De ”heliga”. Där såg vi att strävandet efter ”heligheten” omfattade livets alla sidor i maximalisternas framställningar och t.o.m. själva dessa framställningar. Den enskildes förståelse av idealet, av ”det tillbörliga” ledde till de rätta handlingarna i allt. Detta var återigen en gruppforeställning som påverkade bl.a. terrorns utövning. Det revolutionära våldet var ju också ”det tillbörliga”, som vi har sett.

Det bör även tilläggas att maximalisterna ingenstans hävdade en religiös världsbild. Deras allusioner till Bibeln uppfyllde andra funktioner. På detta sätt skildrade de maximalistiska författarna sin syn på människans fullkomlighet i allmänbegripliga termer. Vi ser även att medlemmarna i förbundet involverade flera av de vedertagna kristna dygderna i sin egen revolutionära etik.

²⁷⁰ Geifman, s. 6.

Det maximalistiska idealet omfattade inte bara livet men även döden. Dessa maximalistiska framställningar behandlades i den tredje undersökningens dels tredje avsnitt. Sammanfattningsvis är det viktigt att poängtera att de till avrättning dömda revolutionärerna dör med sitt medvetande om den uppfyllda etiska plikten inför kamraterna och folket; han eller hon har således ingenting att frukta. Galgen, döden i en strid eller i ett terrorattentat betraktades som det sista steget till "det tillbörligas" förverkligande. Att avsluta sitt liv med ett oklanderligt mod betraktades som en etisk gruppregel; Nestroev använder begreppet "heder" för att skildra denna gruppregels existens. Revolutionens framgång berodde alltså på den enskildes livsföring och död i enlighet med idéerna av etisk karaktär. Denna etik utgjorde ett av viktigaste motiven bakom den maximalistiska terrorn och eventuellt den revolutionära terrorn i bredare mening i kejsardömet Ryssland.

Det existerar även andra perspektiv för att tolka revolutionärernas handlingar, bör det poängteras. Zinaida Konopljannikova som berördes i artikeln "Till kamrater" var den första kvinnan som hängdes i Ryssland efter Sofia Perovskaja avrättning i 1881. Anna Geifman uppmärksammar detta fall. Konopljannikova var sinnessjuk, anser hon. Geifmans förklaring är verkligen intressant här:

Some clearly welcomed the death sentences handed down by tsarist authorities. The SR terrorist who assassinated General Min in 1906, Zinaida Konopliannikova, was so eager to die that according to an observer at her execution, she 'went to her death as one would go to a holiday festivity'.²⁷¹

Historikerns fotnot leder inte till ett primärt källmaterial men detta är inte viktigt här; hennes bild stämmer med den maximalistiska. Hennes tolkning skiljer sig däremot drastiskt. Hon fortsätter på samma sida: "As criminal behavior spread among the new type of terrorists, and revolutionary violence became a mass phenomenon, psychological instability as well became increasingly common after 1905".²⁷² Mina metodologiska och empiriska utgångspunkter leder till resultat som ser helt annorlunda ut. I maximalisternas texter framhölls de etiska idéernas avgörande betydelse för terroristernas praktiska handlingar. På så sätt nyanserar mitt arbete andra forskarnas teser något.

Jag vill avsluta med följande slutsats. Att frilägga revolutionärernas etik som de själva framställde den kan bidra till att uppnå målet: att begripliggöra motiv bakom den revolutionära terrorn. Min uppsats är ett blygsamt försök till ett sådant begripliggörande.

²⁷¹ Geifman, s. 169.

²⁷² Geifman, s. 169.

Linjer för nya forskningar

Avslutningsvis vill jag beröra en aspekt som förvånade mig lite. När Nestroev berättade om de särskilt framstående medlemmarna i förbundets kamporganisation berörde han med namn, efternamn eller pseudonym fyra kvinnor (Tatjana Leontjeva, Tamara Printz, Natalja Klimova, Nadejda Terentjeva) och tre män (Vladimir Mazurin, ”Den lilla Vanja”, ”Kamrat Sergej”). Men jag lyckades inte hitta någon kvinna överhuvudtaget bakom de publicisters pseudonym som skrev i de maximalistiska artikelsamlingarna. Kvinnorna spelade uppenbarligen en framträdande organisatorisk och praktisk roll i den maximalistiska terrorn; Natalja Klimova var Mikhail Sokolovs ställföreträdare i kamporganisationen. Bilden ser annorlunda ut när det gäller teoretiskt arbete. Vad beror detta på kan jag inte svara säkert på nu. Mer forskning är alltså befogad.

Som jag redan har poängterat vore det intressant att undersöka maximalisternas idéer, speciellt deras etiska idéer som de framställdes under den revolutionära perioden 1917 – 1921. Hur gjordes försök till ”det tillbörligas” förverkligade i den nya revolutionen där maximalisterna, på samma sätt som alla de andra narodnikerna, förlorade igen, denna gång i total grad? Att rikta en särskild vetenskaplig uppmärksamhet till bibliska allusioner i maximalistiska texter och texter som skrevs av medlemmar i andra revolutionära grupper kunde också vara en viktig historiografisk insats. Samma hermeneutiska metod vore användbar.

Käll- och litteraturförteckningar

Otryckta källor:

Ärende 20 del 12 "Om maximalisternas grupp i Socialistrevolutionära partiet", förteckning 235, år 1906 (1), fond 102 00 (Polisdepartementet), Ryska federationens statliga arkiv (GARF).

I undersökningen behandlades i synnerhet Blad 24: maximalisternas proklamationer "Kamrater bönder och arbetare", "Till hela arbetarfolket".

Tryckta källor:

Arbetets frihet (Moskva, boktryckeriet "Strålen", 1907).

Arbetets frihet (Sankt Petersburg, förlaget "Den unga strömningen", Luries&Co boktryckeri, 1907).

Artikelsamlingen (Moskva, förlaget "Arbetets frihet", Ivanovs boktryckeri, 1907).

Maximalismens väsen, (Sankt Petersburg, S. Maximovs bokförlag, 1906).

Nestroev, Grigorij (Hirsch Tsjipin), *Från maximalistens dagbok*, (Paris, Det ryska bokförlaget, 1910).

Nestroev, Grigorij (Hirsch Tsjipin), "Maximalismen och maximalisterna inför Viktor Tjenov rättegång", "Den obligatoriska förklaringen", "Maximalismens grundsatser (Svaret till «*Den revolutionära tankens*» redaktion)" (Paris, Arbetets frihet, 1910).

Tjernov, Viktor, "Till maximalismens karaktäristik" i V. Tjernov (red.) *Socialistrevolutionären* (№ 1), (Paris, 1910).

Vår väg (Sankt Petersburg, förlaget "Den unga strömningen", Luries&Co boktryckeri, 1907).

Litteratur:

Avrich Paul H. and Klebanova Klara, "The Last Maximalist: An Interview with Klara Klebanova" i *The Russian Review*, Vol. 32, No. 4 (Oct., 1973).

https://www.jstor.org/stable/127584?seq=1#page_scan_tab_contents

Budnickij Oleg, *Terrorismen i den ryska befrielseörelsen: ideologi, etik, psykologi (1800-talets andra halva – 1900 talets början)* (Moskva, ROSSPEN, 2000).

Engelgardt M. "Sprängningen på Aptekarskij ön" i VI. Vilenskij (Sibirjakov) (red.) *Straffkoloni och förvisning*, №7 (20), Revolutionen 1905, (Moskva, Sovjetunionens förening av politiska fångar och förvisade, 1925) <https://www.prlib.ru/item/336073>

Geifman Anna, *Thou Shalt Kill: Revolutionary Terrorism in Russia, 1894 – 1917*, (Princeton, Princeton university press, 1995).

Kan Grigorij, *Natalja Klimova. Livet och kampen* (Sankt Petersburg, Bokförlaget uppkallat efter N. I. Novikov, 2012).

Laqueur Walter, *A History of Terrorism*, tredje upplagan, (New Brunswick, New Jersey, Transaction publishers, 2002).

Leonov Mikhail, *Socialistrevolutionära partiet i 1905 – 1907* (Moskva, ROSSPEN, 1997).

Levine Joseph M., "Method in The History of Ideas: More, Machiavelli and Quentin Skinner" i *Annals of Scholarship* 3. New York 1986 // Levine Joseph M., *Re-enacting the Past: Essays on the Evolution of Modern English Historiography* (Aldershot, Ashgate, 2004).

Morozov Konstantin, "Fenomen, utvecklingstendenser och transformeringar av den ryska revolutionärens subkultur (1800-talets andra halva – 1900-talets första halva)" i N. Pushkareva (red.) *Socialhistorien: Årsskriften* (Sankt Petersburg, Aleteja, 2012).

Morozov Konstantin, "Man behöver lära sig att förstå den ryska revolutionärens värld" i I. Khristoforov (red.) *Rysslands historia*, 2014. № 1, (Moskva, Nayka, 2014).

Pavlov Dmitrij, *Socialistrevolutionärerna-maximalisterna i den första ryska revolutionen* (Moskva, Sovjetunionens polytekniska instituts förlag, 1989).

Pavlov Dmitrij, "Inledning" i V. Schelohaev (red.) *Socialistrevolutionärernas-maximalisternas förbund. Dokument, publicistik, 1906-1924* (Moskva, ROSSPEN, 2002).

Digitaliserad litteratur:

Rysslands socialister och anarkister efter oktober 1917 – listan över deltagarna i motståndet mot den bolsjevikiska regimen <http://socialist.memo.ru/> (kontrollerades 2018.05.29).